

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

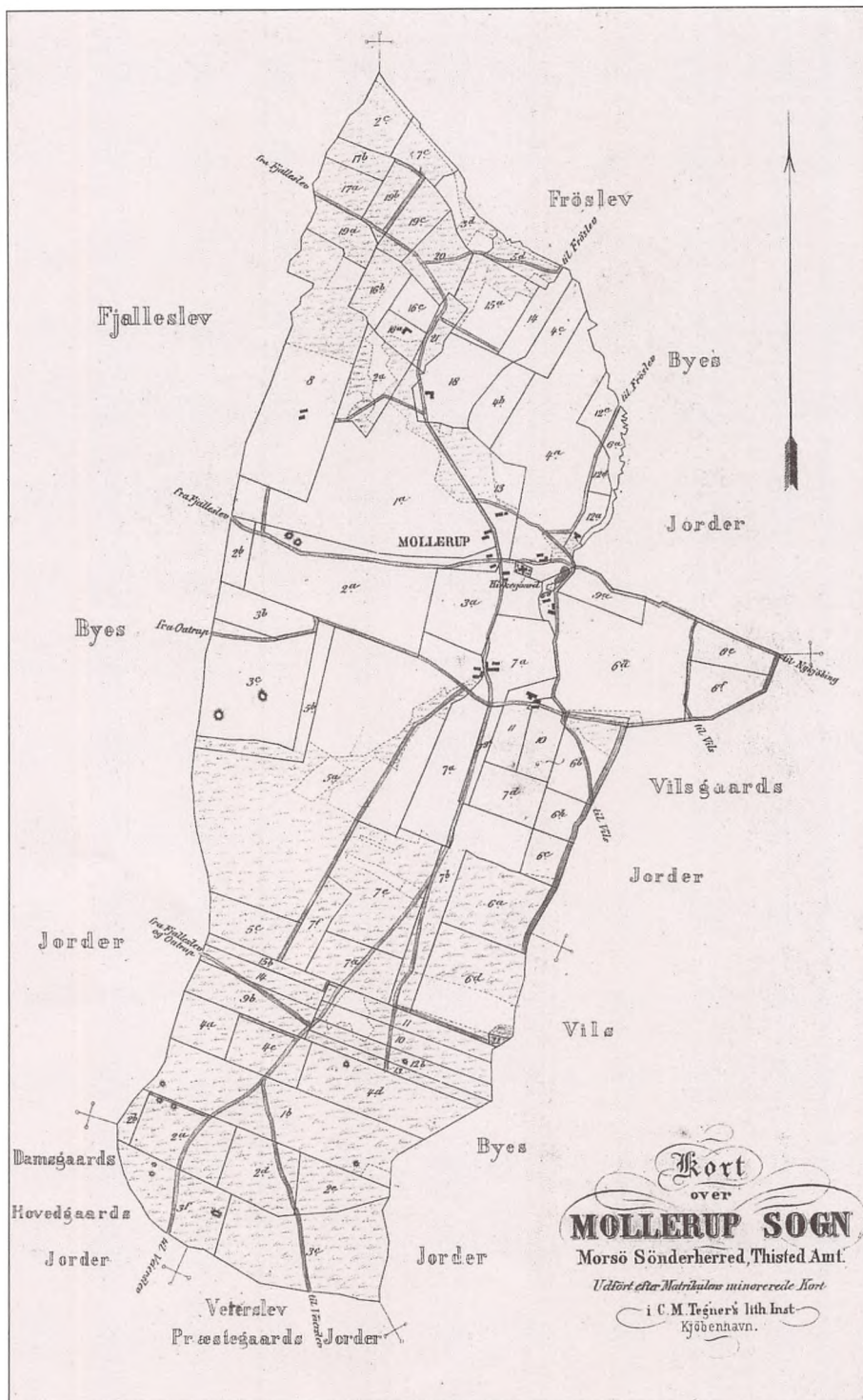
Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Jul På Mors

LOKALHISTORISK ÅRSSKRIFT 2004

Matrikulens minorerede kort findes for alle sogne på Mors. De er trykt og udgivet i 1867.

Ejendommenes placering er fra kort, der er opmålt 1810-1820. Opmålingen af skellene er fra først i 1860'erne.

Billedet på forsiden

viser Nykøbing set fra strandengen nedenfor Marielyst, o. 1910. Mågevej var ikke anlagt endnu. Kun DSB's stationsbygning fra 1889 ragede op ved kysten, hvor Fjordglimt ligger i dag. Ellers fulgte bebyggelsen terrænet, så det ser ud som om byen vokser op af strandengen – præcis som den blev anlagt i 1200-tallet.

Billedet er malet af kunstneren Ejnar Breinholt (1890-1973). Han var nok mest kendt som billedhugger, men malede altså også. Breinholt var født og opvokset på Damsgaard, Outrup. Han blev udlært stenhugger fra 1905 og var siden på Kunstakademiet og billedhuggerskolen 1913-22.

JUL PÅ MORS 2004

INDHOLD

Barndomserindringer fra Limfjordslandet..... 2 <i>Af Johannes Andersen</i>	Vandmøllerne på Mors 44 <i>Fra Kr. Bak</i>
Billeder fra Morsø Lokalhistoriske Arkiv..... 9	Billeder fra Morsø Lokalhistoriske Arkiv..... 49
En ildsjæl for amatørteater..... 10 <i>Af Keld Hyldig</i>	Stormfloden 1839..... 50 <i>Af Niels Vestergaard Larsen</i>
Hovmøller-slægten fra Rakkeby 20 <i>Af Børge Jensen</i>	Billeder fra Morsø Lokalhistoriske Arkiv..... 57-59
Billeder fra Morsø Lokalhistoriske Arkiv..... 27	Redaktion: <i>Per Noe</i> <i>Poul Nyborg</i> <i>Susanne Overgaard</i>
Morsø Kridtværk..... 28 <i>Af Jørgen Christensen</i>	42. ÅRGANG . ISBN 87-87566-613 ISSN 0902-4700
Billeder fra Morsø Lokalhistoriske Arkiv..... 34-35	Oplag: 2.000 stk. Pris: Kr. 75,00 Morsø Bogtrykkeri v/Poul Nyborg
Fra min Virksomhed paa Arkæologiens Område..... 36 <i>Af Magnus Petersen</i>	Kortene er gengivet med tilladelse fra Kort- og Matrikelstyrelsen.
Billeder fra Morsø Lokalhistoriske Arkiv..... 42-43	

Barndomserindringer fra Limfjordslandet

Af Johannes Andersen

Thisted

Bedstefar hed Laust Andersen og var snedker og boede i Thisted. Han arbejdede rundt omkring i omegnen, så han var ofte kun hjemme om søndagen. Han var gift fire gange, så min farmor har jeg aldrig kendt; det var bedstefars fjerde kone, vi kaldte bedstemor.

Man brugte den gamle regel i hjemmet, at mødrene skrev ungeres skarnsstreger op i ugens løb, og når så bedstefar kom hjem om lørdagen, fik ungerne bank for ugens gerninger. Det syntes far ikke om; han mente, at skulle ungerne have bank, så skulle det være omgående, ikke på efterkrav.

Vi havde også et sæt bedsteforældre i Sjørring, det var min søsters bedste-

forældre, far var gift to gange, første gang med møllerens datter i Sjørring, men hun døde i barselseng.

Jeg er født i Thys hovedstad, Thisted. Min far, Søren Andreas Andersen, var udlært både som bager og smed. Far blev først smed, siden bager; for han havde hørt, at bare man havde en sæk mel, kunne man starte en bagerforretning, og han ville have en forretning. Han fik også forretninger et par gange, men det var nok ikke så let, som han havde troet.

Min mor, Kirsten Marie, født Nielsen, er født i en lille "Hjemmen", et sted på Thyholm. (En lille "Hjemmen", er et lille hus med lidt jord til.)

Min morfar drev bl.a. heste ad hærvejen til Tyskland og tjente nogle

gode speciedalere ved det, medens mormor passede hus og jord og hjalp til på de omliggende gårde. Jeg har desværre aldrig kendt min morfar og mormor.

Det eneste jeg kan huske fra min fødeby er lidt af anlægget, hvor der var en rund stensætning, antagelig med springvand; vandet kan jeg ikke huske, men der var indmuret nogle flintesten i stensætningen, og jeg var så uheldig at falde over på en sådan, så jeg fik en stor flænge i det ene ben; jeg har ar af det endnu.

Og så husker jeg "farbror Peer", det var ikke vores farbror, men vi kaldte ham sådan (han var gift med fars søster). Han havde en badeanstalt, og jeg husker, at han gik rundt og fyldte badekarrene og følte efter med et termometer, om vandet havde den rigtige varmegrad, og jeg husker, at gaden, han boede i, var brolagt med runde, toppede sten. Jeg kan også huske onkel Lyhne, som var urmager, og at der førte en høj stentrappe op til hans forretning. Farbror Peer hed for resten også Peer Lyhne. Det var den bekendte Lyhnefamilie, som har lagt navn til den berømte roman "Niels Lyhne".

Når far ikke var ved bageriet, arbejdede han ved forskelligt andet, en overgang var han maskinpasser på en mudderpram i Thisted havn. Far har nok været arbejdsløs i korte perioder,

Søren Andreas Andersen og hustru Kirsten Marie.

medens vi boede i Thisted; for jeg kan huske, at mor fortalte, at engang solgte hun et gasapparat til een i familien, (jeg ved ikke hvem), og hun havde gjort det så fint rent i stand og glædede sig til at få lidt penge, men da hun kom og afleverede det, sagde vedkommende: ”Ja, så kan det jo gå af, på det I skylder”. Det var en stor skuffelse for mor.

Det var dog ikke alle der var så påholdende. Den købmand, mine forældre handlede hos, sagde til far: ”Du skal bare komme og få de varer, du har brug for, så kan du betale mig til sommer, når du får arbejde”.

Fur

Fra Thisted rejste vi til øen Fur, hvor far fik en bagerforretning, den eneste på øen. Jeg husker svagt huset, vi boede i, og bageriet, som lå for sig selv, en 5–6 meter fra butikken. Det var gammel tradition på øen, at bønderne selv kom med deres mel til bageren, for at han kunne bage brød deraf til dem, men melet var ikke altid lige godt; noget af det var halvråddent. Far prøvede først at blande det gode og det dårlige mel, men så blev brødene halvdårlige, og de, der havde leveret det gode mel, blev utilfredse, hvilket der jo ikke var noget at sige til. Så begyndte far at bage gode brød af det gode mel og dårlige brød af det dårlige mel, og så tog mor ud til de bønder, som havde leveret det dårlige mel og afleverede de dårlige brød, men det blev de sure over: ”Ja, men det er jeres eget mel, det er bagt af. I kan jo bare levere ordentligt mel, så får I også godt brød.” Men så truede de med at gå til ”æ bager i Thisted”. Det var ikke lutter idyl på den skønne ø; mor hadede den, og hun ville jo nok være blevet forbavset over at høre, at hendes børnebørn elsker den.

Ved siden af bageriet havde købmanden en vognport, hvori der stod en foderkageknuser, som vi drenge legede med; de to store drejede på

Bagernes fagforening i Nykøbing. Til venstre med fanen står Søren A. Andersen.

håndsvinget, og jeg skulle jo også hjælpe med – med det resultat, at jeg fik venstre hånd ind mellem tandhjulene, og de to store holdt først op med at dreje, da maskinen blev tung at trække. Far måtte spænde hesten for vognen og afsted til lægen, det så fælt ud efter mors beskrivelse, men jeg kan ikke selv huske det. Mor fortalte, at lægen havde spurgt mig hvor gammel, jeg var, og jeg havde sagt: ”Mim er drej or” så jeg må jo altså have været 3 år den gang. Ved et senere eftersyn skulle lægen have sagt: ”Nå, vi får nok en hel pæn hånd ud af det”, så han havde måske været lidt betænkelig.

Jeg kan også huske, at genboens gris var brudt ud af indhegningen, og jeg var hunderød, for jeg troede, at det var mig den var efter.

Vi havde i butikken stående en grønmalet jernbeslået kiste, påmalet blomster og årstal; den smed mor 5 ører og 2 ører i, og hun lovede sig selv, at når den var fuld, så rejste vi fra Fur; men den nåede aldrig at blive fuld. Kisten må have været en del værd, for mor fortalte senere, at en dame fra København, som var på ferie på øen, ville købe den for 200 kr., men mor

troede, at hun gjorde nar af hende, så hun ville ikke sælge den. Den blev senere slået til pindebrænde.

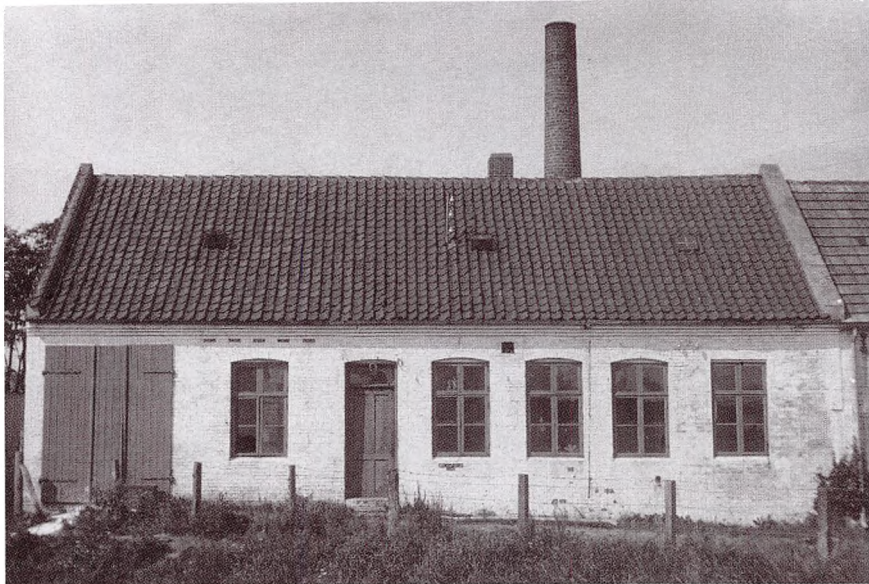
Hvor længe vi boede på Fur, ved jeg ikke; vi må være rejst tilbage til Thisted, for min yngste bror Viggo er født i Thisted 27. oktober 1913.

Hanherred

Vi boede også en tid i ”Kulsbjerg”, et lille sted på heden i nærheden af Bulbjerg. Vi boede i et lille stråttækt hus, og vi kunne fra huset se Bulbjerg og Skarreklit, men jeg kan ikke på kortet finde stedet, så det har nok været en klynge småhuse og gårde, som ikke er afsat på kortet.

Vi plukkede tranebær og blåbær på heden og solgte dem til købmanden, der boede et sted i nærheden af de høje klitter; jeg husker disse klitter som høje, hvide bjerge, vi kravlede rundt i.

Hvad far lavede i den korte tid, vi boede på Bulbjerg, ved jeg ikke, jeg husker kun bærplukningen og heden, og på heden var der får, og blandt fårene var der en vædder, som havde set sig gal på mor og ville stange hende; så far måtte holde vædderen i

Andelsbageriet på Vesterbro oprettet af Nykøbings Arbejderbevægelse i 1906. I 1924 købte DSB dette med flere huse til nedrivning, så jernbanen kunne føres ud af byen under Højbro. Et nyt Andelsbageri blev bygget på hjørnet af Klingenbergsgade og Aagade.

hornene, til mor havde bragt sig i sikkerhed. Det må have været en streng tid for vore forældre med al den rejse fra sted til sted for at få arbejde og dermed brødet – ikke mindst for mor; hun har selv fortalt, at da vi boede ude på heden, var hun ved at blive tosset, hun smed sten efter storken, når hun så den; den skulle ikke komme med flere børn, og det gjorde den heller ikke. Vi var fem børn dengang.

Jeg ved ikke, hvad mine to ældre brødre foretog sig, men de legede i hvert fald ikke med mig. De har nok været for store til at lege. Dengang skulle børn hjælpe til, hvor de kunne; men jeg legede meget i lyngen foran huset. Mit legetøj var små, runde sten med hul i, som man kunne finde alle steder; vi kaldte dem køer og tøjrede dem i lyngen, eller hvor der var lidt græs. Legetøj i almindelighed kendte vi ikke til, vi klarede os med, hvad vi fandt, men jeg var på en eller anden måde kommet i besiddelse af en hest af blik – ikke en flad blikhest, men en rigtig hest i facon, tyk på de rigtige steder. Den havde jeg tøjret sammen med køerne, men da dyrene om aftenen skulle i stald, var hesten borte,

jeg ledte længe, men uden resultat, den var og blev borte; det var for en fire års purk i de tider som at miste en formue.

Thy

I året 1914, det år, den første verdenskrig brød ud, boede vi i Ydby. Far var brænder på teglværket i Ydby. Jeg husker, huset vi boede i, det blev kaldt "Tivoli", jeg ved ikke hvorfor, måske var det fordi, det var noget nyt på egnen. Det var en lang længe med flere lejligheder – i lighed med vore moderne rækkehuse; og den slags var man jo ikke vant til, derfor skulle det hedde noget særligt, og så var det jo fattigfolk, der boede der. Huset lå på en skrænt, ned mod en å. Vi boede først i nederste etage mod åen, men der var ikke sundt at være, for der var rotter. Senere flyttede vi op på første sal i forhold til åen; det var stueetage i forhold til vejen, der lå foran huset. Det var en langt sundere lejlighed, og der boede vi, indtil vi flyttede til Nykøbing på Mors. Man kunne fra køkkenvinduet se op til stationen, og der sad bette Viggo og sagde: "ston snon", når toget kørte forbi.

Det blev ofte mig betroet at passe min lille bror, bette Viggo. Min store bror Emanuel – også kaldet "Malle", var sat fra bestilling, efter at han havde kørt barnevognen med ungen i åen.

Jeg husker, da den første verdenskrig brød ud, for da kom mine to større brødre hjem til mor og ville have hende til at sy soldaterhuer til dem, for nu skulle de i krig, og så skulle de have blå dragonhuer på, – og så træsabler. Mor var bange for, at far skulle blive indkaldt, men det blev han ikke.

Vi var ofte med far på teglværket, og så, hvordan stenene blev til. Vi så, hvordan stenene blev formet og kørt ind i ovnene, for at blive brændt. Når der var fyret op, skulle ilden holdes vedlige ved indfyring fra oven. Oven på selve ovnen var er et tykt lag sand, og op af dette sand ragede der ligesom nogle tykke kakkelovnsrør op med et låg på. Gennem disse rør skulle ilden holdes vedlige, ved at man smed en skovlfuld kul ned til ilden med visse mellemrum. Så længe ovnen var tændt, skulle det gøres både nat og dag, så derfor var der et lille hus anbragt deroppe, som vagtmanden kunne opholde sig i, når han havde vagten. Deroppe var vi ofte hos far og hjalp med at fyre på, det var vældigt sjovt. Det var også et dejligt lunt sted for vagabonder at holde til, og det var helt i orden, at de gjorde det.

Vi løb gerne og legede på teglværkets grund, og lavede mange sjove ting af leret, som der jo var masser af. Jernbanen løb langs teglværkets grund, og der var spor, der førte ind til teglværket. På ledet, der førte ind på teglværkets grund, var der anbragt advarselsskilte af støbejern, dem kopierede vi ved at trykke en klump ler hårdt ind på skiltet, og når vi så pillede det af igen, stod hele teksten og banevinger og hjul tydelig aftrykt i leret. Fra de store dynger af rødder og blåler førte der tipvognsspor op til æltemaskinerne, disse spor blev de sidste ca.

50 meter ført op ad en rampe til første sals højde, så tipvognene kunne trækkes op derad og derved komme i den rigtige højde, så leret kunne styrtes ned i æltemaskinerne.

En dag sad vi og legede for enden af den rampe, da der lød et råb oppe fra første sal: ”Gå væk, gå væk”, og vi fløj af sted; og et øjeblik efter kom en tipvogn susende ned ad rampen; trossen var sprunget.

Jeg husker, at jeg engang var med en jævnaldrende legekammerat hjemme, det var på en gård i nærheden, jeg havde aldrig været der før. Jeg havde en ”russerhue” på hovedet, en af den slags skindhuer med klapper til at slå ned for ørene og panden. Jeg var vældig stolt af den hue, så stolt at jeg husker den endnu. Da vi kom hjem til ham, hængte jeg min hue på en knage i forstuen, og gik ind at lege. Vi legede vel en times tid, men da jeg kom ud i forstuen var min dejlige hue væk. Jeg fik i stedet for trukket en gammel, strikket hue ned over hovedet og noget gammelt legetøj i hånden og blev så sendt hjem. Jeg så aldrig den hue mere; om der blev gjort noget ved sagen, ved jeg ikke, men jeg har ofte tænkt på, om det var mig eller huen, man havde været interesseret i.

En dag vi løb og legede uden for huset, kom far og en anden mand slæbende med nogle møbler, som far havde købt på en auktion. Det var bl.a. den kommode, der nu står i vores entre, og den sofa, der står i havestuen.

Jeg var også engang med mine større brødre i pogeskolen. Det var en gammel, stråtrækt bygning med kun én skolestue, hvor der hængte en masse dyrebilleder på væggene. Det var en ældre lærerinde, der underviste de mindste børn, før de kom i den rigtige skole.

Nykøbing

Fra Ydby i Thy gik turen til Nykøbing på Mors. Far havde fået en stilling som bestyrer på Arbejdernes

Fællesbageri i Nykøbing. Bageriet lå i udkanten af byen, og vi fik en lejlighed i nærheden, i Bangsgade. Det var under den første verdenskrig, så byen var fuld af soldater fra den såkaldte sikringsstyrke. Vi havde en sergent og vistnok et par menige indkvarteret. Der var jo ingen kaserne i byen, så soldaterne var indkvarteret i skolens gymnastiksal og hos byens borgere. Det var flinke folk, vi havde; de skrev til os, efter at de var hjemsendte.

Det var før elektriciteten blev almindelig, så vi havde petroleumslamper i hele huset, men det var for resten rigtig godt, for vi havde de såkaldte spredere på vægeholderen, det vil sige en buet skål med huller i siden, der tvang flammen til at sprede sig, og det gav et bedre lys. Hvor længe vi boede i Bangsgade, ved jeg ikke; jeg husker kun, at vi gik tur med far søndag morgen op til Tødsø kirke, og når vi kom hjem, havde mor morgenmaden parat. Vi boede der ikke ret længe.

Nu var vi blevet holdne folk; far havde godt arbejde og kunne nu tillade sig at købe hus. Det hus far og mor købte lå i byens udkant, et sted, der hed ”Vejrmøllehøj”. Det var et dobbelthus; vi boede i den ene ende, og en skibstømrer boede i den anden ende af huset, han hed Kobæk-Jensen og var en flink mand, og vi drenge legede meget med hans søn Henry.

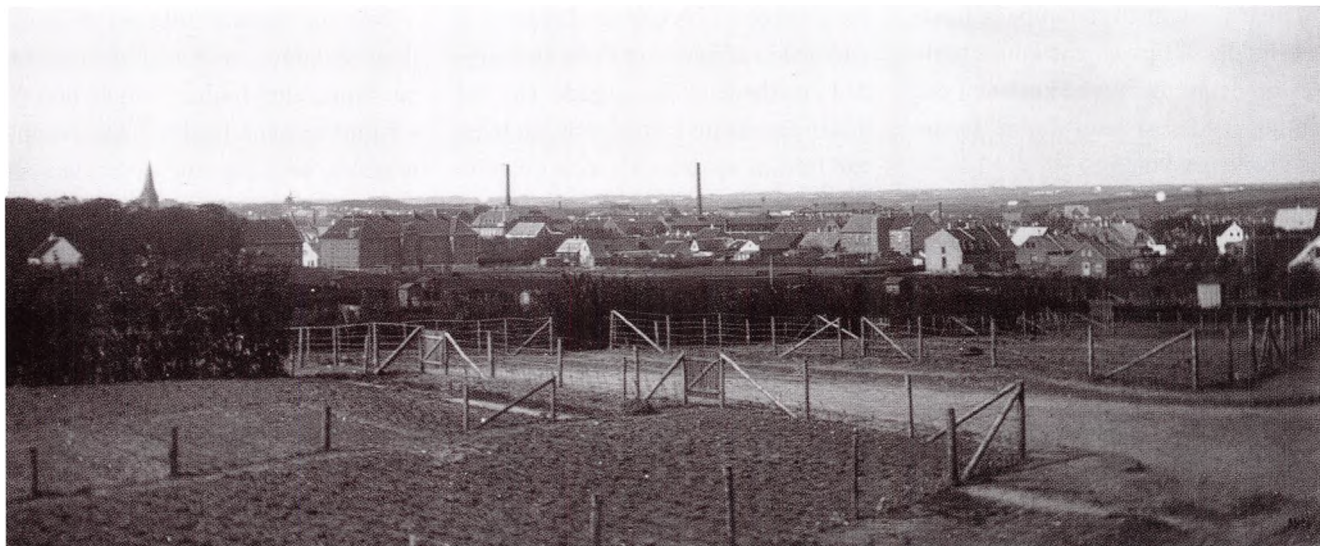
Jeg må have været en 6–7 år dengang, for jeg begyndte i skolen, da vi var flyttet ind i huset. Skolen bestod af en gammel og en ny skolebygning, den gamle skole for de mindre børn, og den nye for de større. De to skolegårde lå imellem bygningerne, så de små havde den ene halvdel, og de store den anden. Det var en vældig fordel for de små drenge at have de større brødre i nærheden, for hvis man var kommet i klammeri med én, pilede en kammerat straks op i de stores skolegård efter store bror, og så var det klammeri overstået.

Når jeg tænker tilbage på barndomshjemmet, er det altid hjemmet på Mors, der falder i mine tanker, - barndommens land. – Den skønne ungdom, som digterne så smukt synger om, har for mig ingen klang; det er en strækning, som skulle tilbagelægges, ikke andet. Men barndommens land var lykkelandet. Der knytter sig så mange minder til dette sted ved skov og strand.

Når vi strøg af sted langs Limfjordens bredder ud mod Ørodde til Østerskompagniet for at slå søm i rusepæle, var vi lykkelige. Vi entrede de fiskerbåde, der var trukket op på stranden, og undersøgte dem; jeg fandt et gammelt franskbrød i et aflukke. Når vi havde nået målet med de mange rusepæle, der lå i række på sandet, begyndte arbejdet med hammer og søm. Vi fik betaling for hver pakke søm, vi slog i, men det var ikke alle sømmene, der havnede i pælene, som de skulle; en del af dem blev hældt ud i sandet i stedet for at blive slået i pælene, og så afsted efter en ny pakke søm; men det var kun de store drenge, der turde det, vi små måtte passe vort arbejde og oven i købet finde os i, at de store labaner tømte deres halvtømte pakker over i vore; så vi havde fortrinsvis fornøjelsen af at slå søm i; for fortjenesten var ikke stor.

Vor skønneste legeplads var stranden og plantagen; der legede vi indianere og cowboys, og svingede med vore hjemmelavede tomahavker og skød til måls med vore ligeledes hjemmelavede flitsbuer. Vi kravlede op i træerne, og jeg var så uheldig engang at falde ned fra et højt grantræ; jeg vågnede først ved at mine to brødre, Ingvard og Emanuel, stod og holdt mig i begge ben med hovedet nedad. De havde hørt, at det var godt at holde hovedet nedad, når man var besvimet.

Jeg husker også storebror som skipper på sin egen skude. – Far havde købt en såkaldt skydepram,

Udsigt over Nykøbing fra Vejr møllehøj, ca. 1920. Fra venstre ses den gamle graverbolig på kirkegården, herefter kirketårnet, M. C. Holms Stiftelse og De Gamles Hjem.

som vi godt måtte sejle med nede i fjorden, langs strandkanten. Den egnede sig bestemt ikke til sejl, men vi havde alligevel fået installeret mast og sejl. Jeg ser endnu store bror, stolt som en pave sidde ved roret, og for fulde sejl stryge afsted. Han kunne nu også sagtens være stolt, der skete ham ikke noget, for skuden stod på et par bukke nede i baghaven. Men den skulle selvfølgelig prøves på de vilde vover. Det gik nu knap så godt som ventet, da den kom ud i sit rette element. Skuden kunne ikke bære sejlet, og skipper, som var storebror, var ikke særlig kyndig ved roret, så skuden lagde sig lige så stille ned på siden og smed skipper ud. Det var kun den bløde hat fra Daells Varehus, der flød ovenpå. Nu skete der ikke noget ved det, for det foregik tæt inde ved stranden, ikke længere end at vi kunne vade derud. Vi tre mindre brødre var ved at dø af grin inde på stranden. Vi fik halet storebror og skuden ind på land igen og blev sendt hjem efter tørt tøj.

Men nu var det så uheldigt, at der var cirkus i by, og vi skulle forbi dette cirkus for at komme hjem, og nu var det yderligere så uheldigt, at det var den sidste forestilling i byen, så alle

de tilstedeværende børn blev gennet ind i cirkus til gratis forestilling, og det kunne vi jo dårligt undslå os for, så vi gik i cirkus i stedet for at gå hjem efter tørt tøj.

Hvordan det ellers gik, husker jeg ikke; jeg husker kun, at jeg havde sådan en dårlig samvittighed.

Vi var ofte hos far på bageriet for at hjælpe lidt til. Det var et rugbrødsbageri, far var bestyrer på, og gammeldags indrettet. Man fyrede med brænde; der lå store stabler af brænde inde midt i gården, og bageren skulle selv fyre ovnen op hver dag. Det var et hårdt arbejde. Brændet blev lagt direkte ind i ovnen og antændt, og så skulle det brænde helt ud, til ovnen havde den rigtige temperatur, og derefter igen rages ud, og ovnen svabres ren for trækul og aske. Så skulle brødene ind og bages; de var blevet klargjorte, imedens ovnen blev varmet op. Brødene blev sat ind i ovnen ved hjælp af en bred brødstage, der kunne tage en 4–5 brød af gangen. Det krævede stor øvelse, for brødene skulle stå tæt op ad hinanden, så de ikke flød ud, og de skulle stå i hele ovnens bredde, så de støttede hinanden, og de yderste brød skulle have en ”sidelap”, et fladt stykke dej i samme længde og højde

som brødet, for at det sidste brød ikke skulle komme i berøring med ovnens sider, og derved blive ”vanskabt”.

Når vi så var færdige i bageriet, hjalp vi far op på cyklen, og så kørte far hjem. Vi gik på vore ben. Far var ikke særlig ferm til at køre på cykel, men han ville gerne; det kneb med at komme op på dyret, han kunne godt køre lige ud, men hvordan han kom igennem byen, ved jeg ikke, men hjem kom han. Det var i 1915–16. Trafikken var ikke stor dengang, så der har ikke været særlig mange forhindringer.

Jeg husker ikke, om vi læste ret meget lektier, men det har vi jo nok gjort, vi klarede os da ret pænt i skolen; men jeg husker, at vi spillede cricket på vejen udenfor huset, og at vi trillede med cykelhjul ved hjælp af en pind. Vi lavede også telte af gamle sække, og lå derinde og læste Coopers indianerbøger, og bagefter lavede vi indianerbukser ligeledes af gamle sække, og fjerprydelse af hønsenes aflagte fjer.

Vi fik ikke store gaver til fødselsdag og jul, men vi fik da gaver. Vi holdt ”Børnevenden” fra Chr. Erichsens forlag, og der var hvert år ved juletid en boggave, bl. a. ”Gøngenhøvdingen”

og ”Dronningens Vagtmester”, og disse bøger var ventet med længsel. Vi holdt også ”Familiejournalen”, og dette blad var også ventet med længsel hver torsdag. Det var bedre dengang, end det er nu.

En dag kom far og mor hjem fra byen og fortalte, at nu skulle vi have betrukket vore møbler om, - det var de møbler far havde købt i Ydby, bl. a. den sofa, som nu står i vores havestue; de skulle betrækkes med grønt damask, og mor var hel duperet over prisen, hele 100 kr. Tænk, at de nu havde råd til det.

Det var jo midt under der første verdenskrig, vi boede i Nykøbing M. Der var megen forloren velstand. Gullaschbaronerne væltede sig i penge, men det var lettjente penge; de gik lige så let, som de kom. Da krigen var slut, var nogle af dem fattige som kirkerotter.

Der fulgte mange grimme ting med krigen. Først fik vi Tyfusedemien, derefter den ”spanske syge”. Der var ingen af os, der fik tyfus, men jeg fik den spanske syge og lå til sengs i næsten et halvt år, før det var ovre. Viggo var også syg en tid, men det var noget andet, han var syg af, han lå i damp-telt. Far havde bygget et helt telt over hans seng.

Vi boede ret højt, så vi kunne se ned over kirkegården, og der var en overgang begravelser flere gange om dagen. Til sidst blev det forbudt at ringe med kirkeklokkerne, så mange begravelser var der.

Huset, vi boede i, havde to pæne stuer og et stort spisekøkken med et dejligt komfur, der gav en dejlig varme om vinteren; vi opholdt os næsten altid der. Der var et stort spisebord med stole og en bænk langs vinduet, og der sad far og læste højt om vinteraftenerne eller fortalte om forskellige ting. Oppe på loftet havde vi vort værelse, og derfor uden var der et stort lofttrum, hvor bl. a.

den føromtalt grønne kiste stod. Der var også et stort bryggers ved siden af køkkenet med håndvask og grube-kedel, så vi kunne sætte træskoene og vaske os, inden vi gik ind.

Vi havde en ret stor have, hvor vi dyrkede kartofler og grøntsager, og vi havde høns og kaniner, så vi var næsten selvforsynende; men det krævede jo arbejde og det måtte vi alle deltage i. Men det gav også en god tumleplads; om vinteren lavede vi snehuler, og om efteråret, når kartoflerne og grøntsagerne var bragt i hus, gravede vi store huller i jorden for at se, hvor langt vi kunne komme ned, men det blev ikke til ret meget.

Om vinteren løb vi med træsko og sparkede knoglerne i stykker, så huden hang i laser; og om sommeren løb vi på bare ben og sparkede med storetåen, så huden gik fra under neglene, og mor måtte altid have rene klude parat til at forbinde de sårede. Når vi så kom hylende og humpende ind, var mors eneste kommentar: ”Do ka go ordentlig på di skanker”.

Om foråret og efteråret, når det var lidt halvkoldt, havde vi ”stunter” på, det vil sige, lange strømper uden fødder, der var kun en strop under foden til at holde strømpeskaflet fast med og så en løkke til at sætte om den mellemste tå. De var dejlige at have på, man var let om benene og alligevel varm.

Der var almindeligvis et godt forhold naboerne imellem, men en enkelt gang slog det gnister. Vores nabo og næstnabo var en dag kommet op at skændes, fordi næstnaboens knægte havde sagt ”kolort” til vores nabos kone. De hed jo Kobæk. Det kunne naboen ikke lade sidde på sig, så de to fædre røg i totterne på hinanden. Det røg om ørene med ubehageligheder, såsom ”Do trovtr te do er kong på Mors” og ”Do trovtr te do er kong i Salling”, o.s.v. indtil de respektive koner fik dem trukket hjem.

Men i det store og hele herskede der fordragelighed mellem naboerne.

Min store bror Emanuel var kommet i lære hos skibsprovianteringshandler Leffers, som havde en forretning nede ved havnen. Min musiklærer Damgaard boede næsten lige overfor, så jeg gik forbi forretningen, hver gang jeg gik til spil.

Det var dejligt at færdes nede ved havnen; lugten af tjære og saltvand giver een en fornemmelse af romantik, og skibene i havnen bringer nyt udefra den store verden. Jeg drømte engang om at tage ud i verden som skibsdreng, men det blev ved tanken. Romantikken var sikkert også fordultet ude på de vilde vover.

Da tyskerne efter krigen solgte ud af deres vognpark, købte vores næstnabo et stort monstros af en lastvogn med et mægtigt lad. Han ville køre rutebil med denne vogn. Den var kædetrukket og lavede en frygtelig larm. Han fik anbragt træbænke på ladet, men om han fik kunder, ved jeg ikke. Jeg så den en enkelt gang stå parkeret nede ved havnen.

Man var beskedne i fordringerne dengang.

Den 11. november 1918 sluttede den første verdenskrig. Fredsbetingelserne i 1919 i Versailles bragte Tyskland i fuldstændig økonomisk uføre, således at markværdien i 1923 var faldet til en billion i forhold til en shilling, og det betød, at alle, der havde opkøbt tyske mark, mistede deres penge. Alt dette medførte, at meget arbejde gik i stå. Det bageri, far var bestyrer på, blev nedlagt, og far var igen blevet ledig. Vi blev i byen endnu et årstid, men så besluttede far og mor at sælge huset og rejse til Århus.

Århus

Vi må være kommet til Århus omkring 1921, for jeg begyndte i 5. klasse i Fjordsgades Skole. Det var lidt af en omvæltning at komme fra Vestjylland til Jyllands hovedstad. Jeg var længe om at lære, at det ikke hed

fjorden, men bugten, når vi talte om vandet omkring Århus. Ellers gik det ret gnidningsløst. Vi havde en stramtandet, ældre lærerinde som klasselærer, og den første dag i skolen blev vi hørt i tabel. Jeg blev spurgt om hvad 8 x 8 var. Jeg vidste godt, at det var 64; men jeg gjorde hende opmærksom på, at jeg var ny dreng i klassen, og så skulle man ikke høre den første dag. Men det tog hun ikke for gode varer, og så fik hun ikke noget svar. Fra denne dag hed det sig, at jeg ikke kunne min tabel.

Vi flyttede ind i Hans Brogesgade 39. Far havde overtaget en bagerforretning på dette sted; han havde givet 5000 kr. i afståelse. Senere viste det sig, at han muligvis kunne have lejet det af værten helt gratis, for det viste sig, at bageren skyldte værten for 3 måneders husleje, som far også fik lov til at betale. Men sådan går det, når man tror for godt om folk. Far havde fået at vide, at der var en omsætning på 100 kr. om dagen; men det viste sig hurtigt, at det var løgn og latin; der var ikke engang det halve. Alligevel gik forretningen vistnok hel godt i et par år. Far blev kendt for sine gode rundstykker, men vi boede lige overfor det fornemme villakvarter på Strandvejen, og det var mest morgenmad, de købte; kager var der ingen salg i.

Far var imidlertid begyndt at lave marcipankonfekt, og det syntes at slå an, så derfor rejste vi til Kongsvang uden for Århus. Far købte en villa og indrettede kælderlokalerne til fabrikation af chokolade og konfekt. Der blev faktisk sendt mange varer ud af huset, men der kom forbavsende få penge ind. Vi boede der knapt et år, så flyttede vi til "Højvang" på Christiansbjerg. (Medens vi boede der, blev jeg konfirmeret.) Der fik vi større lokaler, og der var vi en del år, men til sidst gik det hele så trægt, at far foretrak at holde op. Den grosserer, som far arbejdede sammen med, viste sig

På stranden ved bugten. Udsigt fra Ørodde mod Nykøbing.

ikke at være særlig fin i kanten. Det var, da den økonomiske verdenskrise satte ind i 1931. Og fra nu af gjaldt kun een ting, nemlig at overleve. Og vi overlevede ved sammenhold i familien.

Fra "Højvang" flyttede vi til Elmegade 11, hvor vi havde bygget et hus, og der blev familien boende, indtil mor døde i 1940. Jeg arbejdede i denne periode på manometerfabrikken "Metro" som litograf. Far blev syg af årebetændelse og døde mellem jul og nytår 1933. Jeg blev hjemme et år efter, at far var død, så blev jeg indkaldt til soldat.

Jeg rejste til Sønderborg i januar 1935 for at møde på kasernen og blive iklædt og så var jeg ellers blevet soldat; det var noget andet end at gå hjemme hos mor.

Det første, vi skulle lære, var at gå i marchkolonne. Nu skulle man jo ikke tro, at det var nødvendigt at lære vokse mennesker at gå. Men når man tager i betragtning, at der var vinter, og at det var frostvejr, og vejene var spejlglatte, og vi var iførte sømbeslåede støvler, så kan det godt være svært at sætte højre fod foran venstre og venstre fod foran højre, især hvis højre fod glider

ud, inden venstre fod når jorden, og formanden går på halen, samtidig med at der forlanges, at man skal holde retningen; så opstår der et problem, man ikke før kendte til. – Alene det at holde balancen var et problem. Men i løbet af et par måneder fik vi da lært at gå i marchkolonne.

Jeg blev hjemsendt i juni 1935. Jeg var kun hjemme en uge, så fik jeg tilbud om at komme ind som elev på Ravnholm Strømpefabrik, hvis jeg kunne komme med det samme, og det kunne jeg. Mor ville gerne, at jeg var blevet i Århus, men det ville jeg ikke. Jeg var blevet tilbudt at komme tilbage til "Metro", men det afslog jeg. Det var der ingen fremtid i; fabrikken blev da også nedlagt, da direktøren døde nogle år senere.

Jeg rejste fra Århus en uge efter, at jeg var hjemsendt, og jeg har ikke haft fast ophold i byen siden.

Hermed er min beretning til ende, men jeg vil lige tilføje, at det jo ikke er hele sandheden; for det meste er jo set med barnets øjne, og barnet har jo ikke set alvoren og angsten for udkommet bag det hele. Først senere er det gået op for een, at der var andet, end det man havde set.

*På feltarbejde. Morsø Fotoklub på udflugt med kameraer og familie til Skærbæk, 1958.
Til venstre ses Harald Overgaard og Johannes Spanggaard. Billedet er taget af Holch Andersen.*

*Udstillings-billede. Publikum ser nærmere på resultatet, lovsangssalen 1955.
Foto: Holch Andersen.*

*Værkerne hænges op til udstilling i gymnasiets lovsangssal, november 1955. Til venstre Poul Ejner Jensen, til højre møbelhandler Toft.
Foto: Hans Overgaard.*

En ildsjæl for amatørteater

Af Keld Hyldig

Harald Hyldig (1924-2003) har medvirket som amatørskuespiller, instruktør eller forfatter af mere end 100 forestillinger fra 1940'erne og frem til slutningen af 1990'erne. Hans indsats lå hovedsagelig i de gamle sogne på Nordvestmors: Bjergby, Solbjerg, Galtrup-Øster Jølby og Erslev; men han var også aktiv andre steder på øen. I det hele taget spillede han en central rolle for et blomstrende amatørteaterliv mange steder rundt på øen.

Det er med denne artikel ikke meningen at give en fuldstændig redegørelse for amatørteatret på Mors. Dertil er dette for omfattende og har involveret en lang række engagerede mennesker, hvis indsats måtte beskrives. Hensigten her er at redegøre for Harald Hyldigs indsats og med dette at give et bidrag til helhedsbilledet af amatørteatret på Mors.

Amatørteater og forsamlingshusdilettant

I perioden 1876-1910 blev der bygget omkring 30 forsamlingshuse på Mors. Det første var Det Ottekantede ved Galtrup Højskole, som Morslands Danske Samfund byggede i 1876. I de følgende år blev der bygget forsamlingshuse i blandt andet Hvidbjerg (1881), Bjergby (1884), Flade (1886), Torup (1887), Tæbring (1894), Solbjerg (1897), Sønder Draaby (1904), Sejerslev (1905). I 1934 blev Det Lille Forsamlingshus

i Øster Jølby indrettet i det gamle afholdshjem, på den anden side af vejen ved Det Ottekantede. Det Lille Forsamlingshus blev revet ned allerede i 1964 i forbindelsen med udbygningen af Øster Jølby skole; men forsamlingshusdriften blev videreført i skolens gymnastiksal samt en mindre forsamlingsal.

Mange af forsamlingshusene blev bygget og drevet af lokale afholdsforeninger. Forskellige lokale foreninger og private lejede sig ind i forsamlingshusene, med arrangementer og aktiviteter, som gymnastik, foredrag, oplæsning, musik- og sangvirksomhed, dilettant, dans og efterhånden også filmforevisninger.

Hvornår de første dilettantforestillinger blev arrangeret på Mors vides ikke; men det har sandsynligvis været omkring år 1900. Det var lokale skytte- eller gymnastikforeninger, og senere ungdomsforeninger, som arrangerede dilettantforestillinger med deres medlemmer som udøvere, bl.a. med det formål at tjene penge til deres andre aktiviteter.

Dilettantvirksomheden i første halvdel af 1900tallet har efterladt sig få spor (som f.eks. omtaler i foreningsprotokoller eller i lokale aviser). Men muligvis ligger der en del materiale, som programmer, fotografier og erindringer rundt omkring hos folk, som har deltaget i eller været publikum til lokale dilettantforestillinger. Lokalhistorisk vil det være af stor interesse at

få indsamlet et sådant materiale, for eventuelt at lave en mere omfattende kortlægning og beskrivelse af amatørteatrets historie på Mors.

I sognene på Nordvest- og Midtmors (Flade, Bjergby, Solbjerg, Galtrup, Øster Jølby, Erslev, Tødsø m.fl.) var foreningslivet naturligvis præget af den grundtvigske bevægelse, som havde sit centrum her. Men i de grundtvigske kredse synes man i udgangspunktet ikke at have været særlig optaget af dilettant eller teater. Grundtvigianismen var en bevægelse, som satte fokus på folkelighed og samvær omkring kulturelle aktiviteter. Alligevel kan det synes som om, at man i bevægelsen var præget af en vis skepsis over for blandt andet dans og teater. Dans og teater blev ikke som i de indremissionske kredse anset som "syndigt" af grundtvigianerne; men muligvis blev dans og teater anset som mindreværdigt i forhold til mere "højværdige" former som gymnastik, sang og foredragsvirksomhed. På trods af dette har grundtvigianismen nok indirekte med sit fokus på folkelighed og samvær også stimuleret interessen for dilettant og teater.

Harald Hyldig skriver i private erindringsnotater, at han som dreng var tilskuer til amatørteaterforestillinger i Det Ottekantede Forsamlingshus i midten af 1930'erne, men han fortæller ingenting om, hvad der blev spillet og heller ikke hvem de medvirkende var. Han beskriver deltagerne som

byens »spidser«. Muligvis har arrangøren været Morslands Danske Samfund, fordi vi ved at denne forening i slutningen af 30'erne begyndte at arrangere udendørs teaterforestillinger i Præstbroanlægget. Harald Hyldig fortæller, at det var disse lokale amatørteaterforestillinger i 30erne, som vækkede hans teaterinteresse.

Den tyske besættelse af Danmark stimulerede den folkelige trang til at samles omkring fælles kulturaktiviteter som gymnastik, folkedans, sang, dilettant, foredrag m.m. Dette førte til en opblomstring af disse aktiviteter i forsamlingshusene også i efterkrigstiden. Mange af forsamlingshusene blev også moderniseret på denne tid, og flere steder blev der indrettet faste scener og andre faciliteter som gjorde det lettere at arrangere teaterforestillinger.

Den første dilettantforestilling Harald Hyldig fortæller om selv at have deltaget i var folkekomedien *Brødrene Østermans Huskors*, som blev spillet vinteren 1944 af Erslev Ungdomsforening.

I 1945-46 aftjente Harald Hyldig sin værnepligt i København. Med soldaterløn var der ikke råd til de store udskejelser; men hans hustru Edith, som han traf i København, mindes at de sammen så en revyforestilling. Efter at Edith og Harald var blevet gift i 1947 bosatte de sig i Øster Jølby. Straks efter tilbagekomsten til fødeegnen engagerede Harald Hyldig sig i amatørteater. Sommeren 1947 spillede han med i det nationalt sindede stykke *Fædrenes jord* i Præstbro i forbindelse med det årlige gymnastikstævne. Sommeren 1950 spillede han og Edith med i eventyrkomedien *Et folkesagn* i Præstbro. Gyrith Lund var instruktør for begge disse og flere andre Præstbroforestillinger på denne tid. Gyrith Lund (1904-1983) var datter af Jens Lund (1869-1953) som var læge i Øster Jølby, og ved siden af sin lægegerning, bl.a. lavede en omfat-

Et folkesagn i Præstbro 1950. Bagerst til venstre ses Vibeke Søndergård som kvindelig trolde. De to mandlige trolde bagerst i midten er sandsynligvis Leo Birch og Søren Vestergaard. Til højre ses Edith Hyldig som den "forbyttede" gårdmandsdatter. Pigen forrest til venstre er en af dr. Agerholms døtre.

tende kortlægning af morsingbodialekten. Gyrith var helt fra barnsben interesseret i teater. I 1948 var hun medstifter af foreningen Dansk Amatør Teater Samvirke (DATS) og var i mange år foreningens kostumekonsulent. Gyrith Lund samlede på gamle

dragter og syede selv nye. I 1954 etablerede hun Øster Jølby Teatergarderobe, som hurtigt fik en omfattende udleje til amatørteater lokalt på Mors og overalt i landet.

I 1950 etableredes "Galtrup-Øster Jølby amatører". Vinteren 1950 spil-

Fra Genboerne i Det Lille Forsamlingshus i Øster Jølby 1959. Til Venstre ses Henning Nederby, i midten Harald Hyldig som Løjtnant von Buddinge, til højre siddende Svend Jensen.

Humørraketten. Fra en forestilling i Bjergby forsamlingshus 1956. Til venstre ses Johannes Riis, i midten Georg Norup og til højre Harald Hyldig.

Humørraketten i Det Lille Forsamlingshus i Øster Jølby 1956. Vibeke Søndergaard i revynummeret "Malkepigens vise".

lede denne gruppe J. C. Hostrups "jyske" skuespil *Tordenvejr* og året efter forsøgte man sig med Ludvig Holbergs *Jeppe på Bjerget*. Harald Hyldig medvirkede i begge disse forestillinger, som var instrueret af friskolelærer Svend Rolighed. Så vidt det vides, findes der ikke nogen spor efter Holbergforestillingen, hverken program, fotografier eller omtaler.

"Galtrup-Øster Jølby-amatører" spillede gennem halvtresserne en række forestillinger i Det Lille For-

samlingshus i Øster Jølby, blandt andet *Nøddebo Præstegård* (1955), *Den spanske flue* (1957) og *Genboerne* (1959). Det var som regel Gyrih Lund eller sognepræst Balle Christensen fra Galtrup som stod for instruktionen af disse forestillinger. Harald Hyldig medvirkede som skuespiller.

På denne tid var Harald Hyldig også optaget af fodbold (som dommer), og han var medstifter af Øster Jølby Idrætsforening i begyndelsen af halvtresserne. For at skaffe midler til

anlæggelse af en fodboldbane i Øster Jølby lavede han i 1953 sammen med vennerne i idrætsforeningen en lokal revyforestilling: *Humørraketten*. Revyens numre (sketcher og sange) havde både udpræget lokale temaer og mere almene og tidstypiske temaer. Dette finder man udtrykt i titlerne på revyens numre, som bl.a. var "Koen", "Miss Jølby" og "Kanonfotografen". Efter forestillingen blev forsamlingshussalen ryddet til dans med Alfred Hånings orkester. *Humørraketten* 1953 var den første forestilling Harald Hyldig instruerede. Teksterne til revyens sketcher og sangnumre var også for en stor del skrevet af ham. Disse var ofte baseret på kendte revynumre og –viser som blev omskrevet til lokale forhold. Revyen trak fulde huse, men arrangørerne blev også udsat for en del kritik for denne "letbenede" underholdningsform – især fra grundtvigske kredse.

Stimuleret af succesen lavede man året efter en ny revy. Og det blev til i alt fem *Humørraketter* i perioden 1953-1958. Revyen i Øster Jølby blev efterhånden så populær, at der måtte spilles flere forestillinger og den blev også sendt rundt i andre forsamlingshuse i Sundby, Bjergby, Erslev og Vils. Når revyen blev vist andre steder blev teksterne gerne skrevet lidt om, så de fik et lokalt præg.

Gennem revyerne fik Harald Hyldig erfaringer som instruktør og tekstforfatter, som kom til ham nytte, da han efterhånden gik over til hovedsagelig at instruere amatørteater og sjældnere selv stod på scenen. Hans første instruktøropgave med et "rigtigt" skuespil var med Galtrup-Øster Jølby-amatørerne i efteråret 1959 med lystspillet *Tre mænd i sneen* af den tyske forfatter Robert Neuner. Året efter 1960 instruerede han Hostrups *Eventyr på fodrejsen* med Bjergby-amatørerne. Denne forestilling blev

en stor succes i Bjergby og blev derfor også vist i Øster Assels samt Hvidbjerg Thy.

Fra 1962 blev Harald Hyldig fast instruktør for Præstbroforestillingerne, som Morsø Gymnastikforening (fra 1963 Morsø Ungdoms- og Gymnastikforening) arrangerede i forbindelse med det årlige gymnastikstævne (mere udførligt om Præstbroforestillingerne senere). Samtidig blev han også fra begyndelsen af tresserne en stadig mere benyttet instruktør af amatørforestillinger rundt omkring i de lokale gymnastik- og ungdomsforeninger. Blandt de mange forsamlingshusforestillinger, som Harald Hyldig instruerede i 1960'erne, er der måske en, som indtager en særstilling: Opførelsen af Kaj Munks Grundtvigstykke *Egelykke* i 1961. Dette stykke blev sat op på initiativ af Venstres Ungdom og havde premiere januar 1961 i Frøslev Forsamlingshus. Herefter det blev vist i Sennels og Hvidbjerg samt flere steder i Thy. Den senere borgmester på Mors, Knud Erik Jensen, spillede den unge Grundtvig i stykket. Arbejdet med dette alvorlige stykke indebar en stor indsats af både Harald Hyldig og de medvirkende amatørskuespillere. Men det var ikke alle steder dette blev værdsat. Jan Hyldig, som da var 10 år gammel, spillede drengen Karl i stykket. Han mindes forestillingen i Hvidbjerg Thy som en fiasko. Han fortæller blandt andet, at da den lokale præst skulle indlede forestillingen, kunne han ikke få ørenlyd for larmende tilskuere på de bagerste rækker. De var kommet for at more sig, og var godt i stødet. Da forestillingen så skulle starte kunne fortæppet ikke trækkes fra, så Harald Hyldig måtte ud foran scenen og hive det genstridige tæppe for ved hvert tæppefald. Videre skete det, at midt i en dramatisk og intim stuescene, stod der med et brag et træ – midt i stuen. En af skovkulisseernes træer, som var rullet op under loftet, var trillet ned

Fra Egelykke i Frøslev Forsamlingshus 1961. Fra venstre ses Jan Hyldig som drengen Karl på knæet af Knud Erik Jensen som Grundtvig. Bag ham ses Svend Aage Nielsen som godsejer Leth og til højre Ruth Lauridsen som Konstance Leth. Kulisserne som ses på billedet hørte til de faste kulisser i Frøslev forsamlingshus malet af Albert Laugesen ("Vils' skomager"), som gennem mange år var en drivkraft for amatørteater på Midt- og Sydmons.

midt i stuen. Jan Hyldig fortæller om en hektiske samtale bag scenen mellem hans far og A.C. Sandal, som var

teknisk assistent: "Hvem skal rulle det op?" - "Det skal du A.C!". Og mens spillet på scenen fortsatte uan-

Alle medvirkende i Eventyr på fodrejsen i Bjergby forsamlingshus 1960. Forreste række fra venstre: Eske Engholm Pedersen (musik), Ingrid Overgård (sufflør), A. C. Sandal, Jenny Thøgersen, Aage Thøgersen. Bagerste række fra venstre: Harald Hyldig (instruktion), Folmer Bjerregård (musik), Niels Thøgersen (sminke), Aage Riis, Hans Nørgård, Arne Sandal, Aage Møller, Karen Poulsen, Gudrun Thøgersen, Hans Jørgen Jepsen og Svend Åge Nielsen.

Nøddebo Præstegård

i Det Ottekantede Forsamlingshus 1965. Instrueret af Albert Laugesen fra Vils.

Forrest til venstre Grete Mortensen som nisseemor, dernæst Birthe Heide, Keld Hyldig, Bjarke Kærsgaard og Peter H. Christensen som nissebørn, til højre Harald Hyldig som nissefar. Bag dem "åbenbares" studerekammeret med de tre student-brødre Christopher, Frederik og Nicolai spillet af (fra venstre) Karl Møller, Svend Aage Nielsen og Johannes Nørgaard.

Hos Pastor Blicher. Fra venstre Grete Mortensen som degnens datter og Harald Hyldig som karl i præstegården. Ingrid Aachman som pastor Blichers yngste datter Andrea Margrethe, Arnt Nørgård som pastor Blicher, Elin Heide som Blichers datter Emmy.

På vej til bords lillejuleaften hos pastor Blicher. Fra venstre Aage Riis som degn Ovesen med fru Blicher, derefter Harald Hyldig som karl med Andrea Margrethe, derefter Svend Aage Nielsen som Frederik med en usynlig partner samt Karl Møller som Christopher og Johannes Nørgård som Nicolai.

Nicolai gør kur til pastor Blichers datter Andrea Margrethe, Johannes Nørgaard og Ingrid Aachman.

fægtet, så tog A.C. en stol og kantede sig så uset som muligt – og det er ikke muligt i den situation - ind på scenen, stillede sig i sin grønne kedeldragt op på stolen og rullede træet op igen. Så tog han sin stol og gik ud. Forestillingen blev ufrivillig komisk p.g.a.

forkerte publikumsforventninger og de bøvlede sceneforhold.

Gennem tresserne og halvfjerdserne instruerede Harald Hyldig en række folkekomedier og lystspil i forsamlingshusene på Nordvestmors, især i

Solbjerg og Bjergby. I Solbjerg spillede man bl.a. *Brødrene Østermans huskors* (1968), *Charlys tante* (1970) og *Ebberød Bank* (1977). I Bjergby var der en meget aktiv amatørteatergruppe under Bjergby Ungdoms- og Gymnastikforening. Harald Hyldig

var godt kendt i Bjergby, fordi han havde sit daglige arbejde som landpostbud her. Den første forestilling Harald Hyldig instruerede i Bjergby var som tidligere nævnt *Eventyr på fodrejsen* i 1960, som blev en stor succes. Senere instruerede han bl.a. *Eventyrets blå blomst* (1965), *Sparekassen* (1974), *Den spanske flue* (1975) samt en række andre stykker. Det var imidlertid ikke bare når Harald Hyldig instruerede i Bjergby, at beboerne her mærkede hans aktivitet. Det fortælles, at når Harald Hyldig var i gang med en ny forestilling, kunne det ofte mærkes på hans postomdeling. Han læste rollehæfter og planlagde forestillingen under vejs i postbilen. Hvem breve og foresendelser var til, fik derimod mindre opmærksomhed, med det resultat at de kunne blive leveret noget tilfældig rundt omkring på ruten.

Friluftsforestillingerne i Præstbro

I amatørteatergrupperne i Solbjerg og Bjergby, som Harald Hyldig arbejdede med, var der mange som i løbet af 1960'erne også kom med i de årlige friluftsforestillinger i Præstbro. I tillæg kom også mange medvirkende fra andre amatørkredse på øen, i bl.a. Erslev, Frøslev og Lødderup. Arent B. Nørgård fra Lødderup, som har medvirket i en lang række amatørteaterforestillinger, skriver i sin artikel "Amatørteater på Mors" (*Jul på Mors*, 1989): "Jeg husker første gang, jeg selv var med i Præstbro. Det var i 1963. Jeg følte det som en stor ære, ja jeg følte det, som om at nu var man rykket et trin længere op på rangstigen. Nu var det ikke mere dilettant, vi beskæftigede os med, nu var det teater."

Det var sandsynligvis først i slutningen af 1930'erne, at man begyndte at arrangere amatørteaterforestillinger i Præstbro. Præstbroanlæggets historie går imidlertid helt tilbage til om-

kring 1880, hvor Morslands Danske Samfund indrettede en festplads til folkemøder og lignende i den gamle sandgrav på sognegrænsen mellem Øster Jølby og Solbjerg. I 1928 blev der indrettet en ny festplads, specielt tilrettelagt for gymnastik, mens den gamle festplads blev omdannet til parkeringsplads. Den nye festplads blev indrettet med siddepladser formet som en halvcirkel i den ene ende og med en tribune på langsiden. På denne nye festplads arrangerede Morsø Gymnastikforening sit første sommerstævne i 1928. I forbindelse med dette gymnastikstævne, som derefter blev en årlig tilbagevendende begivenhed, blev der også arrangeret aftenunderholdning, i form af bl.a. sang, oplæsning, folkedans og amatørteater. Den første amatørteaterforestilling i forbindelse med gymnastikstævnet synes at have været Chr. Molbechs syngespil *Ambrosius* i 1939. Her spillede pastor Svend Krøigård og frue Julie fra frimenigheden større roller. Under krigen har der sandsynligvis også været arrangeret amatørteaterforestillinger i Præstbro. At man ønskede at satse mere på friluftsteater i Præstbroanlægget kom til udtryk ved, at Morslands Danske Samfund i 1945 lod indrette en forhøjning beplantet med buske og træer, som skulle fungere som scene foran de halvcirkelformede tilskuerpladser. Dermed blev festpladsen delt i to: Den store festplads til gymnastik og lign. og den mindre og afskærmede "Halvmånen" til teater og anden underholdning. Samtidig med dette blev der også bygget et hus med toiletter og lagerplads til gulvbrædder (til gymnastikken) og kulisser (til teater).

Til indvielsen af den nye friluftscene i Præstbro arrangerede Morslands Danske Samfund sommeren 1946 forestillingen *Lille Cathrine*, som blev instrueret af Gyrih Lund i samarbejde med den landskendte amatørteatermand Just Thorning. Fra og med 1947 indgik Morslands

Danske Samfund aftale med Morsø Gymnastikforening (MG), at MG hvert år skulle arrangere en amatørteaterforestilling i forbindelse med gymnastikstævnet. Morslands Danske Samfund tog selv initiativ til flere gæsteforestillinger med Det Kongelige Teaters friluftsturne i Præstbro. 1947 viste Det Kongelige Teater *Der var engang*, som blev overværet af 3000 publikummer. 1952 kom de med *Elverhøj* med Poul Reumert i hovedrollen som Chr. IV. Men arrangementerne med Det Kongelige Teater var kostbare, og når man i 1953 på grund af et forfærdeligt regnvejr blev nødt til at aflyse forestillingen med Shakespeares *Helligtrekongers aften*, indebar dette et så stort økonomisk tab, at Morslands Danske Samfund ikke længere turde binde an med store professionelle gæstespil.

Harald Hyldig deltog som skuespiller i flere amatørforestillinger i Præstbro i 40'erne og 50'erne. I 1962 instruerede han sin første forestilling i Præstbro: *En søndag på Amager* - Johanne Louise Heibergs nationalromantiske vaudeville (syngespil) fra 1848. Året efter satte man Holberg på repertoire med *Henrik og Pernille*. Begge disse forestillinger krævede meget af både skuespillere, instruktør og andre medarbejdere foran og bag scenen (musik, kostumer, sminke, sufflør m.m.) og fik positiv omtale i Morsø Folkeblad.

Disse to genrer, det romantiske syngespil og Holbergkomedien, passede godt til de smukke grønne omgivelser i Præstbro, og skulle blive karakteristisk for det repertoire man valgte for friluftsforestillingerne i de kommende 30 år. De gamle danske syngespil med enkle handlinger (gerne en kærlighedsforvikling) og med kendte og kære sange var specielt populære. Holberg stod Harald Hyldigs hjerte nær, og han forsøgte stadig at overtale amatørskuespillerne til at spille Holberg. Men ofte mente de, at Hol-

berg var for vanskelig en opgave for amatører og at man behøvede erfarne og dygtige skuespillere til de vigtige hovedroller. Det fik man også efterhånden som flere af medlemmerne i amatørteaterkredsen blev stadig mere erfarne som skuespillere og derved blev i stand til at udføre de store og krævende Holbergroller. Grunden til at Harald Hyldig stadig gik ind for at spille Holberg i Præstbro var, at han så, at disse stykker passede udmærket som friluftsteater, og fordi han var overbevist om, at Holbergs komedier med sin almenmenneskelige komik og sunde fornøft appellerede til landbefolkningen på Mors. Af Holbergforestillinger i Præstbro kan bl.a. nævnes *Jeppe på Bjerget* (1974), hvor Jeppe blev spillet på morsingbomål af Poul Heide fra Solbjerg, *Henrik og Pernille* (1978) og *Erasmus Montanus* (1984) også med Poul Heide i hovedrollen.

To gange forsøgte man sig med den store franske komedieforfatter Molière med stykket *Den beskæmmede ægtemand* (1967 og 1979). Men som oftest var det syngespil og operetter som stod på repertoiret i Præstbro. Flere af de mest populære syngespil er opført flere gange i Præstbro, som f.eks. *En søndag på Amager* (1962, 1972, 1981, 1995), *Røverne fra Rold* (1958, 1971, 1982), *Landmandsliv* (1969, 1980, 1993), *Eventyr på fodrejse* (1968, 1976), *Molboerne* (1966, 1983), *Når bønder elsker* (1965, 1985). Videre har man bl.a. spillet *Elverhøj* (1973), *Forår i Heidelberg* (1986), *Det var en gang* (1990) samt flere andre operetter og syngespil.

I forbindelse med 200 års jubilæet for Stavnsbåndets ophævelse satte man i 1988 det lokalhistoriske spil *Trine Paradis* med undertitlen *Et spil om morsingboerne under stavnsbåndet*, op i Præstbro. Dette stykke var skrevet af historikeren Steen Busck. *Trine Paradis* blev også spillet ved Dueholm Kloster i Nykøbing.

Jeppe på Bjerget i Præstbro 1974. Forest Poul Heide som Jeppe. Bag ham til højre Holger Heide som Erik og bag ham Henning Buch som en kammertjener. Bagerst til venstre tre musikanter.

Henrik og Pernille i Præstbro 1978. Til venstre ses Anne Jette Sloth og til højre Ingeborg Beck.

Johannes Evald og Poula Nørgaard, som har samarbejdet med Harald Hyldig i mange forestillinger helt fra 1960'erne og frem til de sidste Morsø revyer, beskriver Harald Hyldig som en meget engageret instruktør. "Han kunne være helt væk – helt inde i stykket", fortæller Poula Nørgaard. Han kunne hver eneste replik udenad. Og han havde som instruktør et tydeligt billede af, hvordan hver enkelt person skulle være. Derfor var

han også intens og direkte i sin instruktion, intet var overladt til tilfældighederne, men var gennemtænkt af ham. Flere gange er han med meget kort varsel trådt ind i roller, hvis en af de mandlige skuespillere blev syg eller f.eks. blev lammet af sceneskræk, hvilket kunne være tilfældet enkelte gange.

Harald Hyldig var ikke selv nogen stor sanger eller musiker, men han var god til at skrive sangtekster. Og blandt

Publikum i Præstbro til Eventyr på fodrejsen 1976.

Røverne fra Rold i Præstbro 1982. Fra venstre ses Åge Søndergård som røveren Reinald, Erik Madsen som røveren Justi, dernæst Knud Erik Dissing som skytten Jørgen og til højre Poul Heide som røveren Wolle med løkken om halsen. Bag dem skimtes andre medvirkende.

de amatørskuespillere han arbejdede med, var der mange gode sangere, og måske også derfor foretrak de medvirkende at fremføre syngespil frem for skuespil med "vanskelige" replikker. I mange år var det organist Folmer Bjerregaard som stod for den musikalske ledsagelse til Præstbroforestillingerne. Han havde selv tidligere spillet med på scenen. Efter Folmer Bjerregaard overtog Eske Engholm Pedersen i nogle år ansvaret for den musikalske ledsagelse. Og fra om-

kring 1980 blev Dagmar Borg fast pianist ved Præstbroforestillingerne. Af og til samlede man et lille amatør-orkester omkring pianisten, som da blev kapelmester.

I Præstbroforestillingerne benyttede man altid smukke og tidsrigtige kostumer, som blev leveret fra Gyrith Lunds teatergarderobe, indtil hun omkring 1980 nedlagde denne virksomhed, og man måtte leje kostumer fra Dansk Teaterforlag i Kolding. Når det gjaldt kulisser, bestod disse

som oftest af en eller to dele, som forestillede bygninger i en historisk stil tilpasset stykkets tid og handling. Videre benyttede man sig ved behov af enkle møbler og rekvisitter; men ellers var det de grønne omgivelser i "Halvmånen" som satte rammen omkring spillet og sangnumrene. Som instruktør påtog Harald Hyldig sig som regel også ansvaret for kulisserne. På grund af dårlig økonomi var man tvunget til år efter år at benytte de samme gamle kulisser, der hvert år blev flikket på og malet på ny til årets forestilling. Harald Hyldig gav flere gange udtryk for den opfattelse, at MUG som arrangør stillede for få midler til rådighed til forestillingernes gennemførelse, samtidig med at de høstede gode indtægter på et stort publikum. Når vejret var fint kunne en Præstbroforestilling trække mere end 1000 tilskuere. Mange af Præstbroforestillingerne blev efterhånden også vist andre steder, som for eksempel på friluftsscener i Thisted og Randers.

I 1963 da MUG blev etableret gennem en sammenlægning af Morsø

Harald Hyldig instruerer Agnete Thøgersen i Præstbro omkring 1980.

Fra en prøve på *Der var engang* i Præstbro 1990. Til venstre ses Dagmar Borg ved klaveret sammen med to andre musikere. Forrest til venstre Knud Søndergaard. Bag ham fra venstre Poul Erik Futtrup, Bjørn Houmann og Henning Poulsen. Det er uklart, hvem damerne på scenen er.

Ungdomsforening og Morsø Gymnastikforening etableredes samtidig "Morsø Ungdoms og Gymnastikforenings Amatørteaterkreds", som fik det praktiske ansvar for gennemførelse af Præstbroforestillingerne; men MUG havde fortsat det økonomiske ansvar. Efter at Amatørteaterkredsen i 1978 begyndte med Morsø Revyen etablerede man en egen kasse, og Amatørteaterkredsen fik med dette en betydelig bedre økonomi. I 1990 blev "Morsø Amatørteaterkreds" etableret som en forening helt uafhængig af MUG.

Fra slutningen af 1980'erne, hvor Harald Hyldig gjorde et stort arbejde med Morsø Revyen, begyndte han efterhånden at overlade instruktøransvaret for Præstbroforestillingerne til andre. Det var især Johannes Evald Nørgaard fra Frøslev, som gennem mange år havde

været amatørskuespiller i både Præstbro og i lokale forestillinger i Frøslev, som nu blev instruktør for friluftsfeststillingerne i Præstbro. I 90'erne satsede man blandt andet på syngespil som *Frøken Nitouche* (1991), *Annie get your gun* (1992), *Sommer i Tyrol* (1994) samt Harald Hyldigs stykke *Pigens Vadested* (1999) baseret på et gammelt sagn fra Tøving. Flere af disse forestillinger blev også vist på friluftsscenen i Legind Bjerge.

Tekstbearbejdelser og egne skuespil

Ved enhver teaterforestilling – med professionelle såvel som amatører, vil der næsten altid ligge en bearbejdelse af teksten til grund for indøvelsen af forestillingen. Tekstbearbejdelsen kan bestå i at nogle af stykkets replikker

skrives om, således at stykket gøres mere aktuelt og relevant i forhold til lokale forhold og samtiden. Harald Hyldig var god til at skrive replikker, og han kunne også godt lide at skrive om på de skuespil, han skulle instruere. Han tilpassede stykkerne til friluft, bl.a. gennem at stryge "overflødige" dele og f.eks. erstatte disse med selvskrivne sange. Han tilpassede også ofte replikkerne til de skuespillerevner, som deltagerne besad og ikke mindst skrev han ofte stykkerne om, så de passede til lokale forhold. Således skrev han f.eks. store dele af Holbergs *Jeppe på Bjerget* (1974) om til morsingbomål (Jeppes og Nilles replikker).

Som omtalt skrev Harald Hyldig revy-numre i halvtresserne, og senere fra slutningen af halvfjerdserne skrev han en lang række numre til *Morsø*

Revyen. Han har også gennem årene skrevet flere skuespil, hovedsagelig med motiver og temaer fra den lokale historie.

Sogneforstanderskabet blev spillet i Nykøbing Mors i 1970 i forbindelse med etableringen af Morsø kommune. Til festen i forbindelse med åbningen af Sallingsundbroen i 1978 skrev og instruerede Harald Hyldig stykket *Byting*. Stykket *Trine Paradis*, opført 1988 i Præstbro og ved Dueholm kloster i Nykøbing, blev skrevet af historikeren Steen Busck i et samarbejde med Harald Hyldig. *Pigens Vadested*, af Harald Hyldig, blev sommeren 1999 opført i Præstbro og ved Dueholm Kloster. Endvidere har Harald Hyldig lavet flere gendigtninger af stykker, blandt andet *Kvindernes oprør* efter Aristofanes' *Lysistrate* og *De morsingbobønder* efter skuespillet *Værmlændinge*. Disse og flere af hans egne skuespil, som det historiske spil *Liden Kirsten på Frøslevgård* (skrevet omkring 1990) eller stykket *Jante* skrevet i forbindelse med Axel Sandemoses 100 års dag i 1999, er endnu ikke blevet opført.

Harald Hyldig har gennem hele sit voksne liv været en ildsjæl for teaterlivet på Mors.

Også for det professionelle teaters etablering på Mors har han spillet en central rolle. I 1981 nedsatte tre lokale foreninger, Morsø Teaterkreds, Kulturelt Samvirke og Morsø Amatørteaterkreds en arbejdsgruppe med henblik på etablering af et professionelt egnsteater. 1986 etableredes Limfjordsteatret som en selvejende institution. Harald Hyldig var som amatørteatrets repræsentant i arbejdsgruppen og senere som bestyrelsesmedlem en fortaler for at Limfjordsteatrets virksomhed skulle omfatte samarbejde mellem amatører og professionelle. På denne måde mente han, at Limfjordsteatret kunne blive et unikt egnsteater med

Sparekassen i Bjergby forsamlingshus 1974. Til venstre ses Helen Olesen. De to andre personer på billedet er ukendte.

Frøken Nitouche i Præstbro 1977. Yderst til højre Poula Nørgaard.

en bred lokal forankring. Men sådan blev det ikke. Limfjordsteatret blev etableret som et professionelt egnsteater med pligt til at turnere med sine forestillinger i forsamlingshuse og andre egnede lokaler i Viborg Amt.

Harald Hyldigs indsats for teater på Mors var mangesidig og betydnings-

fuld. Hvis engang en mere omfattende historie om amatørteater på Mors skal skrives, vil hans virksomhed som skuespiller, instruktør og forfatter af forsamlingshusforestillinger, friluftsforestillinger og lokale revyforestillinger i perioden 1945-2000 komme til at udgøre centrale kapitler i denne lokale kulturhistorie.

Hovmøller-slægten fra Rakkeby

af Børge Jensen

Der har på Mors været to møller med navnet Hovmølle, også ofte skrevet Houmølle. Den ældste var Hovmølle i Outrup sogn, som for 250 år siden fik besøg af en mand, der nok vakte nogen opmærksomhed i sognet. Han hed Johan Jensen Aabo og var af svensk eller svensk-finsk afstamning. Han var 50 år, da han i 1753 giftede sig med Anna Pedersdatter, der var enke i Hovmølle men kun 23 år. Fra 1754 til 1769 fødte hun tre piger og fire drenge, men Johan Jensen var i stand til at forsørge familien, for han var ikke en almindelig møller. Hans vel mest kendte efterkommer, Hans Kr. Hovmøller, fortæller om sin oldefar: »Han gik jævnlig under navnet »svenske Johan« og var vidt omkring kendt af de mange, som kom til ham med deres Huder og Skind til Garvning samt Tøj til Stampning fra det meste af Mors«.

Johan Jensen døde i 1780 og konen i 1806, og Hovmølle blev i nogle år videreført af sønnen Peder Johansen Aabo (1763-1796). Både han og den yngste søn Anders Johansen Aabo havde haft faderen som læremester og blev feldberedere og møllere. Ordet feldbereder er som så mange ord i det danske sprog af tysk oprindelse, idet det kommer af det tyske ord for hud, skind: Fell. Ordet skrives i ældre tekster også med »t« feldtbereder. Anders Johansen var født i 1769 og blev

i 1798 gift med Ane Andersdatter fra Fjallerslev. Brylluppet stod den 20. april, men allerede den 2. april havde Anders Johansen købt jord i Rakkeby. Sælgeren Michel Christensen solgte »det Sted jeg eier og beboer i Rakkeby Sogn og By, Mors Land, Thisted Amt, hvorpaa mig af Ørndrups Eiere er meddelt Skøde af 20. Januar 1798«. Den aftalte købesum 260 rigsdaler var betalt. Der var opbrud i Rakkeby i disse måneder, for Rakkeby blev netop udskiftet i 1798.

Købet var sikkert velovervejet, for nok var det kun en lille hedelod, men den lå ved et åløb vest for Rakkeby kirke, hvor en ny Hovmølle blev anlagt. Ifølge Hans Kr. Hovmøller kørte de nygifte med hjulbører en dæmning sammen foran en dam og byggede en vandmølle. Det var også i 1798.

Jordopkøb

Selv om Anders Johansen kunne bearbejde både skind, huder og klæde, var det ikke nok til at brødføde en familie, derfor måtte han skabe et landbrug af en rimelig størrelse. Vejen var opkøb af en række større og mindre parceller i de følgende år, og fra 1798 til 1816 foretog han i alt otte jordopkøb til i alt 1760 rdl. Et par handler viser, at der skete noget hos de nye Rakkebyfolk. I 1804 solgte landinspektør Torm til »Anders Johansen i Rakkeby

Stampemølle« et lille areal, som »for vesten var omgivet af den søndre Mølle-dam«. Ved de to sidste handler var køberen »Anders Johansen Hovmøller«. Navnet Hovmøller var altså ved at blive almindeligt.

Rakkeby har altid været et lille sogn. Ved den første folketælling i 1787 boede der i hele sognet 94 personer, men i 1801 var tallet steget til 129 fordelt på 26 familier. En af dem var Anders Johansen og Ane Andersdatter, manden er anført som husmand med jord og stampemølle. Fremgangen i sognet fortsatte, så der i 1834 var 208 personer, og også på Hovmølle var der sket mangt og meget. Anders og Ane var nu aftægtsfolk, den nye husbond var sønnen Johan Andersen 34 år, gift med Ane Kirstine Jørgensen på 29. Johan Andersen var gårdmand og feldbereder, og husholdningen bestod endvidere af sønnen Anders, to betjente ved møllen og tre tjenestefolk. Når man erindrer, at der havde været en voldsom landbrugskrise i årene 1818-1828, er det en imponerende udvikling.

Den nye ejer af Hovmølle Johan Andersen var født i 1800, og allerede i 1829 købte han gården, der nu var på over 6 tdr. hartkorn, for 1000 rdl. og aftægt til forældrene. Tidligere på året havde hans far købt den store gård Halkjærgaard i Dragstrup, der var på 6 tdr. og 7 skæpper htk. samt nogle

tiender for i alt 2000 rdl. Den gamle Johan Andersen, nu aftægtsmand, var altså stadig formuende. I 1830 solgte han Halkjærgaard til sønnen Peder Andersen for 1000 rdl. Peder Andersen var født i 1806, men døde allerede 1. juli 1831. Han var dog blevet gift i 1829 og havde fået en datter. Ved skiftet blev gården vurderet til 2195 rdl., så både enken og datteren - på 18 uger - fik betydelige arvelodder. Enkens lavværge var storkøbmanden Johan Busch Steenberg i Nykøbing og barnets værge Johan Andersen på faderens vegne. Det er vel værd at bemærke, at Anders Johansen, der havde gjort et husmandsbrug til en gård og oprettet Hovmølle m.m. ikke kunne skrive sit eget navn. Ved hans underskrifter står altid »m.f.P«, d.v.s. med ført pen. Men dygtig har han været.

En firlænget gård med mølle

Langt de fleste møller var kornmøller, som lå ved naturlige åløb. I Rakkeby sogn var der så meget vand, at der var tre møller i det lille sogn. Brandforsikringsprotokollerne er gode kilder til mølleriets historie. I 1810 blev Sønder Mølle takseret til 720 rdl.. Den bestod af et stuehus på 18 fag, heraf blev de 14 brugt til beboelse, og de 4 havde »maleværk«. Den anden mølle var Nørre Vandmølle, som i 1812 bestod af »stuehus med mølleværk«. Hovmølle blev vurderet adskillige gange, for både gården og møllen blev ombygget flere gange. I 1832 bestod gården af et stuehus i syd, der vurderedes til 550 rdl. Det nordre hus blev sat til 200 rdl., det vestre til 250 og det østre til 100. Syd for gården lå en stampemølle med tre væve og 10 fag. Den samlede sum var 1520 rdl. 15 år senere, i 1847, var ejendommen »betydelig forandret og forbedret«. Forsikringssummen blev mere end fordoblet til 3220 rdl. Stuehuset var betydelig forbedret, det nordre hus var helt ombygget, og vurderingen steg

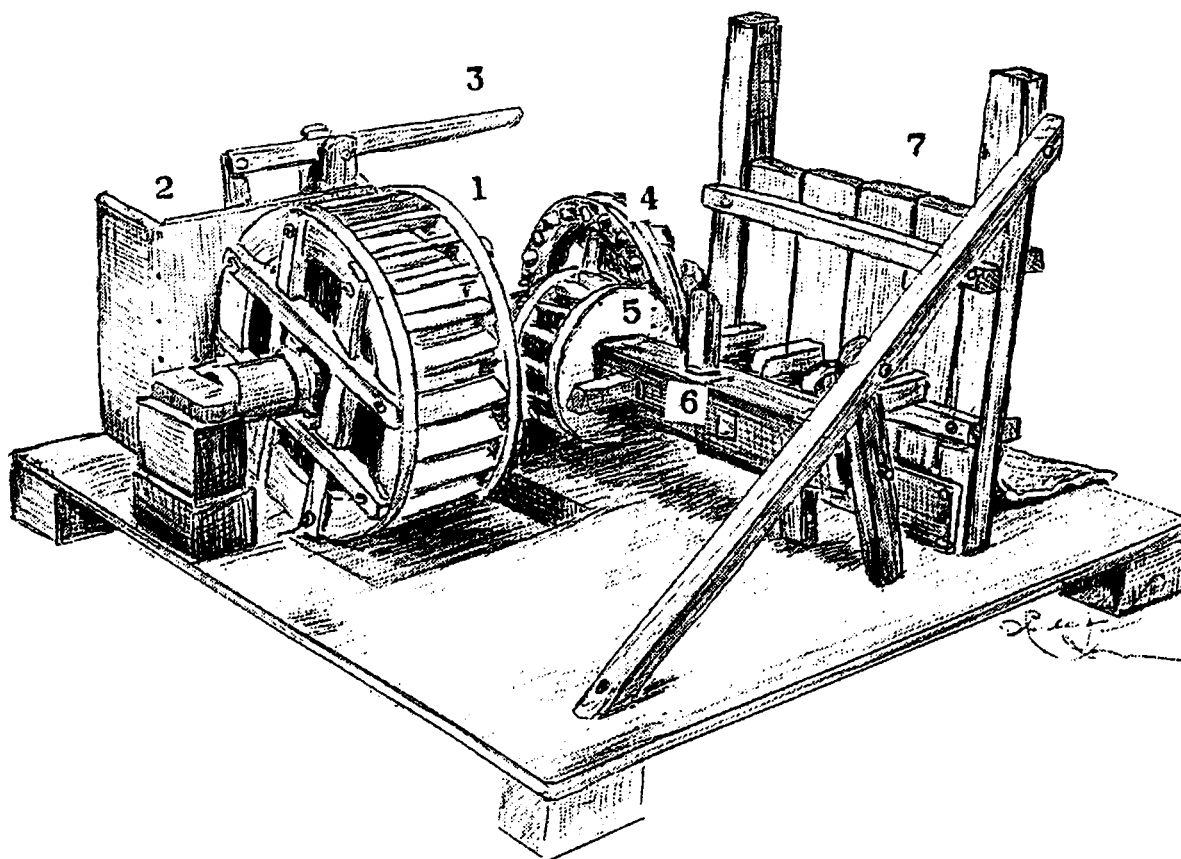
Hovmølle fotograferet før 1934. På gårdspladsen ses bindestenen.

her fra 200 til 1000 rdl. Andre huse var også forbedret, kun stampemøllen stod uændret til 400 rdl. Kun 4 år senere måtte vurderingsmændene igen til Hovmølle. Nu gjaldt det et helt nyt

stuehus på 25 fag, grundmuret og med stentag. Det blev takseret til 1000 rdl. Også denne gang var stampemøllen uændret, men i 1855 var den ombygget. Den bestod af otte fag med loft

Bindestenen har stået på gårdspladsen i Hovmølle siden 1818. Bogstaverne AHM-AAD betyder Anders Hovmøller og Ane Andersdatter. I Historisk Aarbog for Mors 1932 skriver Johan P. Hovmøller i artiklen "De gamle Gaardtyper": "Når der kom fremmede til Huse, og det var Mandfolk, var de for det meste ridende, og man red da hen til Bindestenen, hvor man bandt Hesten ved en af Ringene".

Model af No Stampemølle. Stampemøllen har navn efter stamperne, store egeplanker, som i No vejede 200 kilo pr. stk. De løftedes 30 cm og faldt med stor kraft ned på vadmestøjet. Behandlingen varede to timer. Johan Andersen kaldte dem "mine grå heste". Tegning i Jon Høgh: "No Stampemølle" (1996). 1. Vandhjul - 2. Stigbord - 3. Håndtag til at løfte stigbord - 4. Gravhjul - knaghjul - 5. Stampedrev (stokkedrev) - 6. Stampeaksel - 7. Stamperne.

over de syv og stentag. Stampemøllen var »af Eg og Fyr med Træhjul og Axel«. Vurderingen steg fra 400 til 600 rdl. Alt i alt en imponerende vækst på godt 20 år.

Industritælling i Rakkeby

Den 1. februar 1855 var der to tællinger i Danmark, dels en folketælling, der på denne tid blev gennemført hvert femte år dels en nyskabelse, den første industritælling i landet. Fra centraladministrationens side ønskedes en optælling af industrivirksomhederne, hvis ejere skulle udfylde udsendte skemaer. Fra Rakkeby er bevaret tre skemaer. Morten Christen Jensen i Nørmølle Kornmølle oplyste, at han betalte 27 rdl. + kost til en

mand halvårligt og, at produktionen havde en værdi af 480 rdl. Men medens jernstøber N. A. Christensen i Nykøbing kunne nøjes med et skema, måtte Johan Andersen i Hovmølle udfylde to skemaer. På stampemøllen beskæftigede han en mand, der fik 40 rdl. halvårlig og kost, der beregnedes til 50 rdl. Til enkelte tider havde han en møllebygger i 15 dage, som i løn og kost fik 15 rdl. Den årlige produktion af klæde var 8750 alen, og værdien anslog han til 175 rdl. Her har Hovmøller vist ikke overdrevet!

Et fast spørgsmål var også »bevægkraften«, og det var naturligvis vand. Det andet skema gjaldt Hovmøllers feldberederi. Også her var bevægkraften vand, og en mand fik 125 rdl. i løn

og 117 rdl. i kostpenge. Hovmøller havde drevet denne virksomhed i 30 år, og produktionen udgjorde 65 deger skind til en værdi af 280 rdl. Deger var en talenhed for huder og skind på 10 stykker.

I 1855 var Johan Andersen altså gårdejer, feldbereder og ejer af to industrimøller, som krævede driftskapital og en betydelig bevægkraft - især til stampemøllen.

Det første sogneråd

Fra 1830'erne udstedte kongen flere love i liberal retning bl.a. om lokalstyret. Den første lov i 1837 gjaldt for købstæderne, hvor 7-8% af indbyggerne fik valgret. I 1840 fik Køben-

havn en borgerrepræsentation, og i 1841 kom turen til landkommunerne med indførelse af amtsråd og sogneforstanderskaber. Fælles for alle tre områder var en stærkt begrænset valgret. I byerne var der krav om en vis skattebetaling eller fast ejendom, på landet var valgretten afhængig af, om man ejede mindst 1 td. hartkorn.

Anordningen om landkommunerne blev udstedt 13. august 1841, og den 13. december foregik det første valg i Tæbring-Outrup-Rakkeby pastorat af seks medlemmer til det nye sogneforstanderskab. Der var 62 vælgere, hvoraf de 59 deltog i valget. Da valgretten jo afhang af jordejendom, blev ud for hver vælger anført hans hartkorn. Hemmelig afstemning fandtes ikke, og i valgprotokollen blev anført, hvem den enkelte vælger stemte på. Stemmetallene for de seks valgte lå fra 45 til 27. De største lodsejere var Damsgaard med 20 tdr. og 5 skp. htk. og præstegården med 14 og 2. I Rakkeby blev Johan Andersen, der havde knap 8 tdr. htk., valgt med 40 stemmer.

Valgperioden var 6 år, men der skulle være valg hvert tredje år. Derfor afgik ved lodtrækning i december 1844 tre mænd, og der blev valgt tre nye. Johan Andersen undgik lodtrækningen og fortsatte i yderligere tre år indtil december 1847. Den første formand for sogneforstanderskabet var sognepræst P. Aabye 1841-45, men da han flyttede fra sognet, blev han efterfulgt af Johan Andersen fra 18. august 1845 til 7. januar 1848. Hans efterfølger blev pastor Brahm. Af de seks formænd 1841-1884 var der to præster, Niels Hagensen fra Votborg og tre fra Hovmølle: Johan Andersen, svigersønnen Peder Markvorsen 1872-75 og hans ældste søn Anders 1883-84.

Anders Hovmøller (1833-96) blev gift med Mette Kristine Nørgaard og overtog hendes forældres gård i Rakkeby. Han antog også efternavnet

Døren i stuehuset på Hovmølle fra 1851 vidner stadig om godt snedkerarbejde.

Nørgaard. Det blev derfor datteren Ane Nielsine, der videreførte Hovmøller-slægten på Hovmølle. Hun var født i 1840 og blev i 1866 gift med Peder Markvorsen fra Torp.

Folketællingen i 1870 viser generationsskiftet på Hovmølle. På gården boede Peder Markvorsen og kone med to piger på 2 og 1 år og fire tjenestefolk samt en sypige. Den anden familie bestod af Johan Andersen »møller og jordbruger« og konen med to tjenestefolk, altså i alt 13 personer på gården. Man må formode, at mølleriet nu var af mindre omfang end

tidligere. Både tilberedning af klæde og skind blev efterhånden overtaget af købstadens garvere og tekstilfabrik. I modsætning til en vandmølle var dampmaskinen en stabil og effektiv kraftkilde. I 1880 var der stadig to familier på Hovmølle, men Johan Andersen døde i 1884 og hustruen to år senere. Den sidste omtale af stamemøllen er en annonce den 5. august 1880: »Tøj til Stampning modtages fremdeles i Hovmølle i Rakkeby. Peder Markvorsen«. Mon ikke dette erhverv ophørte med Peder Markvorsens død i 1881?

Danske Samfund

Som nævnt var Peder Markvorsen sognerådsformand fra 1872 til 1875, men han havde også interesse for andet end politik. Når man i dag nævner Morslands danske Samfund, vil alle på Mors forbinde det med Galtrup. Omkring 1880 fandtes der imidlertid tre Danske Samfund på øen. Det første Samfund blev stiftet i Galtrup 30. december 1875, og forsamlingshuset blev indviet allerede 8. september 1876. I Danske Samfund i Nykøbing var den absolut drivende kraft pastor Otto Jacobsen, der var kapellan 1870-79. Han havde en fortid som huslærer hos Grundtvig i 1863 og som forstander for Freerslev højskole i Frederiksborg amt, som han uden større held havde oprettet i 1867. I Nykøbing var der lokaler nok, så her lejede Samfundet lokaler til sine møder, f.eks. hos restauratør Godskesen i Vestergade.

I Sdr. Herred var der også gode grundtvigianere, som dog savnede et mødelokale. I 1880 søgte dele af menigheden at få Chr. Sørensen som sognepræst i Karby. Han var søn af provst Josef Sørensen og havde haft forskellige stillinger, bl.a. som lærer på Oddense højskole. Peder Markvorsen og Chr. Sørensen blev hurtigt de drivende kræfter for at få bygget et forsamlingshus. Først stiftedes »Morslands danske Samfund i Sdr. Herred«, og det købte i 1880 en grund i Vester Hvidbjerg på 40 alen i øst og vest og 32 alen i syd og nord. Prisen var 510 kr., hvoraf de 200 skulle betales 11. juni og de 310 den 11. december. Peder Markvorsens betydning fremgår af købekontrakten af 13. marts 1880: »Jeg Gaardejer Peder Markvorsen i Rakkeby paa Køberens Vegne erkender Kontraktens Rigtighed og forpligter mig tillige personlig til at sørge for sammes Opfyldelse«.

Da grunden matr. 21c var udstykket, gik byggeriet i gang, og allerede 8. september 1880 indviede Samfun-

det sit forsamlingshus. Arrangørerne havde bevidst valgt den 8. september til indvielsen. Det var Grundtvigs 97 års fødselsdag. Salen havde »en net lille Talerstol og på Væggen bag den hang tre store Litografier af Frederik 7, Grundtvig og Ingemann samt de tre nordiske Flag«. Der var skam også sørget for parkeringsplads, idet en udbygning havde god plads til ni heste.

Kun fem dage senere holdt folketingsmand Chr. Ravn vælgermøde i Hvidbjerg med 400 deltagere. Takket være samarbejde med Galtrup kom hurtigt populære foredragsholdere til Hvidbjerg. Den 29. september talte højskolelærer Nutzhorn, Askov og den 11. oktober Viggo Ullmann fra Norge. Den nye redaktør af Morsø Folkeblad Henrik Fog bragte store referater i sit blad. Ved de fleste møder talte de lokale grundtvigske præster, men i 1881 kunne man læse denne annonce: »I Hvidbjerg Forsamlingshus agter Redaktør Henrik Fog Søndag den 13. marts Kl. 4 (bestemt) at oplæse Hostrups Skuespil »Eva«. Adgang 25 Øre, Børn 15 Øre«. I september 1881 kom to af de store højskoleforstandere til Mors. Ernst Trier fra Vallekilde startede i Hvidbjerg den 9. september, og de næste to dage talte han i Galtrup sammen med Ludvig Schrøder.

Hvor kom pengene fra?

Som nævnt havde grunden i Vester Hvidbjerg kostet 510 kr., som Peder Markvorsen kautionerede for. Huset kostede ca. 3000 kr., og da det blev indviet, var næsten hele beløbet indsamlet ved frivillige bidrag »i regelen i smaa Summer«. Tilhørerne fik noget for pengene, for den 8. september overværede de 3-4 timers foredrag. Chr. Sørensen åbnede mødet, og derefter talte præsterne Nygaard, Lund og Lillelund. Efter tre kvarters pause fortsatte højskolelærer Søren Olesen og gårdejer S. A. Ovesen fra Solbjerg. Grundtvig var blevet fejret!

Byggelånet var klaret på denne måde. I Tæbring Pastorats Sparekasse (oprettet i 1872) havde man lånt 400 kr. og hos jernstøber N. A. Christensen 100 kr. Kautionister og selvskyldnere for disse lån var pastor H. B. Lillelund i Tæbring og Peder Markvorsen. Men for at sikre kautionisterne udstedte bestyrelsen for Morslands danske Samfund i Sdr. Herred den 30. juni 1881 et skadesløsbrev på 500 kr. med 1. prioritets panteret. Bestyrelsen bestod af to præster Chr. Sørensen og Lillelund samt tre gårdejere Jens Hansen, L. P. Skov og Peder Markvorsen. Morslands danske Samfund i Sdr. Herred er vist totalt ukendt i dag, men over indgangsdøren til forsamlingshuset står stadig med sorte bogstaver på hvid baggrund: »Morslands danske Samfund i Sønder Herred«.

Peder Markvorsen døde 22. november 1881 knap 42 år gammel. Ifølge sønnen Johan P. Hovmøller var »hans lunger ikke stærke«, og han havde i de sidste år afstået mange tillidshverv. Enken Ane Markvorsen drev gården videre til 1901 og boede på gården til sin død i 1922.

En historiker fra Hovmølle

Som nævnt havde Peder Markvorsen og Ane Nielsine to døtre, født i 1867 og 1868. Den 12. februar 1877 fik de en søn Johan Pedersen Hovmøller, senere altid kaldt Johan P. Hovmøller. Navnene røber en stærk familiefølelse. Johan var bedstefaderens navn, og »P« er udtryk for den gamle navneskik i bønderkredse: Peders søn. Johan blev konfirmeret i 1891 og var i 1897-98 elev på Frederiksborg højskole. Galtrup havde været nærmere og billigere, men Johan havde utvivlsomt hørt moderens fætter Hans Kr. Hovmøller fortælle om sine ophold på Grundtvigs Højskole (1862-63), der dengang lå i Lyngby, og på Sagatun i Norge (1867-68). Den 23. april 1901 blev han gift med Anna Kirstine Blaabjerg og overtog den fædrene gård.

Hendes søster skrev i en nekrolog ved Hovmøllers død i 1935 om hans skolegang: »Nogle familier havde sluttet sig sammen om at holde en lærerinde til at undervise deres børn. Skolen holdtes skiftevis i de forskellige hjem. Her fik Johan sin skoleundervisning. I årenes løb var der flere lærerinder, men han nævnte med særlig forkærlighed en af disse, frk. Birgitte Sørensen, datter af forpagter Sørensen, Karby præstegård, senere fru Hansen, Kringsholm«. Den sidste bemærkning henviser til Maren Birgitte Sørensens ægteskab i 1897 med gårdejer Jens Hansen, der blev nævnt i forrige afsnit som bestyrelsesmedlem af Danske Samfund.

Som faderen havde Johan P. Hovmøller et svagt helbred, og gårdens drift hvilede derfor på konen og senere deres to sønner. Især i 1920'erne skrev Hovmøller en lang række artikler i Morsø Folkeblad om især Tæbring-Outrup-Rakkebys historie. Flere blev senere udgivet som særtryk, trykt på Folkebladet, f.eks. »Tre Slægtled i Gaarden Hovmølle i Rakkeby Sogn« (1924) og »Af Tæbring, Outrup og Rakkeby Sognes Historie« (1928). Til Historisk Aarbog for Mors skrev han i 1924 og 1927-32 i alt syv artikler, som vidner om stor viden og kritisk sans. Han gik helst til kilderne og må have taget mange besværlige ture til Landsarkivet i Viborg, hvor det var nødvendigt at overnatte. I 1927 skrev han om kirkerne på Mors generelt og specielt om Rakkeby kirke. I 1928 gjaldt det Tæbring kirke og i 1930 Outrup kirke.

Et stort bidrag til adelens historie var en artikel i 1929, som Hovmøller beskedent kalder »Lidt om de i Karby Kirke begravede eller nedsatte Personer«. En enkelt artikel blev trykt i Historisk Aarbog for Thisted Amt 1930: »Jomfru Anne Sehested til Sindbjerggaard«. Her skildrer Hovmøller en kvinde af den gamle danske adel, som ved køb og mageskifter blev en

Gårdejer og lokalhistoriker Johan P. Hovmøller 1877-1935.

stor jorddrot på Mors. Ved mageskifte med kongen fik hun Sindbjerggaard i 1636 og ejede den til sin død i 1665. På højdepunktet i 1662 ejede hun over 250 tdr. hartkorn. Til sin sognekirke i Redsted skænkede hun en fornem kalk og til Rakkeby kirke et par lysestager, begge naturligvis med Sehested-slægtens våben.

Johan P. Hovmøllers virke som historiker blev bemærket uden for Mors, og han modtog i 1928 understøttelse af den Hielmstjerne-Rosencroneske Fond til »fortsættelse af hans lokalhistoriske undersøgelser«.

Et besøg på Hovmølle

Den meget produktive folkemindeforsker og lokalhistoriker August F. Schmidt var i begyndelsen af 1920'erne lærer på Galtrup højskole. I 1961 skrev han i Morsø Folkeblad om en cykeltur til Hovmølle. »Jeg kom snart til sæde, og samtalen gik livfuldt til et stykke hen på aftenen. De gæstfrie værtsfolk bød på god bespisning: Flæskepandekage og koldt bord, øl og the. Når jeg så længe havde tænkt på at besøge Johan P. Hovmøller var det, fordi hans navn var mig velkendt som lokalhistoriker.

Rakkeby kirke.

En sådan mand, der vidste så god besked om alt vedrørende Mors, var værd at besøge. ... Det var for mig et meget værdifuldt besøg, jeg aflagde hos den flittige morslandske historiker. Jeg kan kun beklage, at det var den eneste gang, jeg var sammen med Johan P. Hovmøller, hvis karakteristiske skikkelse jeg stadig kan se for mig. Med følelsen af at have oplevet noget skønt og berigende cyklede jeg i den mørknende aften tilbage til Øster Jølby«.

I 1934 blev gården Hovmølle delt, en søn fik den gamle gård, en anden fik en ny gård, som blev bygget på gårdens jorder, og til sig selv og konen byggede han et nyt hus i Rakkeby by. Med så vidtfavnende interesser var der brug for Johan P. Hovmøller, han var således medlem af menighedsrådet og af bestyrelsen for Morslands historiske Museum og Morsø Fol-

keblad. Han døde 23. august 1935, enken levede til 1956.

Tre julegaver

På kirkegården i Rakkeby ligger sydøst for kirken en mindsten over første generation på Hovmølle: »Anders Johansen (Aabo) og Ane Andersdatter Odgaard grundlagde Hovmølle. Stenen anlagt 1887«. Det var Hans Kristian Hovmøller, der sørgede for dette historiske minde. Herfra er der en flot udsigt til Rakkeby kirke, der præsenterer sig som en typisk romansk landsbykirke. Hans Kr. Hovmøller (1839-1911) var boghandler og forlægger og er vel særlig kendt som forfatteren af »Den Hovmøllerske Slægtsbog« (1907).

Juleaften 1905 kunne menigheden i Outrup kirke beundre en ny lysekrone, der hang nærmest koret og var skænket af Hans Kr. Hovmøller.

Den har følgende indskrift: »Spred Lys over Kirkens Kor, paa Døbefont og Nadverbord« samt årstallet 1905 og giverens navn. Juleaften 1906 blev en ottearmet lysekrone tændt i Tæbring kirke, den havde denne indskrift: »Til Minde om min kære, fromme Moder, Else Katrine Hovmøller, f. Bak og hendes Slægt i Tæbring i 200 Aar«. Rakkeby skulle selvfølgelig også have en ottearmet malmlysekrone: »Til Minde om min kære Fader Anders Hovmøller og hans Slægt fra Hovmølle. Fra Hans Kr. Hovmøller, Julen 1907«.

Skulle læseren få lyst til at læse om julen i Hans Kr. Hovmøllers barndomshjem og om hans fromme moder, der havde andre fortræffelige egenskaber, er Jul på Mors 1985, side 38-40, værd at læse eller genlæse.

*Feggeklit med de såkaldte fårestier.
Fotograferet af Harald Overgaard.*

Vester Jølby Skole, 1918, med lærer Bjerre og hans familie. Ingeborg Jørgensen har fundet billedet frem og forsynet arkivet med alle navnene.

Morsø Kridtværk

Af Jørgen Christensen

Morsø Kridtværk i Erslev var en virksomhed, der blev grundlagt, så vidt jeg ved engang i 1930'erne af min fars far T. C. Christensen. Han havde en ide om, at gødningskridt skulle køres pr. jernbane ud til landmændene. Dette projekt blev ikke til noget, men i stedet blev der opført et kridtværk, som skulle fremstille pulveriseret kridt til industriel brug. Min far blev i 1941 ansat som forpagter af værket og skulle sørge for en rentabel drift af det pulveriserede kridt og gødningskalk til landmændene. Kridtet blev hovedsageligt brugt som tilsætningsstoffer i gummifremstilling, som bindemiddel i farver, til tapetfremstilling mm.

Selve fremstillingen begyndte nede i kridtgraven. Der var to kridtgrave; den gamle kridtgrav lå lige nedenfor slemmeriet, hvortil der var anlagt skinner til tipvogne. Tipvognene blev trukket op fra graven ved hjælp af

et spil oppe fra slemmen. Når de skulle retur igen, løsnede man bare spilbremsen, og vognene kørte af sig selv ned i bunden af graven, så langt de kunne. Resten af vejen til bruddet skubbede man vognene. For os børn var det altid sjovt at få en køretur på den strækning, hvor vognene blev skubbet. Da denne grav efterhånden var brugt op, etablerede man en mindre grav et stykke fra den gamle grav. Denne grav havde oprindeligt to ejere. Den ene halvdel tilhørte kridtværket og den anden vognmand Kristian Bunk, som brød kridt derfra og solgte det udelukkende som gødningskridt til landmændene.

For at komme ned til kridtlaget, som lå ca. 2-3 m nede, måtte vi fjerne først et muldlag og dernæst et lag ler. I starten blev denne afrydning foretaget pr. håndkraft dvs. arbejderne skulle med greb og skovl læsse jord og ler på trillebør og derefter køre det

et pænt stykke væk fra graven, som regel ude i siden af graven, hvor det ikke lå i vejen. For at lette kørslen med trillebørene havde man anlagt nogle smalle stier af brædder. Senere anskaffede far sig en traktor med en frontlæssegrab. Dette var et meget stort fremskridt og en stor lettelse i arbejdet, men det måtte nok erkendes, at valget af traktortype ikke var den mest praktiske. Traktoren var en type, hvor forhjulene var samlet midt under fronten, dvs. den i realiteten var trehjulet. Ikke praktisk i den bløde jord og ler, hvor den ofte sad fast med forhjulene dybt begravet. I slutningen af 50'erne anskaffede far sig en gravemaskine. Dette blev en megen stor hjælp i produktionen, idet den hurtig og nemt kunne fjerne overjorden, og læsse blegerne nemt og hurtigt på lastbilerne til kalkværket. Den blev også brugt nede i kridtgraven, især når traktoren ikke kunne bruges.

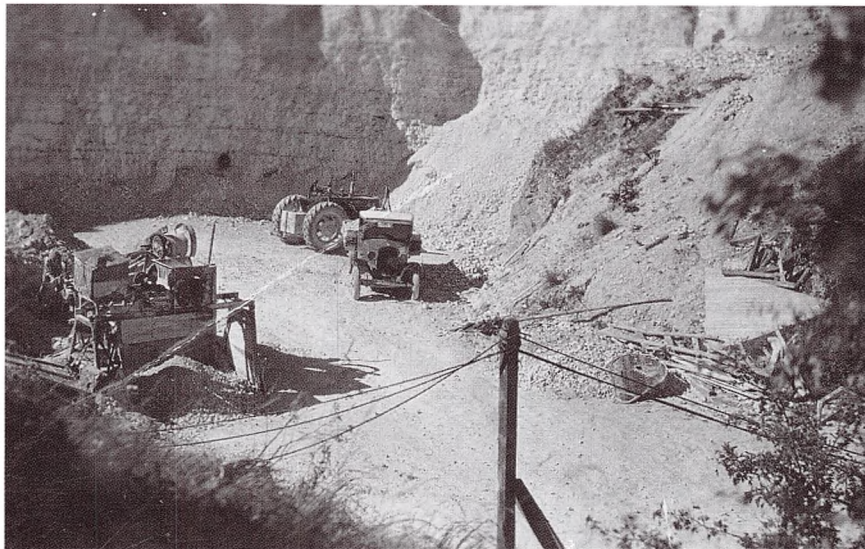
Den ny kridtgrav.

Når jord og ler var fjernet, kom man ned til et lag af en hård kridtart, som vi kaldte »bleger«. Disse blev brugt til fremstilling af brændt kalk. Vi solgte dem derfor til Erslev Kalkværk, og de blev som oftest afhentet af vognmand Aachmann. Jeg husker specielt ham, for sjældent har man set en lastbil så velholdt og vel pudset. Blegerne blev læsset af nede ved ovnen, hvorefter de blev hejst op i toppen af ovnen, hvor de blev fyldt i.

Efter at blegelaget var fjernet, kom man ned til kridtlaget. I mellem de forskellige kridtlag var der et flintlag.

Kridtet blev fra starten brudt ved hjælp af hakke, stænger og læsset enten i tipvogne eller senere på lastbil. Fra min barndom kan jeg huske, at kridtet blev sprængt løs fra skrænten ved hjælp af dynamit. I det område, hvor der skulle sprænges, blev der lavet nogle huller ind i skrænten, hvori man så propede dynamitstænger ind i bunden af hullet. Derefter blev hullet tilstoppet med ler. Når den person, der skulle foretage sprængningen, havde sikret sig, at de, der var i nærheden, var gået i dækning, blev lunten antændt. Efter en kort stund indtraf sprængningen. I de fleste tilfælde faldt skrænten ned som ønsket, ganske jævnt, men enkelte gange, hvis sprænghullet ikke var tilstoppet tilstrækkelig fast, kom kridtet farende som projektiler i en lige retning ud fra skrænten. Heldigvis var Aachmann altid meget påpasselig med at få folk væk fra området, så vi har ikke haft tilskadekomne i den tid, jeg kan huske.

Når sprængningen var sket, foregik der et stort sorteringsarbejde med at sortere flintestenene fra kridtet. Flintestenene lå som nævnt i lag og blev jo også sprængt i stykker. Ved mange af stenene var kanterne barberblads skarpe, så man skulle være varsom med at bruge fingrene for meget. Disse sten blev solgt til vejræsnet, som brugte dem som vejunderlag ved bygning af asfaltveje. Dette var en god ekstraindtægt til den daglige drift. Disse sten blev brugt til midt i 50'erne, hvor vejræsnet pludselig fandt ud af at stenene ikke kunne bruges mere, da der var for meget kridt blandt dem. Underligt da de havde været brugt i årtier, nå men det var der jo ikke noget at gøre ved. For mig var det for det første lidt af en katastrofe, idet vi drengene, min kammerat Martin og jeg brugte megen af vor tid til at samle flint fra kridtet. Når vi så havde solgt et vognlæs fik vi pengene som lomme penge. På den tid en ret god forretning. For det andet var far glad

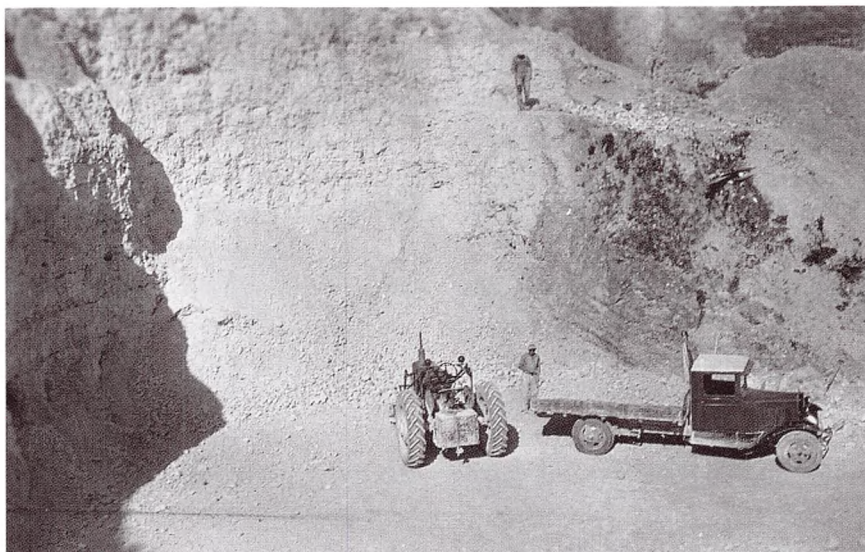

Kridtbruddet med "Gamle Henry" og traktoren samt en knuser, der blev brugt til gødningskalk. Den virkede ikke efter hensigten. Kridtet blev én blød kage. Bemærk flint og kridtlag.

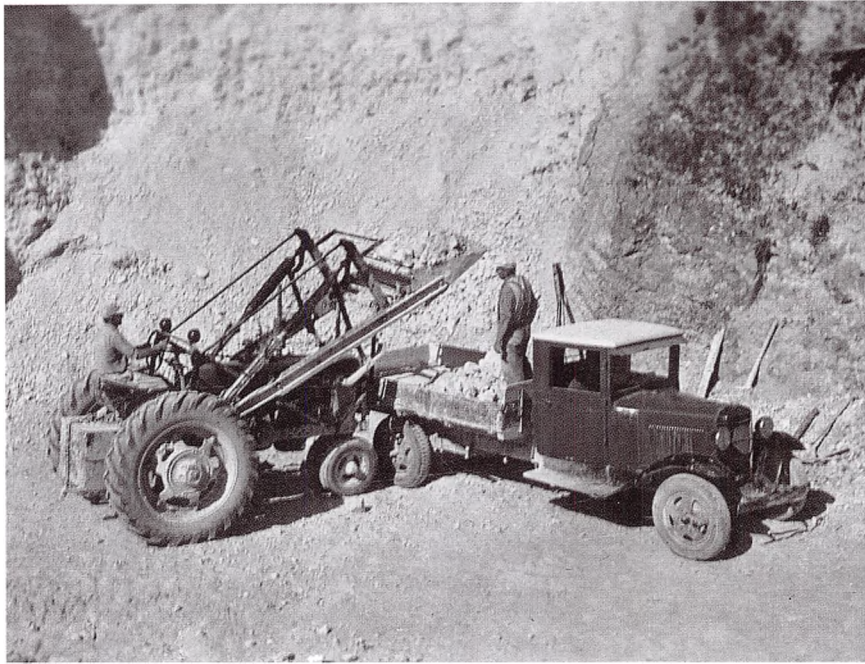
for at få så mange sten væk fra kridtet, så de ikke kom med op i slemmen. Jo færre sten, jo længere tid var der mellem, at slemmen skulle renses.

Når kridt og sten var sorteret, blev kridtet læsset op i tipvognene (fra den gamle grav). De fyldte vogne blev ved hjælp af et spil trukket op til slemmeriet. Når tipvognene var kommet op, blev kridtet tømt ned i slemmen, hvilket foregik ved, at en arbejdsmand med det ene ben

på chassis'et af tipvognen vippede vognkassen, som var hængslet på vognchassis'et. Dette var ikke helt ufarligt, for når vognkassen kom ud over dødpunktet, vippede den selv pludselig helt over, og gav man ikke slip, så var der en risiko for, at arbejdsmanden blev vippet med ned i slemmen. Dette er heldigvis kun sket en gang, og da var den person, det gik ud over, så heldig, at han faldt ned på den nederste del af slemmearmene, så han kørte

Hans læsset kridt til slemmeriet.

Hans Achmann og Niels Peter Dissing læsser kridt. Flintesten bliver sorteret fra.

med rundt, indtil man fik slemmen standset. En episode som jeg husker rystede os alle meget.

Senere da kridtet blev kørt op med lastbil, var det mere ufarligt, idet der var tiplad på »Gamle Henry«. Godt nok var det dengang et mekanisk tiplad, dvs. det foregik pr. håndsving. Jeg tror nok, det var smed Hangaard, der havde lavet denne konstruktion. Men forestil jer lige en gammel Ford 1931 med tippelad. Hvad ville Henry Ford ikke have tænkt. For os var den gamle Ford et utroligt robust køretøj. Det var så at sige det eneste der kunne holde. Far prøvede også med en Chevrolet 1931, som havde en 6 cylindret motor, men motoren blev hurtig slidt op. Jeg kan huske, at far købte en Chevrolet 1931 coupe billigt ude hos Rabenhøj, som var i rigtig god stand. Motor og styretøj blev flyttet over på lastbilen, som så kørte igen. Men ak og ve, hvad kunne denne bil ikke havde kostet i dag?? Også nyere biler så som REO (en tidligere ESSO tankvogn, en Volvo) blev prøvet, men ingen af disse holdt særlig længe, så vi holdt fast ved »Gamle Henry«.

Slemmeriet bestod af slemmehuset, hvor spillet til tipvognene var installeret og selve slemmen, der blev trukket af en elmotor forbundet med en gearkasse på toppen af slemmen. Gearet var for resten købt i Hanstholm, et af tyskernes efterladenskaber fra Anden Verdenskrig. Selve slemmebassinet var ca. 5-6 meter i diameter og ca. 2 meter dybt og fyldt med vand. I bassinet var der et arrangement bestående af stålbjælker - en slags kors hvori der hang nogle harver, som kørte rundt og opslemmede kridtet. Efter nogen tid blev al kridtet opløst i vandet. De sten, der kom med i kridtet, blev under denne proces slebet helt runde. Disse kunne også sælges til vejbelægning. En gang imellem måtte slemmen tømmes for vand og al bundfaldet renses op. Dette var en hård masse bestående af sten og kridt. For at få dette op måtte det først sprænges løs med dynamit. Dette var ikke helt uden risiko for os, da huset vi boede i lå tæt på slemmeriet. Blev sprænghullerne ikke omhyggelig tilproppet og hullerne godt afdækket med en stålplade, kunne sten og andet godt komme flyvende op mod huset. Jeg erindrer kun

en enkelt gang, at der røg et vindue. Når der foretoges sprængninger, var far og arbejderne altid meget påpasselige med at advare alle om sprængningen. Det er vel også derfor, der aldrig har været nogle personskader i denne forbindelse.

Når kridtet var slemmet op, blev det via kanaler ledt ud til kridtbassinerne, som var støbt i beton, vel ca. 4 x 6 m i firkant og ca. 2 m dyb. De fleste af dem havde bassinkanten i jordhøjde. Da området her jo ikke ligefrem var nogen legeplads, husker jeg, at far én gang for alle fortalte os børn og vore kammerater, at det ikke var nogen legeplads, og han ville IKKE se os løbe på kanten. Dette behøvede han kun sige en gang, så var der ingen, der gjorde det. Efter nogen tid i bassinet havde kridtet bundfældet sig. Vandet blev ledt ud gennem nogle små huller i siden, som sad med en afstand på 20-30 cm.

Når slammet nu havde den rette konsistens, skulle det transporteres over i tørreladerne. Tørreladerne var nogle overdækkede lader, der var opdelt i fire hylder, hvoraf de to nederste var foret med mursten. Den femte og nederste hylde på jorden var i realiteten et meget fladt bassin, hvor siderne var ca. 100 mm. I begyndelsen blev slammet kørt med trillebør ud til de nederste hylder, hvor det skulle ligge og stivne, indtil det havde en passende konsistens. Senere anskaffede far sig en speciel slampumpe (Monopumpe), som kunne suge slammet fra bassinerne til de nederste hylder. Det var nemmere og langt hurtigere. Her var det kun én mand, der skulle betjene pumpen i stedet for en fem til seks arbejdere, der skulle køre med trillebør.

I de tilfælde, hvor slammet i bassinerne var blevet for stift, måtte man ty til trillebørerne igen, men så blev det ikke lagt ned på den nederste hylde, men med det samme skovlet

op på den første hylde. Når slammet havde ligget et stykke tid, alt efter vejret, i den nederste hylde, skovlede man det op på den første eller anden hylde. »Skovlene som de brugte, var lidt specielle, idet den oprindelige udformning altid blev rettet til nede hos smed Hangaard, således at de kunne bruges. Vinklen mellem skovlblad og skaft blev gjort mindre fordi man derved kunne nå helt ind på midten når man skovlede kridt slam op fra den nederste hylde«

Kagerne var da på størrelse med et skovlblad. Her skulle kagerne ligge yderligere et stykke tid, indtil de var næsten helt tørre. Derefter blev de kastet op på tredje eller fjerde hylde, hvor de skulle ligge, indtil de var knastørre og klar til formaling.

Hele denne tørringsproces var afhængig af vejret, dvs. vi havde brug for en varm og blæsende sommer for at kunne holde produktionen i gang. Kundernes krav var som oftest, at kridtet skulle leveres i sommerperioden, og havde vi en regnfuld sommer, var det næsten umuligt at levere de ønskede mængder. Det var noget nær en katastrofe for far. Dette var måske nok én af årsagerne til, at far måtte lukke, idet der var nogle somre i træk omkring 1960, hvor vejret var meget dårligt med deraf følgende resultat, at far ikke kunne levere den mængde kunderne ønskede, hvorfor de fandt andre leverandører. Nogle ville nu spørge: Kunne vi ikke bruge kunstig tørre- varmeovn eller lignende, så vi var uafhængige af vejret? Svaret er nej, fordi hele hemmeligheden i salget af denne type pulveriseret kridt var hvidheden. Det kridt vi leverede var så tæt på at være 100% hvidt. Tørrede man kridtet i en ovn, fik det en gullig farve, som fabrikerne ikke kunne anvende.

Nå, men tilbage til kridtkagerne, som nu var klar til formaling. Først i perioden foregik denne transport op til

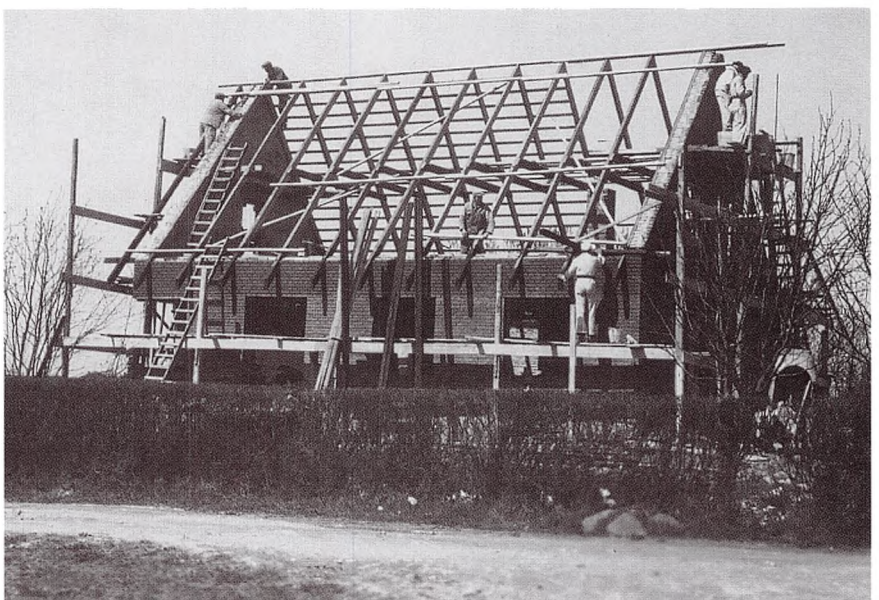

Kridtet tømmes ud i slemmen. Tipladet var mekanisk, d.v.s. ladet blev hejst op mekanisk. Lavet af smed Hangaard. I højre hjørne foruden ses kæder til harver og selve harvearrangementet.

mølleriet også med trillebør, men senere, hvor vi havde »Gamle Henry«, blev denne brugt til formålet. Den var tilpas smal til at kunne køre mellem laderne. Her blev kagerne smidt ned på laddet, og som regel var det nødvendigt for arbejdsmændene at kravle oppe på de øverste hylder for at få fat i de kager, der lå allerinderst. En gang imellem stod der nogle små pyramider tilbage på hylderne, når de var færdige. Det var de steder, hvor sol-

sort og andre fugle havde bygget rede inde mellem kagerne, og de skulle jo have lov til at ruges færdig.

Det tørrede kridt blev nu kørt op til mølleriet. Dette bestod af et forknuseri, hvor kagerne blev knust ned til en størrelse af 25-30 mm. Denne forknuser bestod af to cylindriske valser med påsvejste tænder, valserne løb med hver sin omdrejningsretning, hvorved kridtet kom ned mellem

Vort nye hjem der blev opført i 1953.

Nogle gange måtte kridtet skovles ned i slemmen. Lidt af harvearrangementet kan ses til højre. Midt i billedet ses gearkassen, der driver harven rundt. Den er købt i Hanstholm lige efter krigen.

valserne og blev knust af tænderne. Herfra blev kridtet transporteret via en slæbekædetransportør op til selve møllen, som kaldtes en slaglemølle. Møllen bestod af et fast hjul samt et

roterende hjul. På hvert af disse var der påsvejest en masse tænder i cirkulære rækker, således at tænderne på det roterende hjul lå på en cirkeldiameter mellem rækkerne på det faste

Tørrelade. Nogle gange blev kridt slam kørt fra bassinerne med trillebør ud til laderne og skovlet op på hylde 1 og 2.

hjul. Den roterende del blev drevet af en elmotor, som kørte med direkte træk og med en høj hastighed.

Kridtet blev fra transportbåndet ledt ind i fronten af møllen ret tæt på centrum. Kridtet blev nu slynget rundt mellem det faste og det roterende hjul og på den måde pulveriseret. Herefter blev det slynget ud i periferien ud gennem nogle sigter. Sigterne havde det formål at filtrere urenheder så som træstumper og lignende fra.

Det var meget vigtigt, at der ikke forekom urenheder i pulveret, og at det havde en bestemt finhed. Morsø Kridtværk var et af de få værker, der kunne leve op til kundernes krav om renhed og finhed. En gang imellem kunne det ske, at der kom en metalstump eller en sten ind i møllen, hvorved nogle af tænderne knækkede. Derved kom møllen ud af balance, og fik man ikke stoppet møllen omgående, var der risiko for et meget stort havari. Møllen kunne sprænges. Den der var nærmest til at stoppe møllen, var den der stod og fyldte i sække, hvorfor der også var anbragt et nødstop der. Når man så skulle starte igen, skulle man oprindeligt ned til hovedmotoren og starte op igen. Da det var lidt besværligt, havde man lavet et interimistisk snoretræk ned til regulatoren, så når man trak langsomt i den oppe fra, kunne man sætte motoren langsomt i gang igen. Vist ikke helt ifølge forskrifterne i dag. Når kridtet var formalet, blev det ledt op i en rektangulær silo, hvorfra kridtet blev fyldt i papirsække á 50 kg.

I de dage, hvor mølleriet var i gang, var alt både ude og inde fyldt med en tæt støvsky af kridt. Når arbejdsdagen var omme lignede arbejderne de rene spøgelser, de var hvide fra top til tå. De omliggende marker i vindretningen var hvide som sne. De omkringboende landmænd protesterede lidt en gang i mellem, men myndighederne greb ikke ind. Set med dagens øjne var det jo nok ikke gået.

Hanne beundrer den store lastbil, som kører færdigproduktet til Hildesheim i Tyskland, hvor det blev brugt ved tapetfremstilling.

Efter at sækkene blev vejede og snøret til, blev de lagt på lager, indtil de skulle leveres til kunderne. Transporten af kridtet til kunderne foregik for det meste pr. skib, små træbåde der sejlede fra Nykøbing til de forskellige destinationer. Transporten fra værket til Nykøbing havn foregik for det meste med lokale vognmænd. Specielt husker jeg Severin Jensen, nok fordi jeg som barn så den store fornøjelse i at køre med frem og tilbage. Severin var favoritten, han var altid glad og fortalte historier, fløjtede og sang.

Når de kom til havnen, blev sækkene ved hjælp af slisker lempet ned i skibene, hvor havnearbejdere stablede sækkene. Et slidsomt job fordi sækkene var uhandige, og man mange gange ikke kunne gå oprejst. En virkelig belastning af ryggen.

Som kuriosum mener jeg at kunne huske, at min mor har fortalt mig, at da Christmas Møller måtte flygte ud af landet under Anden Verdenskrig var det med en af kridtbådene, idet han blev skjult i en hule nede i lasten af kridtsække, indtil man kom ud af Limfjorden. Herefter kom han over i

en anden båd, der gik til England. Jeg har ikke kunnet få det bekræftet nogen steder, men måske er det rigtigt.

Kridtværket havde vel nok sin glansperiode indtil midten af halvtredserne, hvorefter udviklingen så småt begyndte at løbe fra den form for produktion. Konkurrenterne som f.eks. Fakse Kalk havde investeret i mere tidssvarende maskiner og udstyr. Hvis Kridtværket skulle have overlevet, skulle der have været inve-

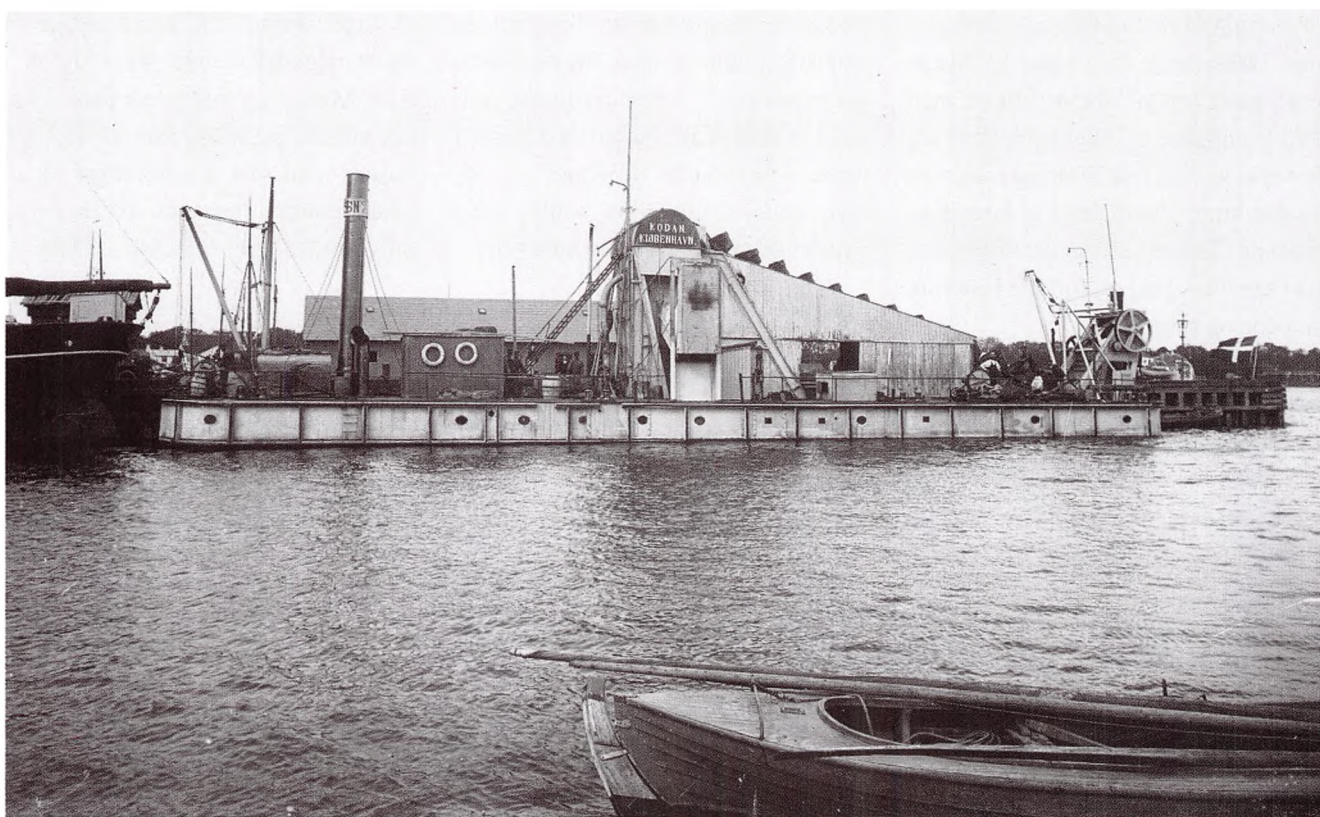
steret store beløb i nyt udstyr. Dette og andre forhold gjorde, at far valgte at gå i frivillig betalingsstandsning. Det var et hårdt slag for ham, men det lykkedes at få det solgt, således at kreditorerne fik størstedelen af deres tilgodehavende. Den ny ejer Karl Møller og sønnerne førte værket videre, men dog kun så vidt jeg husker med salg af gødningskalk til landmændene. Selve produktionen af pulveriseret kridt stoppede i 1960.

Når kridtet er tørt på hylde 3 og 4 køres det med »Gamle Henry« op til knuseriet.

Nykøbing Lodsååd, let at genkende på den røde stribe i sejlet. Billedet er taget omkring 1920.

Kodan er egentlig det latinske navn for Østersøen, men her ligger muddermaskinen i Nykøbing Sønderhavn. Det imponerende maskineri har haft til opgave at opmudre sejrende og havn omkring 1912.

Slæbebåden "Støren" hjalp muddermaskinen på vej. I baggrunden er nye huse under opførelse ved Strandvejen. Broen blev brugt til at føre mudder fra prammene ind på land.

På flere billeder fra o. 1900 ses en båd, der slet ikke er typisk for området, en nordlandsbåd. Forklaringen findes i Jens Messerschmidts erindringer. Han fortæller, hvordan faderen, direktør på Jernstøberiet og ivrigt rosporsmand, fik hjembragt båden "Gerda" fra Norge med et af de skibe, der fragtede råjern og cinders til byen. Til højre ses Roklubbens hus på nordsiden af Havnen.

I baggrunden anes hjuldampere "Fredericia", vi er i Færehavnen. Fartøjet er en kanonpram, en af flere, der i en årrække var stationeret i sydsiden af bassinet. Billedet er fra 1914.

Fra min Virksomhed paa Arkæologiens Omraade

Af Magnus Petersen

Professor, tegner og kobberstikker Magnus Petersen (1827-1917) rejste Danmark rundt og tegnede fortidsminder, især fra oldtid og middelalder. Indtil fotografiet blev brugbart, måtte al dokumentation ske ved tegning, og Magnus Petersen var knyttet til Nationalmuseet med dette formål. I 1909 skrev han sine erindringer om denne virksomhed. Herunder følger et uddrag om Mors.

Købmand og konsul A. H. Schade (1836-1917) var stærkt interesseret i arkæologi og historie – ligesom sin bedstefar provst C. Schade. A. H. Schade hjalp tegneren undervejs med sit store lokalkendskab.

Alt ved mine mange tidligere Rejser omkring i Landet, havde jeg, naar jeg kom til Kirker hvor Runestene fandtes, ikke undladt at aftegne, hvad jeg så blandt derværende Kirkeinventar – f. eks. Døbefonte, Portaler og Billedstene. Fra min Haand var der derfor alt samlet en ikke ringe Del til Museets Arkiv, jeg var således ikke ukendt med det Arbejde der nu fordredes ved Herredsrejserne.

Prof. Engelhardt valgte Øen Mors at begynde med; vi mente at denne Ø var mindre berørt af den Færdsel der ved Jernbanen og andre Nutidsudviklinger havde virket opbrydende og forstyrrende på de gamle forhold. Øen lå så isoleret og fredelig bag sit Gjærde af brede Sunde; at selv Tyskerne i Krigens Tid ikke forstyrrede dens Ensomhed. Vi fandt ogsaa dengang Landet og Folket i en egen primitiv Tilstand, selv Sproget lød her mere klangfuldt og ægte jydsk, end i andre Dele af Jylland.

Overfarten

En sildig Aften i August Maaned kom vi efter en trættende Dagsrejse fra København til Sallinglands vestlige Kyst ved Færgestedet ”Pinen” for at sættes over til det ligeoverfor paa Morsø liggende Færgested, der kaldtes ”Plagen”, Navne som Folket

havde fundet paa for at betegne de ynkelige og undertiden farlige Overfarter her.

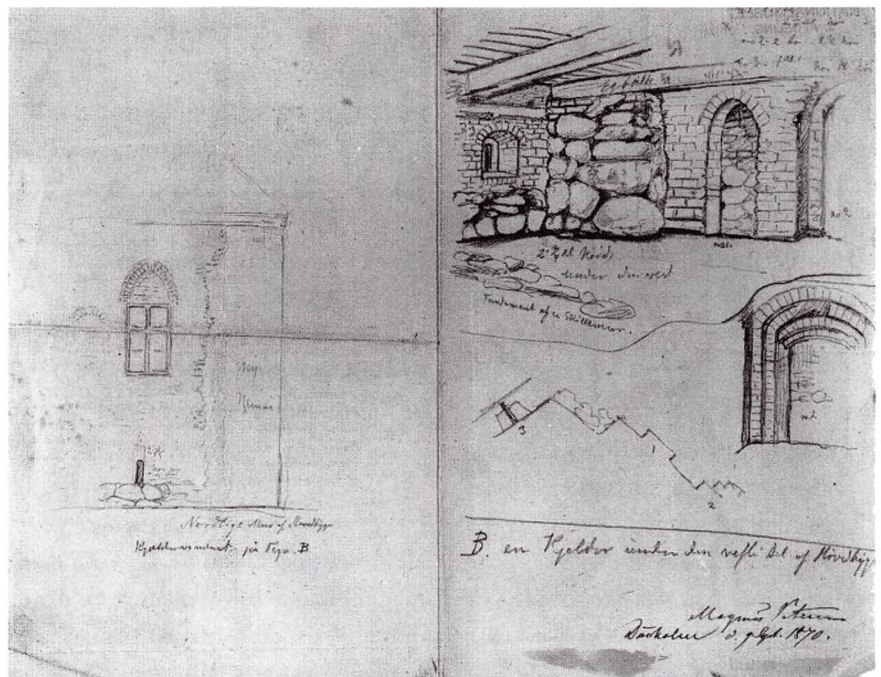
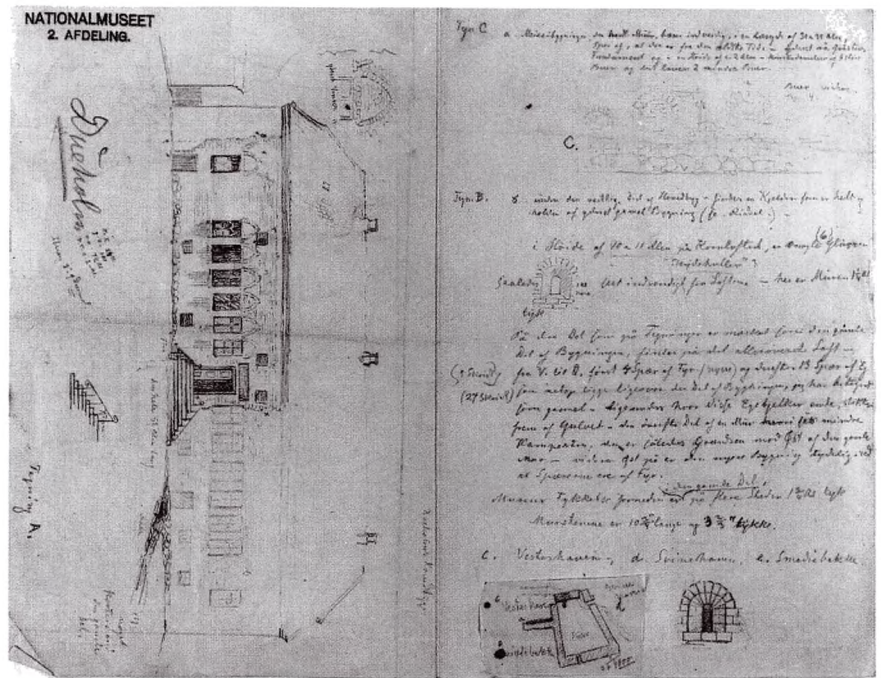
Det var en heftig Storm, da vi ved Sallingfærgen anmodede Folkene der, om at føre os over til Mors; de var meget uvillige dertil paa grund af Stormen og den stærke Strøm i Sundet og raadede os til at vente til næste Morgen med Overfarten, men det passede nu ikke ganske for os, da trætte som vi var af den lange Dagsrejse ønskede at naa Nykøbing paa Morsø inden Natten og faa et ordentlig Logi og et styrkende Aftensmaaltid; som begge Dele var uopnaaelige i den usle Færgetro. Vi bød derfor Baadsmændene dobbelt Betaling og saa lod de sig bevæge til at gaa til søs med os.

Hvor forskelligt var det dengang at komme over disse Smaasunde frem for nu, da bekvæmme Dampfærger fører de Rejsende over medens de mageligt hvile paa bolstrede Stole og Sofaer. Jeg husker en Rejse og Overfart jeg gjorde, da jeg et par Aar forhen var paa Øen; Færgebaaden kunde paa Grund af Lavvande ikke naa ind til Kysten, hvad gjorde saa Færgemanden -? de tog hver en Passager på Nakken og bar dem i Land, godt var det at der sjældent var mere end 3 á 4 Rejsende, saa det ikke tog lang Tid at landsætte, og saaledes slap vi tørskoede paa fast Jord.

Overfarten som vi endelig havde overtalt Folkene til at iværksætte, saa alligevel noget betænkelig ud, thi Baaden var meget klodset og tung, og da den kom ind i Sundet bragte Storm og Strøm den til at gynge saa stærkt, at den, skønt fremført af flere svære Tomandsaarer, alligevel rejste sig op og ned i Vandet, saa Forenden stod højt over Vandfladen, hvorved jeg fik at se, at der under Baadens Vandlinie var et par anseelige Huller i Brædderne, hvorigennem Vandet strømmede ind, naar Baaden duvede i Bølgerne. Jeg spurgte Baadsmændene, hvorfor der ikke var foretaget en Reparation af Fartøjet eller at et nyt burde være anskaffet, men jeg fik det ægte jyske Svar: "At det vilde alt sammen koste saa meget, nu var der i 2 Aar lovet at der skulde indsættes Dampbaadsfart over Sundet, saa var det jo tovligt at sætte sig i nogen Bekostning med at skaffe en ny Robaad til denne Fart." Men den jyske langmodighed blev endnu prøvet flere Aar, før en Dampbaad blev sat i gang, og de gamle raadne Baade maatte holde Ventetiden ud; vi kom dog denne gang heldigt over, uden at lide Skibbrud, og ved Morsinger-Færgestedet "Plagen" fik vi en lille Vogn, der bragte os til det en Mil Land derfra liggende Nykøbing, hvor vi efter et godt Aftensmaaltid i Hotellet gik velbeholdne til Sengs, for næste Morgen at begynde vore Undersøgelser af Højene i Byens Nærhed.

Dueholm

Som foran nævnt havde jeg tidligere været på Morsø, en Gang for Runemindesmærkernes Aftegning og en anden Gang for at Undersøge og Beskrive, hvad der endnu var levnet af det gamle Dueholms Kloster; Resultatet af den sidste undersøgelse overgaves Prof. Thorsen, som har indført den i Indledningen til: "Dueholms Diplomatarium", 1872, og i samme er en Del Afbildninger, som jeg har tegnet og raderet. Ved dette Besøg kunde

Magnus Petersens skitser og notater fra Dueholm 1870.

jeg kun omtale og paavise en ret mærkelig Gravsten, der findes i den ældre Del af Bygningen; men til at tegne den fik jeg ej Lejlighed dengang. Da Klosterbygningen ligger tæt ved Nykøbing By, gik jeg nu den første Dag jeg atter var her, hen for at tegne Stenen. Den er omtrent 3 Alen høj og paa dens Flade var i lav Relief indhugget et Vaabenskjold og en Kirkekalk, i

Skjoldet var indhugget et Bogstav A; en Ramme omgav det hele; i den var følgende Minuskelskrift: "Andreas Nicolai de Draaby, præsbiter curatis in Hafferslev". Draaby og Haverslev er Byer paa Øen; denne Andreas Nicolai har været Forstander eller Præst i sidstnævnte By og da hans Gravsten findes her, maa han være begravet i Kirkegaarden ved Dueholm Kloster,

Langdysse kaldet Røverstuen i Kaarup

Røverstuen, Kaarup.

en Del opgravede Menneskeben viste, at denne havde været tæt ved Klosters nordvestre Side; Stenen er fra det 15. Aarhundrede.

Gravhøjene

I Følge med Engelhardt begyndte vi i de følgende Dage at afsøge den syd for Byen liggende Lødderup Hede. En dygtig Fører havde vi i den i Nykøbing boende Konsul Schade, der hjalp os særlig, hvor det gjaldt om at paavise de forskellige Markskel, saa at vi sikkert kunde afmærke de over Heden vidtsprede Gravhøje og der var ikke faa, thi i et Par Dage havde vi afsat over 125 paa Matrikulkortet. I de efterfølgende Dage fandt vi en ligesaa rig Samling i andre Sogne, saaledes i Redsted Hede 106 og i Sejerslev Sogn 108 o.s.v. Langdysser var der ikke mange af, dog fandt vi en meget ødelagt paa Kårup Hede, der var ca. 100 F. lang og havde blandt Beboerne fået Navnet "Røverstuen", formodentlig havde den forhen været et Tilholdssted for Vagabonder eller lignende Udskud. Atter en Langdysse laa paa den lille Ø Jegindø syd for Mors.

Det var et uventet stort Antal Gravhøje, vi i det hele taget havde fundet her paa Øen, thi i den Tid vi færdedes her,

afmærkedes paa Kortene ikke mindre end ca. 950 i de forskellige Sogne; en stor Del af dem tegnede jeg i Prospekt med tilhørende Grundrids og Gennemsnit. De fleste maa ansees for for Broncealdergrave, Langdysserne var selvfølgelig fra Stenalderen, ogsaa flere Høje er fra samme Tid, saaledes var der i Ørding Sg: en usædvanlig stor Høj, som Ejeren af Højriis daværende Kammerjunker Steensen-Leth havde forsøgt at udgrave kort før vor Ankomst!

I Højens Yderside havde han truffet paa et smukt Fund fra den yngre Jernalder som bestod af Jernspyd, Økser med indlagte Sølvornamenter og et prægtigt Ridetøj med Stigbøjler, der ligeledes var prydede med Sølv- og Guldornamenter, samt nogle Halsringe. En større Udgravning af Højen naaedes ikke; i dens Indre gemmes sikkert en stenbygget Stue og Kammer. Ejeren overgav senere Fundet til Museet, imod at jeg udførte kolorede Kopier af de fundne Sager i virkelig Størrelse. Nogle Aar senere saa jeg under et Besøg på Højriis – mine Afbildninger anbragte smukt indrammede paa en Væg i Ejers store Sal, hvilket var mig en ikke ringe Glæde. Ved de morsingske Gravhøje, var der

den Ejendommelighed, at næsten alle var helt blottede for Stene, der andre Steder i Landet dels angiver saadanne, dels dækker dem i Dysseopstillinger; jeg antager, at denne Mangel hidrører fra, at Øen er meget fattig på Strandsten, saa Beboerne i nyere Tider har tyet til at fratage Højene deres Stenomfatninger til Benyttelse ved Opførelsen af Huse, Gaarde og Gærde m.m.

Kirkerne

Samtidig med Højenes Kortlægning afsøgte jeg Sognekirkerne, hvoraf der findes en paafaldende stor Mængde paa den lille, kun 6½ Kvadratmil store Ø. Foruden Købstaden Nykøbings Kirke var her 30 Landsbykirker. Indbyggertallet var i 1873 omtrent 13. Tusinde, man kommer deraf til at tro, at der i 12.-13. Aarhundrede – da det største Antal Kirker byggedes her, har været en talrigere Befolkning. Sammenligner man f.eks. med Langeland der er ca. 5 Kvadratmile med 18.000 Indvånere, er der kun 16 Kirker. Falsters 14.000 Indvånere har 19 Kirker og Bornholm 10½ Kvadm. med 18 Kirker, saa man maa forundres over Morsøs store antal Kirker; dertil kommer endda, at Nykøbing By i Fortiden bestod af 3 Landsogne: Vetel, Venner og Rolstrup. Kirken i Nykøbing er først opført i 1715; men under min Undersøgelse af Kirkemurerne fandt jeg en gammel Granitmur, der dannede det nordre Sideskib bevaret i den nye Kirke, og Traditionen sagde, at det var Rester af Rolstrup gamle Kirke. (Kirken var romansk, men blev repareret efter brand 1715.)

Undersøgelsen af Øens andre Kirker bar mange Vidnesbyrd om, at de er af meget høj Alder; paa et Par enkelte nær er de byggede af tilhuggede Granitsten med velformede Sokler i smukke Profileringer og i Stil og Form romansk fra Tiden ved Aar 1200. Nogen egentlig rig arkitektonisk Udstyrelse, har ingen af Kirkerne. Karby, Vejer-

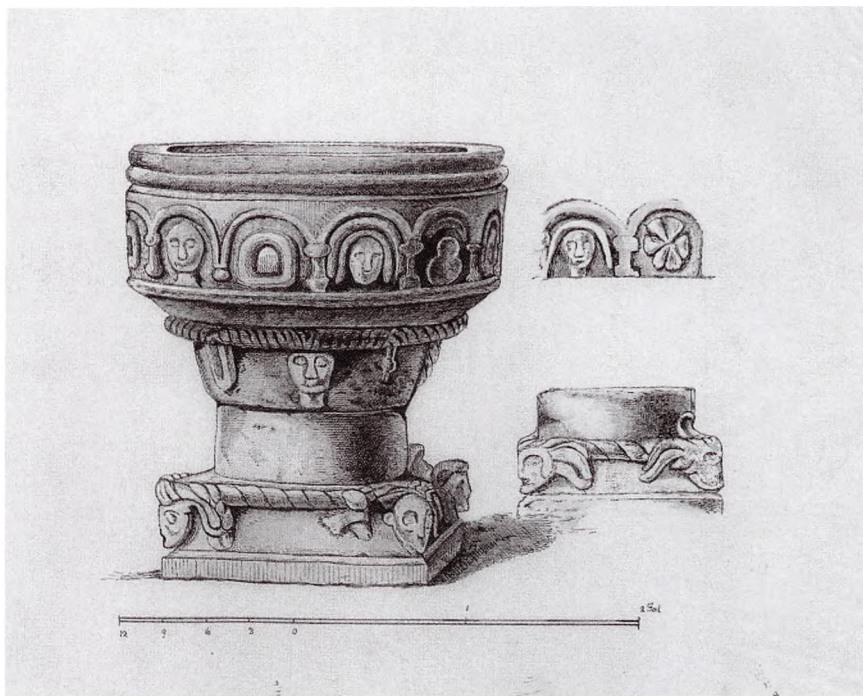
slev, Blidstrup og nogle andre har ret smukke Apsider med Rundbuefriser og Halvsøjler samt mange Billedstene imellem Kvaderne; men de fleste er med Undtagelse af deres smukke romanske Sokkel, ret tarvelige.

Mange af de gamle Gravstene med et simpelt Reliefkors og uden Skrift findes hyppig indsat mellem Granitstenene; nogle enkelte har dog en ejendommelig Skrift i ukendte Bogstaver, saaledes er der en Gravsten paa Alsted Kirkegaard med en saadan og i Sundby Kirke en noget lignende, begge med et Reliefkors, der viser at de, der viser at de uagtet den ukendte Skrift – er fra den kristelige Tid. Af Runestenene er der kun to paa Morsø, den ene i Galtrup, med et Reliefkors i Form af et Sværd har følgende Runeindskrift: "HER: LIGGER: JSULFR: THORKILSON".

Den anden er kun et Fragment og laa under Stolperne af en Klokketabel ved Elsø Kirke paa den er kun et Navn levnet: "THRUIT". Af Gravstene fra en sildigere tid med Minuskelskrift er der flere; mærkelig er den i Flade Kirke hvorpaa staar: Ste: pha: nus:sa: cerdos: obiit m. c. d. l. Tidligere var den kendt og Indskriften læst saaledes: Stefanus Præst død 1401, men jeg gjorde, da jeg tegnede den til Thorsen ham opmærksom paa, i ifølge Minuskelformerne maatte her læses 1450, hviket han blev glad over, da han i Dueholms Diplomatariet netop havde fundet, at en Præst med det Navn havde levet og var nævnt ved Aarene fra 1423 til 1439, saa Aarstallet som Dødsaar for denne Mand passede godt, men ikke for Aaret 1401.

Inventaret

Som anført var Kirkerne – paa et Par nær - alle opførte i Granit. Af Inventarsager var ikke mange, der havde særlige Mærkeligheder, undtages maa dog Granitdøbefontene, hvoraf jeg fandt 24, de havde alle indhugne Figurer og romanske or-

Døbefonten i Sundby kirke.

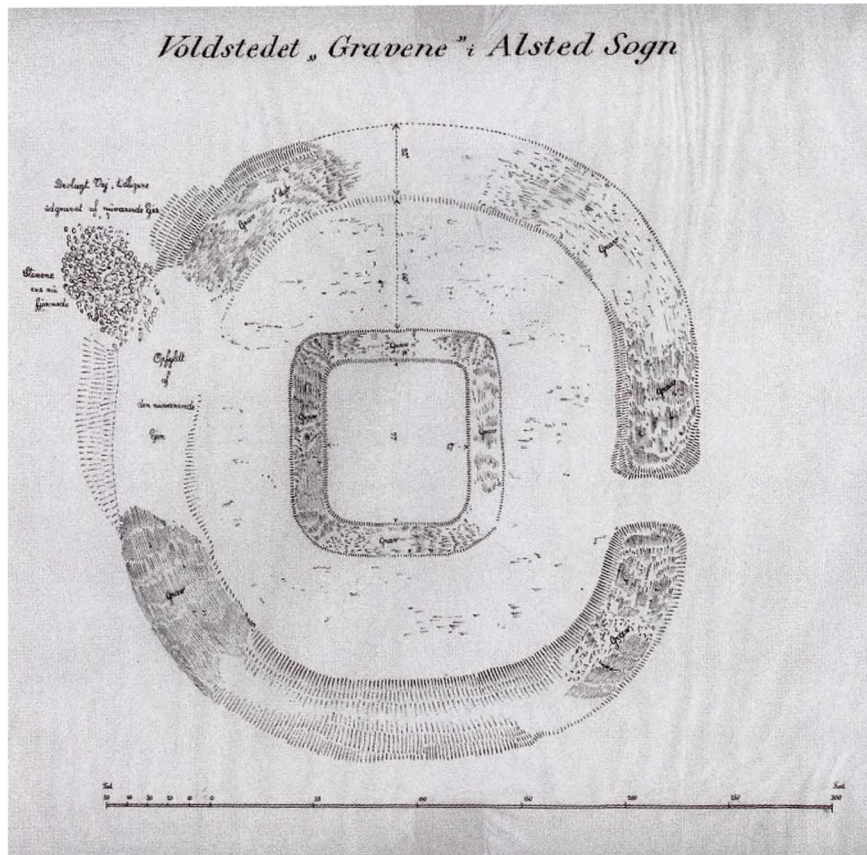
namente paa Kummen, der henførte dem til Tiden ved Aar 1200. I Draaby Kirke var der en gulagtig gullandsk Marmor med gotiske Forsinger; af Døbefonte tegnede jeg de fleste til Nationalmuseets Arkiv, men hvad der særligt overraskede mig her i de Morsingske Kirker, var de her i Landet ikke forhen bemærkede eller omtalte Alterborde af hugne Granitsten med Stenbordplade der undertiden havde en længde af 6 Fod. I denne Plades Midte var indhugget et lille Relikvigemme, hvor de indviiede Helgenben bevaredes. Saaledes blev der i 1793 i Outrup Kirkes Alter fundet en Blyæske med 2 Klude og et lille Ben, og i Ørding i 1681 en Blyæske der indeholdt en Pergamentseddel med en Latinsk Skrift der meddelte, at i Æsken laa Relikvier af de 11.000 Jomfruer! I Ejerslev Kirke fandt jeg ogsaa en Æske, men den var tom, i Sejerslev Kirke fremtog jeg en lignende, hvori laa Rester af et lille Fuglekranium (note: I 1907 fandt jeg i Vandborg Alter en Æske ogsaa med Levninger af en lille Fugl.), disse Relikviæsker

nedlagde jeg atter i deres gamle Leje. I den indre Udstyrelse er ingen af Kirkerne særlig fremtrædende.

Sejerslev, Karby og Vejerslev havde ret kønne Altertavler i Barokstil, men raat overmalede i nyere Tid; i førstnævnte Kirke var tillige nogle smukt udstyrede Kirkestole med Lykkernes Vaaben og Aarstal 1587, samt en Prædikestol fra 1675. Paa Chorvæggen hang et maleri af en Præst med Hustru og Datter; af Underskriften kunde kun læses: "Knud Olesen Thisted", og paa en Bog, Præsten holdt i Haanden stod: "H. Vestenholdt 1675, fecit" og i Taarnet hang en Klokke med følgende Indskrift: " Verbum damine, manet . in .Eternum. Anno 1608 Goesuh mieh Baruht, Gelgieser". I Solbjerg Kirke fandt jeg en meget gammel Klokke med Aarstal 1476; flere Klokker i de andre Kirker havde alene som Støbemærker nogle Kryds og Streger og uden Bogstaver.

I Frøslev traf jeg paa nogle kønne Kirkestole og en gammel Skriftestol, men en saadan Stol var særlig mærkelig i Galtrup kirke, i dens Døre og

Voldstedet „Gravene“ i Alsted Sogn

Panelfyldninger var malet bibelske Billeder og i en af dem paa Døren var følgende Indskrift: ”Gak hen til Præsten och Betee dich”; efter Ornamentikken i begge disse Skriftestole var de fra det 16. Aarhundrede og Udkæringerne i Renaissancestil. I Galtrupstolen var 3 smaa Glugger i Lighed med katolske Skriftestole, som tyder paa at den har været brugt paa samme Maade som førhen i den katolske Tid.

Voldstederne

En af Mærkelighederne her paa Øen, er de mange Rester af gamle Borge, som i Følge den fortifikatoriske Form, maa være fra den tidligste Middelalder; de findes spredte over hele Øen og efter deres beliggenhed i Lavninger, omgivne af lavere Terrænforhold, er det tydeligt at de er anlagte før Ildvaaben anvendtes. Hvorfor denne isoleret liggende Øes Fri og Frelsermænd havde haft saadanne

forskansede, med Grave omgivende Boliger nødige, er ikke let at forklare, man kommer uvilkaarlig til at tænke paa Beboernes egne Stridigheder og Fejder imellem de forskellige Stammer eller Claner, som det fortælles, at der herskede i de skotske Højlande. Mange af dem havde endnu bevaret deres gamle Navne: Blaaborg; Voldhøj; Kobberhøj; Votborg, Skareborg; Ejersvold; Sjøborg, Alstedborg og Gammelborg.

Alstedborg havde en endnu velbevaret Ruinbanke over et stort Taarn med tykke Mure og Rester af Volde med Grave, en bred med flade Stene brolagt Vej, saaes at føre fra en Voldaabning hen til Taarnet. Det fortælles, at Borgen afhændtes og ødelagdes af Rigsraaden Johan Skarpenberg til Gammelgaard, som lod den paa Borgen boende Kongsfoged Peter Pykstrid dræbe, fordi han havde fornærmet en af hans Vasaller. Prykstrid var en Broder til Erik af

Pommerens Frille Cecilie. Kongen blev derfor saa forbitret paa Skarpenberg for denne Handling, at han forviste ham fra Riget i 1418. Skarpenberg hørte dengang til de største og myndigste Herrer i Danmark og ejede store Besiddelser i Landet. Foruden Gammelborg var han ogsaa ejer af Højriis, og andre store Gaarde rundt om i Landet.

Af gamle Borge er der flere der er anseelige Gaarde endnu, der har beholdt deres Navne fra Middelalderen, og tillige en Del af de gamle Fortifikationer med Volde og Grave. F.Eks. Ullerupgaard, hvor der 1354 boede en Adelsmand Albert Mus; der forandrede Gammelborg, der nu er delt i to Gaarde, Store og lille Lund, Blistrup der ejedes 1407 af en Torkel Trane, Damsgaard af Adelsmand Magnus Pedersen, Frøslev af Aake Ingversen 1354, Skareborg af Niels Eriksøn 1406, Hvidbjerggaard af Jens Grøn der døde 1591, Sysborg ejedes af Niels Vinter 1457.

Endnu maa nævnes en forhenværende Adelsgaard: Glumstrup, der endnu i Aaret 1873 havde bevaret sine Volde og Grave. Her overnattede jeg engang under mine Excursioner, og da jeg med Ejerinden kom til at tale om de gamle Borge her paa Øen, fortalte hun mig at Glumstrup ogsaa havde visse Egenskaber der maatte interessere Rejsende; mange Sagn levede endnu her paa Gaarden, og til visse Tider spøgede det slemt, navnlig i et af Værelserne. Der kom der undertiden i Besøg en kvindelig Genganger iført hvide Klæder ledsaget af en Skare Muus; hun havde i levende Live været bekendt for sin Gærrighed og hun var helt ustyrlig, naar en Fremmed boede i et Værelse, hun særlig værnede om; man vilde kunde befri sig for hende, naar man lagde et stort Pengestykke paa Bordet i Værelset, da vilde hun vise Naade uden at volde nogen Fortrød. Da jeg hørte denne Historie udbad jeg mig

Tilladelse til at ligge i det berygtede Værelse om Natten. Ejerinden blev noget betænkelig, men tillod det dog. Jeg beredte mig altsaa i Nattens Løb til at faa et Spøgelsesbesøg, og for en Sikkerheds Skyld og for at mildne den strænge Frue, lagde jeg en stor Kobbertoskilling paa Natbordet, jeg maa have været meget træt af Rejsen, thi jeg sov rigtig godt hele Natten og hvor gerne jeg end ønskede at gøre den gamle Ridderfrue Bekendtskab, værdigede hun dog ikke at forstyrre mig, men da jeg vaagnede synes jeg, at Toskillingen var blevet vendt i Nattens Løb, maaske vraget af den fine Borgfrue, fordi det ikke var Guld.

Landskabet

Som nævnt ligger de fleste af Borgstederne i Lavningerne og i Moser, hvis Indskæringer af Limfjorden bragte dem de nødvendige vaade Grave foran Voldene, og gjorde dem til sikre Tilholdssteder for de gamle Vikinger og Søkonger. Naturen paa Øen var smuk og ret tiltalende, skovfattig var den vel, kun ved Højriis var der en lille Skov og ved Flade, hvor en vindskibelig Skolelærer havde anlagt en lille Plantage. (P. Henrichsen)

Øens kuperede Terræn – især mod Nord – var kønt og malerisk; Bakkekammene bar hele Rækker af Kæmpehøje, og Hederne bredte sig med sin brune Lyng, og her laa ogsaa et ikke ringere Antal Høje. Landskabet var i Sandhed rigt udstyret af Naturens Haand, og et poetisk Præg hvilede over det. Da jeg nogle og tyve Aar senere besøgte Øen, var meget desværre forandret, Hederne var opløjede, utallige Kæmpehøje sløjfede og forsvundne, rige Kornmarker bredte sig, hvor forhen Lyngen stod i Blomster, jeg kunde ikke forstaa, at det var den samme Morsø som jeg havde set i 1873.

Paa Øens nordlige Del saaes tydelige Spor af at mægtige Naturom-

væltninger havde virket i Urtiden: Nordspidsen af Øen er et Vidne derom. Her er en underlig formet Jordkolods med stejle Skrænter, der rejser sig højt og brat op over Limfjordsvandene, der omgiver den, man kalder dette Højdedrag, Feggeklit (Jfr. min Tegning og Beskr. i Illustr. Tidende, 15 B. nr. 949-1874.), det rejser sig som et lille Bjærg i 50 Alens Højde over Vandfladen med et Fladeindhold af omtr. 50 Tønder Land. Paa Klittens sydvestre Side løber en smal Kørevej, der fører hen til en Færge, der gaar over til Hannæs ligeoverfor. Højen var nu borte, kun i Jordsmonnet saaes et sparsomt bevaret Stykke Mark paa 12 Alens Længde og 8 Alens Bredde. Sagnet fortæller endvidere, ”at Kong Fegge myrdede sin Broder og giftede sig med hans Enke, men hendes Søn pønsede paa Hævn over sin Faders Morder, hvilket ogsaa til sidst lykkedes ham, idet han dræbte Farbroderen og begravede ham paa Klittens Top” I Aaret 1793 havde man – fortælles det, fundet et Sværd der, men om det var Jern eller Bronze vidste man intet om, formodentlig var Højen dengang blevet ryddet.

Det er Historien om Hamletsagnet, der her er lokaliseret, og altsaa endnu lever herpaa Morsø, men efter Morsingersagnet, har Hamlet ikke været saa slem, som Saxo gør ham til i sin 4de Bog, thi der fortæller han, i Stedet for at højlægge Morderen lader Hamlet sværge: ”At hverken Land eller Vand skal herberge eller besmittes af denne Brodermorders Aadsel.” – Hvordan Hamlet udfører denne haarde Dom over Morderen er ukendt, maaske han har betænkt sig og alligevel ladet farbroderen højlægge paa en pæn Maade og valgt denne Klit dertil.

Ved nøjere at betragte dette lille Jordbjerg og dets Omgivelser, faar man en Forstaaelse af de paa flere Steder synlige Sænkninger og Hævninger, der i Fortiden er foregaaet

i vort Land, thi Klitten er selvfølgelig en Landhævning fra Urtiden, hvornaar det er sket, kan selv en Geolog vanskelig sige. Men hvad Sænkningerne angaar, synes der at være Grunde til at antage, at de ikke er saa meget fjerne, thi naar man i stille Vejr i en Baad passerer det lille Feggesund imellem Klitten og Hannæs ses tydelig en græsbeegroet Bund og nogle Højninger, der ser ud som Jordhøje og tæt derved faar man en Forestilling om saadanne Sænkninger nede ved Strandkanten ved Vejen til Færgen ses et Par smaa Kæmpehøje – vistnok fra Broncealderen – der ligger saa nær ved Vandet, at ved noget Højvande trues de med at opluges, man kalder dem Kragehøjene, fordi Krager og Mager samles om dem. De gamle Oldtidsfolk valgte, som bekendt, mere højtliggende Steder til deres Grave, sikkert har derfor disse Smahøje oprindeligt ligget højere; men Sænkningerne har voldet, at de nu er i saa nær Berøring med Søen, at de vel engang helt opluges af den, ligesom de der endnu sees paa Bunden af Feggesund. Nogle lignende Jordsænkninger har jeg set paa Laalands sydøstlige Kyst ved Sylt-holm og Hyllekrog; smaa Gravhøje sees ogsaa der paa Havbunden, som skimtes tydeligt i stille Vejr.

I Slutningen af September afsluttede vi denne interessante Undersøgelse af Morsø; foruden det store Antal Høje, der var blevet kortlagte, havde jeg afsøgt 31 Kirker, og mit Udbytte var nogle og halvtreds Tegninger af Kirker, Inventardele samt Prospekter, Grundrids osv. I et Møde i Oldskriftselskabet forelagde jeg sammen med Engelhardt mine Afbildninger; ledsaget af oplysende Foredrag om den hele Undersøgelse (Jfr. ”Fædrelandet” hvor Foredragene er gengivet 12-13. Febr. 1874, no. 36-37).

*Poul Fjellerad
har i år foræret arkivet
en række spændende
lysbilleder
fra tiden 1960-85.
Her ses et lille udpluk.*

*Til cricketkamp på NCC's baner
på Ørodde, 1962.*

*Brandvæsenet er rykket ud til området
mellem Fjordgade og Havnen.
Årstal og årsag er ukendt.*

*Et velkendt syn i gadebilledet gennem
mange år: Gutheil med hesten Kasper.
Her fotograferet i Grønnegade.*

Børn på isen ved anlægget i Nykøbing.

Udsigt over baghusene ved Fjordgade mod SID, Havnen og i baggrunden Teknisk Skole.

*Nybygget færge »Hannæs«
fra Søren Larsens skibsværft
på gæstevisit i Sønderhavn, 1968.*

Vandmøllerne på Mors

af Kr. Bak

Solen må ikke gå ned uden at der er bygget en vandmølle (Valdemar Atterdag: Konge 1340–1375)

Ordsprog:

Det er lige vand på min mølle.

Magelig møller gør mådelig mel.

Møllerens kat fanger de fedeste mus.

Lykken er bedre end forstanden, sagde mølleren, han smed en sten efter en rotte og ramte sin svigermor.

I vinteren 2003–2004 foretog Ingvar og jeg for Dueholm Museum en undersøgelse for at finde eventuelle rester fra de vandmøller, der har været på Mors. Man havde nogenlunde sikkert kendskab til omkring 20 vandmøller, men der har ganske givet været en hel del flere. Fra en optælling i England fra 1100-tallet ved vi, at der var en vandmølle pr. 50–60 husstande, så mon ikke det har været omtrent det samme forhold her.

Hvor længe det er siden, de første møller på Mors blev byggede, ved vi ikke. I følge Japetus Steenstrup skal de første vandmøller her i landet være anlagt umiddelbart efter danskernes erobring af England (i begyndelsen af det 11te århundrede). Munke Mølle ved Odense skal være anlagt 1135.

I Jyske Lov 1241 er der i Kapitel 57 bestemmelser om, at ingen må anlægge nye vandmøller, uden han har dæmning og dæmningssted, således at der ikke sker oversvømmelse på en

anden mands ager eller eng, eller man ved opstemning af vandet ødelægger de gamle møller, der er møller fra Arilds tid.

Valdemar Atterdag (konge fra 1340 til 1375) var den helt store møllebygger, og det er troligt, at mange af vore møller på øen stammer fra hans tid. Han påbød, at åerne ikke måtte flyde i stranden uden først at have gjort landegavn.

I min skoletid fik jeg den opfattelse at Kong Valdemar var en fodslæber, der udsatte alt til i morgen (*I morgen er der atter en dag*), men det er helt forkert. Han var en uhyre dygtig og energisk konge. Ved hans tiltrædelse var hele landet pantsat, men i løbet af 10 år lykkedes det ham at løskøbe hele landet. Metoderne var nok ikke altid for fine; man har et dokument fra tiden, hvor en herremand skriver under på, at han ikke har været udsat for tortur eller andre lidelser, før han overgav sit gods, men mon ikke han har haft en rimelig god udsigt til torturkammeret, før han greb gåsepenen. Alle kender vel i øvrigt kongen fra sagnet om Kong Volmers vilde ridt, hvor han skaber gru og rædsel ved om natten at ride gennem landet, omgivet af en flok vilde, hylende hunde. Han skulle i øvrigt være set i Farum for ikke så længe siden.

Vandmøllerne var et teknologisk tigerspring på den tid. Før deres fremkomst skete malingen af korn på små håndkværne på de enkelte gårde. Nu

blev der frigivet arbejdskraft til andre gøremål.

Både Kongen og stormændene byggede møller, for man opdagede hurtigt, at de privilegerede møller var gode skatteobjekter. Det blev derfor også nødvendigt at beskytte disse møller mod konkurrence fra andre møller. I 1561 udsendtes der derfor en kgl. befaling til provster, præster og bønder i Thy, Salling og Mors, at da disse "haver bygget mange nye vejmøller, hvorved kronens og adelens vandmøller, og de gamle vejmøller ødelægges, forbydes det alle ufri herefter at bygge vejmøller i disse lande under tab af bygningen og al bekostning."

Tolv år senere, 1573, påbydes det bønderne, at de skal lade deres korn og malt male på kronens møller og ikke selv bygge skvatmøller (de mindste møller), eller hestemøller, da mølleren ellers ikke kan svare sin landgilde.

I 1553 skal hver mølle på grund af krigen i Tyskland give 1 Jochumsdaler i skat, men møllere, som bor ved kongens gårde, skal være fri. Det er dog først ved matriklerne 1664 og 1688, at den bestandige skatteydelse af møllerne blev nærmere bestemt.

Ifølge Danske Lov 1683 (som ved Jyske Lov), måtte de såkaldte græsmøllers brugere ikke stemme op for vandet fra maj til høstens slutning eller lade vandet flyde på landevej, naboens skovvej eller på kirkevej. I

samme lov hedder det også, at bøndernes skvatmøller skal afskaffes, hvis der er brugelige landgildemøller indenfor en mils omkreds, med mindre der har været svaret landgilde af skvatmøllerne. Møllernæringen var derfor et privilegeret erhverv, og dette privilegium blev først hævet i 1862.

Skvatmøllerne forsvandt dog først lidt efter lidt, og særligt heroppe, så langt borte fra hovedstaden, kan man godt tænke sig, at denne ulovlige møllerivirksomhed har kunnet holde sig i noget længere tid. (Til trods for morsingboernes medfødte lovlidighed.)

Når bønderne kom til møllen blev de beværtet med brød, som de skyllede ned med brændevin, som flød i rigelige mængder. Mølleren, som jo skulle skåle med alle, har haft en stærk mave. Men at han holdt hovedet koldt, kan man se af det gamle udtryk: *"Ingen møller bliver så fuld at han glemmer at tolde"*. For når mølleren havde malet måtte han nemlig tage told som betaling. En pot af hver skæppe korn eller malt. Det var efter tiden en høj pris, så møllerne blev tit velhavende folk. Den rige møller er en figur, der går igen i fabler og eventyr.

Her på Mors har det med rigdommen tilsyneladende været til at overse. Når man ser i de gamle papirer, er det mest klage over armod, ynk og elendighed. Man skal dog huske, at det er oplysninger til myndighederne, som er overleveret til vor tid, så man har måske forsøgt at overbevise om, at skattevnen har været noget begrænset.

Vandmøllerne prægede landskabet helt op til omkring 1900. Men efterhånden som dampmaskinen vandt frem, mistede vandkraften sin betydning. Når møllene stoppede og ikke blev vedligeholdt, rådne de store vandhjul hurtigt, og bygningerne faldt sammen. Heldigvis findes der rundt om i landet adskillige velbevarede, restaurerede vandmøller, hvor man kan se det imponerende bygningsværk og

maskineriet, der i århundreder har malet bøndernes korn. Men ikke her på Mors. Her må vi nøjes med nogle store sten, hvor møllen har stået, og spor efter de dæmninger, som man har opført for at stemme åens vand op til møllens drift.

Vandmøllerne på Mors

- korte beskrivelser.

Ved Lødderup:

Vandmøllene lå tæt på hinanden mange steder. I Lødderup sogn lå Vestermølle, Østermølle og Markmølle som perler på en snor. Af disse tre møller er der kun spor ved Vestermølle, som lå midt i Lødderup by. Her aner man stadigvæk dæmningen, som stemmede vandet op til brug for møllen.

Ørndrup Vandmølle:

Møllen lå tæt på stranden nord for gården Ørndrup. Vandet fik man fra Spangå i syd. Man har gravet en kanal eller en å igennem ned vest for gården. Gennemgravningen er stadigvæk tydelig. Vi forestiller os, at man delvis har afspærret Spangå for at få vand ned til mølledammen. Dæmningen omkring mølledammen er næsten helt intakt. Dammen har dækket et område på mindst 1 ha. Man tog også fisk op, melder papirerne, og det ser man også spor fra. I den sydlige ende af området er der et inddæmmede område, hvor vandet har kunnet stå i et par meters dybde.

Votborg Mølle:

Ved Votborg Mølle i Tæbring er der stadigvæk rester tilbage af indføringen til hjulet. Dæmningen er også tydelig. Votborg Mølle malede korn helt op i 1950'erne.

Vandmøllen ved Ejstrup:

Møllen lå meget tæt på hovedbygningen ved Ejstrup. Der er stadigvæk lidt tilbage af indløbet til møllehjulet.

Møllen har været brugt langt op i tiden. Sidst til at lave elektricitet til Ejstrup.

Margrethekilden ligger et par hundrede meter mod øst. Oprindelsen til kildens navn er ukendt.

Vejerslev Nørre Vandmølle:

Møllen er der ikke mere, men i haven til gården er der rester af den gamle sluse, hvor man lukkede for vandet, når der skulle stemmes vand op til brug for møllen. Mod syd ser man stadigvæk dæmningen på et stykke hvor der står nogle gamle træer. Øst for slusen er der også svage tegn på dæmningen som har gået mod øst, og holdt vandet opstemmet i en sø mod nord.

Huset hvor møllehjulet var anbragt findes stadig, og i husets nordlige side er der en trælem som dækker over det gamle indfaldshul til vandet ind over møllehjulet. I 1927 blev møllehjulet afløst af en turbine.

Møllen trak herefter, indtil året 1957, en eldynamo som gav strøm til gården. Den nuværende ejer, Kristian Møller, som arbejdede på gården som dreng, husker, hvordan man i tøbrudstiden havde vand nok til, at møllen kunne levere strøm nok til, at man kunne tærskes hele dagen. På andre tider kunne man kun tærskes 5 tønder korn, hvorefter man måtte vente til der igen var vand nok i søen. Møllen blev demonteret i en periode mellem 1961 og 1966.

Vejerslev Sønder Vandmølle:

Møllen lå øde allerede i 1650, men der er stadigvæk spor efter både vandmølle og dæmninger.

Mydum Vandmølle:

Vandmøllen var placeret nord for gården Mydum i Vester Assels. Vejen til møllen har gået vest for gården, men der er ingen spor af vejen i dag. På et luftfoto aner man dog stadigvæk vejen ned til vestsiden af gården.

1

Man har tydeligvis opstemmet vandet i åen og derved tvunget vandet til at løbe ind mod den mere faste grund. Denne drejning ses stadigvæk, og der er en høj dæmning et kort stykke. I dag kan man ikke se dæmningen længere ude, fordi alt er meget tilgroet af siv og rør, men på et luftfoto ser man tydeligt dæmningen, som går i nord-østlig retning.

Hovmølle i Rakkeby:

Møllen er borte, men der er en liden rest tilbage af en egestolpe i åen som skulle stamme fra møllen. Åen som er ret vandrig og hurtigløbende, passerer tæt forbi stuehuset på Hovmølle, så møllen har ligget tæt på huset.

Der er ingen spor af dæmninger. Møllen som var en stampemølle har været brugt til forarbejdning af huder. Da stampemøllen var i brug var der ansat 10–12 mand på gården, hvoraf en hel del må have været i møllen. Se Børge Jensens artikel om Hovmøllens historie samt slægten Hovmøller andet sted i dette års udgave af Jul på Mors.

Nørre Mølle i Rakkeby:

Møllens placering har været tæt på vejen Råghøj, ved gården "Nørre Mølle", nord for Rakkeby.

Vandet til møllens drift er kommet fra en større sø, på østsiden af vejen. Denne sø, som nu er drænet, har haft naturlige grænser til alle sider, bortset fra mod vest, hvor det har været nødvendigt at bygge en dæmning, vejen

2

1. Dæmning ved Ørndrup.

2. Indløb til Hovmølle stampemølle.

3. Ejstrup. Ingvar står på dæmningen ved indløbet til møllen.

3

ligger i dag på denne dæmning. Vejen gik førhen vesten om møllen.

Den nuværende ejer har ved forskellige opgravninger senest i foråret 2004 fundet mange store sten, som er pakket helt tæt. Vi så denne sidste opgravning, og det er tydeligt møllens fundament, man her har fundet.

Damsgaards Vandmølle:

Møllen er helt borte, men der er stadigvæk spor af den nordlige dæmning. Mod syd er der en naturlig vold, og mod vest har en skrånende vold ført vandet ned mod indløbet til møllen.

Houmølle Stampemølle i Tæbring:

Møllen er væk, men på stranden ligger der mange store sten som stammer fra møllen. Man kan stadigvæk se det gamle åløb og udløbet herfra mod stranden. Åløbet er i dag flyttet ca. 100 meter mod øst. Ejeren af Houmølle er syvende generation i denne gård, og han fortæller om stampemøllen, at den blev brugt til at trække en væv, som forarbejdede et groft klæde.

Dragstrup Vandmølle:

Når vandstanden er lav i åen, kommer der egetømmer til syne. Tømmeret skal dog undersøges, før man med sikkerhed kan afgøre, om det stammer fra møllen.

Lilleris Vandmølle:

Der er stadig rester fra denne mølle. Møllen ligger ved Lillerisvej, i ud-

4. Lilleris vandmølle.

5. Vejerslev Nørremølle sluse. Her lukkede man, når vandet skulle stemmes op.

6. Gennemgravning ved Ørndrup til forbindelse fra Spangå

kanten af Højris Skov, i et meget naturskønt område.

Skarum Vandmølle:

Der er ingen direkte spor af Skarum Vandmølle. I området, hvor den har ligget, er der en forvirrende mængde af diger og dæmninger, men det er ikke nemt at få overblik over hvad der stammer fra møllens tid. Efter at have talt med Niels Vestergaard Larsen, har vi foretaget en ny besigtigelse, og mener nu at have klarhed over dens omtrentlige placering.

Pismølle ved Øster Jølby:

Jeg ved ikke om navnet refererer til møllens størrelse eller kvaliteten af dens produkter, men væk er den. Vi har en rimelig formodning om dens placering, men 100% sikker er vi ikke. Møllen var vistnok en skvatmølle. På et tidspunkt blev den dog ændret til en stampemølle.

Bjergby Vandmølle:

Vandmøllen var placeret nord for vejen fra Bjergby mod Sundby. Der er tydelige spor af dæmninger. Møllens nøjagtige placering er dog vanskelig at afgøre. En dæmning, som går øst-vest er så bred, at den kan have fungeret som vej over til møllen.

Åen er ret vandrig og hurtig løbende, og der har været gode muligheder for at opstemme vandet til noget over 1 meters højde.

Hvis man ser på et luftfoto af området er der tydelige spor af en vej fra Mølleagerled, som ligger på vejen mod Gullerup, ned til vandmøllen.

Hvidbjerg Sønder Vandmølle:

Møllen har været beliggende ved 'Møllegård' syd for Vester Hvidbjerg. Der er ingen spor af møllen, men mange store tilhuggede sten i haven og området kan stamme fra møllen. Møllen blev på et tidspunkt nedlagt og en vindmølle opsat.

Årbæk Vandmølle:

Der er ingen spor af vandmøllen, som formodentlig har ligget ret tæt på kysten i Ørding sogn. Der er (naturlige?)

dæmninger til alle sider, så det har været nemt at opstemme vandet. Årbæk-møllegård er ombygget til feriecenter med udlejning af feriehus.

Mølletyper

Skvatmølle:

Således kaldet, fordi der kun skal et lille skvat vand til for at drive hjulet. Hjulet var lille og vandretliggende med skråtliggende skovle, hvorpå vandet faldt. Hjulet var fast monteret på den øverste sten (løberen). Der har sikkert været rigtig mange skvatmøller på Mors.

Græsmølle:

Vandmølle, der kun bruges om vinteren, mens dammen om sommeren er tørlagt og har stor værdi som græsning for kreaturer.

Stampemølle:

En stampemølle er en mølle, der ikke driver møllestenen, men hvor møllehjulet er forsynet med en kamaksel, hvorpå der sidder tappe, som løfter store træhamre op, når akslen roterer. Når tappen slipper sit greb, falder den tunge hammer ned med stor kraft. Møllen kunne bruges til knusning af bark til farverier, til valkning af vadmel og huder og mange andre formål. Vi har haft mindst to stampemøller på Mors.

Underfaldshjul:

Hjulet drives fortrinsvis af vandets hastighed og ikke ved vandets vægt. Det bruges hvor man har en meget lille faldhøjde. Underlaget

skal helst være af cement eller lignende. Der skal også være en rist til at sortere grene og blade fra, inden de kommer til hjulet. Ellers kan de sætte sig fast, og hjulet stopper. Et underfaldshjul er altså meget sårbart over for urenheder i vandet og underlagets beskaffenhed. Effektiviteten er omkring 40%.

Brystfaldshjul:

Hjulet udnytter vandets strømfastighed, men får ekstra effektivitet ved vandets vægt på hjulet. Ved faldhøjder på op til 1 meter er et brystfaldshjul det ideelle. Alt afhængig af hvor højt oppe vandet falder på hjulet, svinger virkningen med 30%. Et brystfaldshjul må gerne gå ned i vandet.

Overfaldshjul:

Hvis der er en stor faldhøjde og meget vand, er et overfaldshjul bedst. Faldhøjden skal være over 2 meter, og fordi hjulet hænger forholdsvis frit i luften, er det meget robust over for grøde og urenheder i vandet. Mindre grene kan også komme igennem hjulet. Underkanten af hjulet må ikke rage ned i vandet. Effektiviteten kan komme op på 80%. På grund af effektiviteten har disse møller levet længst. De fleste af de møller, vi finder spor fra her på Mors, har haft hjul af denne type.

Nørregade omkring 1910. Den to-etages bygning på venstre side, ud for M. C. Holmsgade, var byens skole fra 1860. I 1892 blev en ny bygning i Grønnegade, »M. C. Holms skole«, indviet. Børnetallet voksede imidlertid så stærkt, at den gamle skole måtte tages i brug igen til de yngste klasser, indtil endnu en fløj blev opført (Midterfløjen) i 1909-10.

Børneasylet blev oprettet af en frivillig komite i 1879. Formålet var at drive en form for børnehave for børn fra arbejderfamilier, hvor begge forældre arbejdede uden for hjemmet. I begyndelsen havde Asylet til huse i en gammel ejendom i Østergade. Her ses plejemor med børnene omkring 1910. I 1925 ændredes Asylets opgave, så det herefter udelukkende tog sig af bespisning af børn. Indtil 150 børn dagligt indtil nedlæggelsen i 1964.

I 1881 forærede M. C. Holm byen en ny bygning til Børneasyl for 60 børn. Huset ligger bag den gamle Borger-skole i Nørregade, og grunden blev udstykket af skolens jord. Bygningen er tegnet af arkitekt Weber. M. C. Holm var stærkt optaget af børns vilkår og uddannelse, og det var til disse formål, han skænkede flest midler. På den vis investerede han i fremtiden – med rod i sin egen baggrund og historie.

Stormfloden 1839

af Niels Vestergaard Larsen

På landsarkivet i Viborg, under det såkaldte "Retsbetjentarkiv", opbevares gamle protokoller og dokumenter fra by- og herredsfogedembedet på Mors. Hvis man gennemgår disse over en årrække, får man et indtryk af, hvad der i den pågældende periode skete her på øen. I forbindelse med nogle undersøgelser, jeg foretog omkring opførelsen af rådhuset i Nykøbing, gennemgik jeg papirerne fra 1838-48 og fandt udover rådhusagen mange andre interessante detaljer, som fortjener at blive kendte, da de er en del af det puslespil, som tegner et samlet billede af øens historie. By- og herredsfogedembedets indgående post er årgangsvist bevarede i store pakker

under navn af "indkomne breve", og kopi af den udgående post er indført i de såkaldte "kopibøger". Jeg har valgt at fremdrage nogle enkelte eksempler fra disse pakker, som fortæller noget om den store stormflod, som i januar måned 1839 ramte de vestlige Limfjordsegne.

Det første eksempel er en kortfattet "situations-rapport" fra by og herredsfoged Rummelhoff i Nykøbing til amtmand Faye i Thisted, hvori han, to dage efter hændelsen, beskriver forholdene under den store stormflod, som 8. og 9. januar 1839 ramte Nykøbing og hele den vestlige del af Limfjordsområdet:

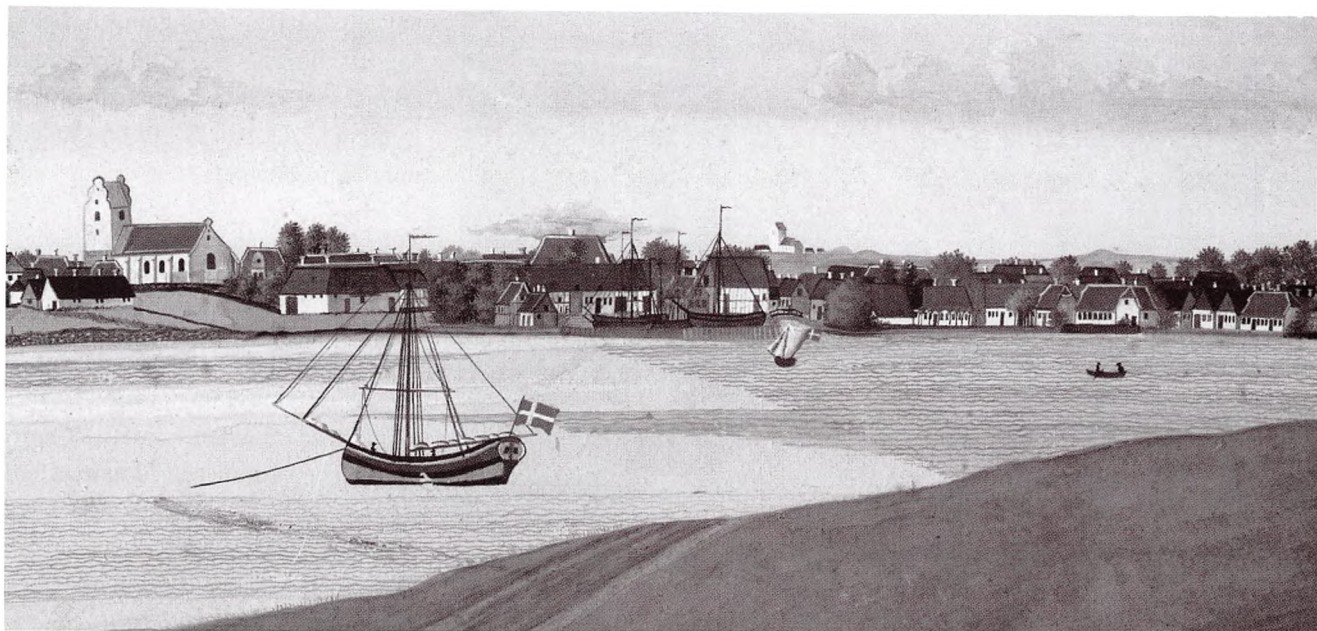
"Til Amtet: - Efterat den vedholdende Storm af Vesten allerede i nogle Dage havde høiet Vandet i Fjorden, steg dette den 8de og 9de saaledes, at Byen blev sadt under Vand, med Undtagelse af Kirkegaarden, Torvet, noget af Adelgaden, noget af Vestergade, noget af Østergade og de yderste Huuse i Nørregaden. Fra de øvrige Gader maatte Beboerne flygte, da Vandet overalt trængte ind og nedstyrkede Vægge og Skorsteene, og det var paa flere Steder ikke uden Fare at redde Mennesker. - Meget Gods er bortdreven eller ødelagt. - Vandet steg strax over Landeveiene og ødelagde Broerne paa Veiene til Sallingsund og Vildsund. Der var altsaa ingen anden Udvei end igjennem Nørre-Bom til Marken, og for at komme til denne maatte man passere

Broen i Nørregade over Aaen, men da denne stod under Vand, kjendte man ikke dens Tilstand, og Passagen var altsaa meget farlig. Og uagtet Vandet om Natten imellem den 8de og 9de steg i en høist faretruende Grad, vovede jeg dog ikke før Dag at forsøge Overgangen, men den 9de om Morgen tidlig kjørte jeg over og bragte min Familie til nærmeste Bonde Bye og red straks tilbage med en mængde Vogne, som jeg med Kjerkeklokkerne havde tilkaldt, og ved disses Hjælp fik vi mange Fruentimmere, Børn og svage Folk reddede. Ved Middagstid standsede Stormen, og Kl. 2 begyndte Vandet at falde saaledes, at man nu kan gaae i de fleste Gader. - Man antager, at Fjorden har været 8 Fod over daglig Vandet. - Mange Huuse er endnu utilgjængelige. - Ødelæggelsen og Nøden er stor.

At jeg ikke møder til den bestemte Tid den 16de med mine Protocoller, vil Deres Høyvelbaarenhed undskylde, thi det forberedende Arbeide har i flere Dage været afbrudt, idet jeg for at sikre Embeds Bøger og Papirer havde indpakket og bortbragt disse fra Kontoiret. Min og Fuldmægtiges personlige Nærværelse ude omkring var desuden altfor nødvendig til, at Kontorforretningerne kunne passere, ligesom jeg ei heller saa tidlig tør forlade Byen. Kommer ingen nye Ulykker skal jeg derimod have den Ære at møde d. 21de dennes, og erholder jeg ingen Kontra-Ordre, antager jeg, at saadant er mig tilladt".

Johan Christopher Henrik Rummelhoff med hustru Charlotte Amalie, f. Denstadt. Han var by- og herredsfoged i Nykøbing 1821-1853.

Nykøbing i 1830'erne, set fra Ørodde. Udsnit af billede malet af R. H. Kruse.

Rummelhoff, der ellers var meget nøgtern og saglig i beskrivelse af begivenheder, var endnu mærket af omstændighederne, og virker mere dramatiserende i sin beretning, end han plejer. Af hans rapport fremgår, at en vedvarende vestenstorm gennem nogle dage havde presset vandstanden i fjorden op, og den 8. og 9. steg det yderligere og satte en stor del af byen under vand, så kun de højereliggende områder slap fri. Beboerne måtte flygte fra deres huse i de oversvømmede områder. Mange af husene i byen var dengang af bindingsværk med lerklinkede vægge, og husenes skillevægge samt bageovne og den del af skorstenen som befandt sig under tag, var oftest murede af rå sten. Når vandet opløste lerklinkingen og trængte ind i husene og opblødte de rå sten, faldt skorstenene, væggen og ovnen sammen og blev til en klump blødt ler, - hvilket jo ikke skete uden fare for dem, som endnu opholdt sig i husene. Meget af beboernes indbo og gods blev herved ødelagt eller bortdrevet med vandet.

Efterhånden som vandstanden var steget og havde fyldt de store kærarealer omkring byen, var broen over Dueholm Å (i Vestergade) blevet

sat under vand og ødelagt. Samme skæbne led også broen på den nye vej over kærret (Nørrebro/Nygade - ved Asylgade), og der stod vand fra den nuværende Limfjordsvej ind over Nørrebro og Nygade og op til det nuværende Rådhusstræde. Den eneste udvej fra byen var herefter ad Nørregade og ud gennem "Nørrebom". Markedsgade stod også under vand, og man måtte således benytte markvejen der løb ovenpå bakken ud til den gamle "Nørreherredsvej" ved Juulsgaard, og derefter følge denne langs kysten til Bjørndrup, og eventuelt her dreje fra mod Tødsø, eller fortsætte mod Alsted. Nykøbingens beboere oppe omkring Kirken, Toftegade og Vestergade, måtte dog for at forlade byen passere broen ved Helligaandsåen i Nørregade (bag det nuværende rådhus), men da denne bro også stod under vand, var det en yderst risikabel affære en mørk vinteraften at forsøge overgang her. Det var derfor først om morgenen ved lysningen, at Rummelhoff vovede at køre over broen og bringe sin familie i sikkerhed i Tødsø. Vel ankommen hertil beordrede han ringning med kirkeklokken, hvad

der efter gammel skik sammenkaldte bymændene. Disse fik nu ordre på at skynde sig hjem og spænde heste for vognene, og i fælles trop begav man sig tilbage til Nykøbing og fik reddet og evakueret "mange Fruentimmere, Børn og svage Folk".

Omkring middagstid den 9. løjede stormen, og vandstanden begyndte straks efter at falde, og ved aftenstid kunne man atter gå eller vade rundt i de fleste gader. Rummelhoff antog, at vandstanden havde været omtrent 8 fod (ca. 2,4 m) over daglig vande. Den 11. januar, da han afsendte brevet til amtmanden, konstaterede han, at mange af husene i byen endnu var utilgængelige, og ødelæggelsen og nøden var stor. Nederst på brevet tilføjede han, at amtmanden måtte undskylde ham, at han, på grund af de indtrufne omstændigheder, ikke som aftalt kunne give møde på amtsgården i Thisted den 16. januar til revision og eftersyn af sine bøger og protokoller, idet han og hans fuldmægtig, medens vandene steg, havde været travlt beskæftigede med at samle og indpakke kontorets papirer og få disse bragt i sikkerhed. Desuden var de nu begge, som byens politiembedsmænd, travlt

Fra stormfloden i 1839 findes ikke billeder. Dette fotografi er fra oversvømmelsen i 1895. Nørregade set fra Rådhusstorvet. Her var i 1839 bro over Helligåndsåen.

beskæftigede i forbindelse med katastrofen. Han lovede dog amtmanden, at såfremt ingen ny ulykke indtraf, ville han møde med papirer og bøger til eftersyn den 21. januar.

Indtil 1825 havde landområderne i den vestlige del af Limfjorden været forskånet for større oversvømmelser, men da Vesterhavet dette år under en kraftig storm gennembrød Aggertangen og dannede en kanal til fjorden, som strømmen til stadighed holdt åben, blev forholdene pludselig ændret. Fjorden blev mere saltholdig, og de stærke og vedvarende storme, som netop i de følgende årtier ofte indtraf, sendte hver gang store mængder havvand ind i fjorden, hvorved lavtliggende byer og marker blev oversvømmet med betydelige skader til følge. Den største katastrofe var netop den i vinteren 1839, da en lang og vedholdende storm fra vest gennem flere dage havde pumpet enorme mængder af havvand ind i Limfjorden, som ikke så hurtig kunne forsvinde ud af fjorden mod øst, dels på grund af den ringe vanddybde ved Løgstør Grunde og dels det smalle østlige fjordløb. Vandstanden i fjorden kulminerede natten mellem den 8. og 9. januar med en højde af henved

2,4 meter over daglig vande. Den høje vandstand og stormen, der ligefrem dannede store bølger på vandet i de oversvømmede områder, havde katastrofale følger. Utallige ejendomme og huse i de vestlige Limfjordsegne blev ødelagte, og mange lavtliggende marker dækkedes med indstrømmende saltvand og sand, hvorved deres dyrkningsværdi gennem en årrække blev stærk nedsat. Der blev foretaget en landsindsamling til fordel for de skadesramte eller "Vandlidte", og amterne lod foretage syn og taksation over de indberettede skader, således at de indsamlede midler kunne fordeles ligelig, dog med en vis hensyntagen til sociale forhold.

Mange af de skadesramte lod frivillig deres ejendomme og huse flytte op på højereliggende steder, mens andre igen fik direkte forbud mod at genopføre husene på den tidligere grund. En af dem, der frivillig lod sin ejendom flytte op på højereliggende arealer, var Jørgen Chr. Overgaard i Sejerslev, hvis gård "Skarregaard" siden slutningen af 1600-tallet havde ligget nede på landtangen mellem de to Skarresøer, og som op gennem 1830'erne flere gange havde været oversvømmet. Han var blevet tildelt et beløb af de indsamlede midler, og amtmanden

havde efter hans ansøgning beordret sognets øvrige beboere til at yde ham arbejds- og kørselshjælp ved gårdens flytning, - det sidste gav dog anledning til problemer:

1. Fra amtmanden til by- og herredsfoged Rummelhoff i Nykøbing:

"J. Chr. Overgaard af Skarregaard har erholdt om at tilstaaes Hiælp af Sognet til Omflytning af hans Gaards Bygninger, som han formedelst Fiordens Oversvømmelse ved indtræffende Høi Vande er nødsaget til at flytte op paa et høiere Punct. - Foranlediget heraf maae jeg, i Henhold til min Skrivelse af 8. Mai 1839, tjenstlig anmode Deres Velbaarenhed om behagelig at ville give Sognefogden i Seierslev Ordre om, at tilsige Sognebeboerne efter Omgang at yde Supplicanten (ansøgeren) den fornødne Hiælp til at erholde hans Bygninger bortflyttede fra den gamle til den nye Byggeplads, saavelsom til at faae de til Bygningernes Opførelse fornødne Materialier tilført; Og bliver det kjørende Arbeide at fordele paa Sognets Gaardbrugende Beboere, og Gangarbeidet derimod paa Huusmændene og Indsidderne. - Thisted Amtshuus 16 Juni 1841 / Faye".

2. Fra sognefogden i Sejerslev til by- og herredsfoged Rummelhoff i Nykøbing:

"Efter Anmodning af Jørgen Christian Overgaard og Besværing over den ham af Amtet tilstaaede Arbejdshjælp til sin Gaards Flytning ei erholdes efter Ordre, idet de halve af de tilsagte var udeblevne i den første Omgang i Sognet, og nu i 2den Omgang er kuns enkelte mødte. - Jeg giver mig herved den ærbødigste Frihed at bede Deres Velbaarenhed - om det kan tillades - at give ham eller mig Tilladelse til at leie for dem, der end er og herefter udebliver, da den bevilgede Hjælp er ham ellers mere skadelig end gavnlig, og min

Uleilighed med at ordne dem i rigtig Omgang forgiæves. - Hesselbjerg den 23 Juli 1841, underdanigst / Svenning Søndergaard”.

3. Fra J. Chr. Overgaard til By og Herredsfoged Rummelhoff:

” Velbaarne Her Justitsraad Rummelhoff i Nykiøbing. - Ved sidste Samtale gav Deres Velbaarenhed mig Haab om, at forhielpe mig til at nyde den af Amtet tilstaaede Flytnings Hjælp med Arbeide og Kiørseler, naar Sognefogden skriftlig vilde opgive Dem Sandheden denne Sag betræffende, hvilket han har yttret for nogle Dage siden er skeet, og bedes da Deres Velbaarenhed indstændig, om det staar i Deres Magt, at hjælpe mig til at nyde den af Amtet tilstaaede Arbeidshjælp saa hastig muelig, da det nu snart er Høst, og vi har hverken Lade eller Stald tækket eller muuret, endskiønt vi har 42 Mennesker Daglig at give Kost og Løn, kan vi ei paa noget nær faa de fornødne Haandværkere oppasset, uden daglig at faa 3 til Hjælp af Sognet, som og hver Dag er boiet af Sognefogden, men kommer siælden, saa mine Haandværkere daglig maa vendte og vorde opholdt, og er jeg da ved den beskikkede Hjælp mere be- draget end hjulpen. - Skarregaard d. 27 Juli 1841 - allerærbødigst / J. Chr. Overgaard”.

Stormfloden medførte mange forskellige ting, som herredsfogden måtte tage sig af, og korrespondancen om dette emne var omfattende i lang tid efter katastrofen, især mellem amtet og herredsfogedkontoret. En del af denne korrespondance omhandlede bortkommen eller ødelagt gods og indbo, ansøgning om lettelse eller fritagelse for skat, klager over dårlig taksation af vandskader osv. Når det gjaldt verdslige sager, var den almindelige ”kommandovej” på enevældens tid, fra kongen (kollegierne) til amtmanden, og herfra til

by- og herredsfogden, og fra denne igen til sognefogden, præsten og den almindelige borger og bonde, - og i modsat rækkefølge, hvis man startede nedefra.

I det efterfølgende vil jeg gengive nogle enkelte eksempler, der alle har tilknytning til stormflodskatastrofen, men også viser lidt om den grundige procedure og fremgangsmåde, der på den tid anvendtes i den offentlige administration.

30. marts 1839 fra herredsfoged Rummelhoff til justitsraad Rosenstand i Skive:

” Under Stormfloden i Begyndelsen af Januar Maaned mistede en fattig Huusmand i Ørding her paa Morsø ved Navn Niels Jørgensen sin tillaase- de Kiste med iværende Klæder. Han erfarede siden, at denne var bjerget af to Personer i Harre Sogn, nemlig en Pige, der opholder sig hos sin Moder i Harre, og denne Piges Broder en gift Mand ved Navn Niels; af hvilke Per- soner han ogsaa fik Kisten udleveret, men tømt og med kjendelig Tegn til, at Laasen var brækket fra. - Idet jeg

anmelder dette for Deres Velbaaren- hed vedlægger jeg en mig af Niels Jørgensen overleveret Fortegnelse over de Klæder, der skulle have været i Kisten.

Niels Jørgensens egenhændige forteg- nelse over kistens indhold.

En blo Kiøle
En sort Væst
Et Par lange Bugser
En Kasket
En Serk og en rød Baatrø
En tavler Trøy
og gaamle Væste tei
En hid nat trøy med
sort priker od
søyet”

By- og Herredsfoged Rosenstand i Skive svarede tilbage den 17. april, at han havde ladet foretage forhør, som han tilstillede Rummelhoff en afskrift af, og som han bad ham forelægge for Niels Jørgensen, om han herimod havde noget at indvende.

Udskrift af Salling Herreders Forhør og Politiprotokol:

”1839 den 8. April blev Salling Her-

En blo Kiøle
En sort Væst
Et Par lange Bugser
En Kasket
En Serk og en rød Baatrø
En tavler Trøy
og gaamle Væste tei
En hid nat trøy med
sort priker od
søyet
Anerne - Foged.

*Strandene ved Skarregaard under vand, så søerne næsten er løbet sammen med fjorden.
Billedet er fra 1999.*

reders Politiret sat og administreret af Herredsfogden Justitsraad Rosenstand i Overværelse af Tingmændene N. Pedersen og J. Magnussen, - for i Anledning af en Skrivelse fra Kancellieraad Rummelhoff, dat. 30te f.M., at optage et Forhør til Oplysning om formentlig mislig Omgang med nogle Klædningsstykker, der skulle have befundet sig i en, efter Stormfloden i sidstafvige Januar Maaned til Salling inddrevet, Huusmand Niels Jørgensen i Ørding paa Morsøe tilhørende Kiste. - Skrivelsen blev fremlagt, til lige med Bilag til Vedheftelse, og de Personer, af hvem, efter anstillet Undersøgelse, en Kiste ved det saakaldte Hierknord skulle være funden, nemlig Maren Christensdatter, opholdende sig hos Moderen Mariane Christensdatter i Harre, og hendes Halvbroder, Tienstekarl Niels Nielsen Indsieder i Nestild, Oddense Sogn, vare efter Tilsigelse mødte. - De bleve formandede til at forklare den rene Sandhed

og intet at fordølge, hvilket de lovede, og afhørtes hver for sig, - og fremstod da Maren Christensdatter, der forklarede, saavidt erindres, Onsdagen efter at fornævnte Stormflod havde været, kom hendes Broder, Indsieder Niels Nielsen i Nestild op til hende i Harre, og i Anledning af, at han havde hørt, at nogle Personer havde fundet endeel paa Kysten af Salling ilanddrevet Gods, foreslog hende at følge med sig til Stranden, for ogsaa at søge efter saadant.

Komparentinden og Broder fulgtes nu ad ned til Stranden, og fandt de da ilanddrevet fra Fiorden noget gammelt Huustømmer og en Kiste, hvorpaa ikke var nogen Laas, men vel Spor til, at en saadan havde været paa den, ligesom den ei heller indeholdt andet end Vand. Da dette Fund var skeet gik Komparentindens Broder op til Sognefogden i Hierk Sogn, i hvilket Tømmeret og Kisten var fundet, og gjorde Anmeldelse herom, og Komparentin-

den forblev imidlertid ved det fundne, for at bevogte dette, indtil Broderen kom tilbage fra Sognefogden, men forinden tilbagekomsten skeete, kom nogle Personer fra Morsøe, som hun ikke kiender, og begierede Tømmeret og Kisten og nogle Lægter m.m., der ogsaa vare funden, udleveret, idet de bemærkede, at Kisten tilhørte Niels Jørgensen af Ørding. Komparentinden vegrede sig vel herved, men da de vedbleve at paastaa Udlevering, skete denne ogsaa.

Komparentinden blev foreholdt Indholdet af den fremlagte Skrivelse, men hun benegtede, at nogle af de i Skrivelsen med Bilag omhandlede Klædningsstykker vare i Kisten, da hun og Broderen fandt den, samt at den var forsynet med nogen Laas; hvorhos hun tilføiede, at berørte Personer fra Morsøe, af hvilke hun erindrer den ene er Smed, ei heller omtalte, at Kisten havde indeholdt Klædningsstykker eller andet, da de

som omforklaret angav, at den tilhørte Niels Jørgensen. - Komparentinden aftraadte.

Derefter fremstod Indsiddet Niels Nielsen af Nestild, der angaaende hans Ankomst til Harre til forrige Komparentinde, og hvad der passerede ved Strandbredden, forklarede aldeles ligesom hun, men bemærkede, at han ikke kan erindre, om det var om Onsdagen, efterat Stormfloden havde været. - Da Komparenten kom tilbage fra Sognefogden, anmeldte hans Søster, at de foran omforklarede Personer fra Morsø, efter deres Paastand, havde erholdt Kisten, Tømmeret og Lægter m.m. udleveret. - Han blev gjort bekendt med den fremlagde Skrivelses Indhold, i hvilken Anledning han bestemt benægtede, at nogle af de omhandlede Klædningsstykker vare i Kisten, da den blev fundet af ham og Søster. Da Kisten fandtes stod den i Vandet tæt ved Landet med aabnet Laag, men den havde ingen Laas, hvorimod det var kiendeligt, at den forhen havde været forsynet med en saadan.

Maren Christensdatter blev igjen fremstillet og begge Komparenterne bleve forelæste deres afgivne Forklaringer, hvilke de ratiherede, med Tilføiende, at ingen af dem kiender Niels Jørgensen personlig, samt at de Mænd fra Morsø, der egenmægtigen satte sig i Besiddelse af de ommeldte Sager, kom roende i en Baad, og ligeledes roede tilbage, efterat have baaret Sagerne i Baaden. - De bleve demitterede og Forhøret opsat, for at afhøre Sognefogden i Hjerck, Politiretten hævet. / Rosenstand / N. Pedersen / Johan Magnus”

”1839 den 12 April continuerede i Politiretten det fra 8. dennes udsatte Forhør til Oplysning angaaende nogle Niels Jørgensen af Ørding paa Morsø angiventligen frakomne Klædningsstykker. - Efter Tilsigelse var mødt Sognefogden Christen Sørensen af Hjerck, som efter formaning til

Sandheds Udsigende forklarede, at Tienestekarl Niels Nielsen, der nu er Indsiddet i Nestild; men er født og opdragen i Hjerck Pastorat, og hvem Komparenten saaledes kiender, kom til ham i hans Gaard i Vium en Dag kort efter Stormfloden i sidst afvigte Januar Maaned; men om det var Onsdagen den 9. Januar sidstleden eller en senere Dag i samme Uge, husker han ei, og anmeldte, at han og hans Søster ved Hjerknord eller den Viig af Fiorden, som kaldes Lyset og gaar ind i Hjerck Sogn, havde fundet en tom Kiste og noget gammelt Tømmer opdreven ved Fiordkanten, hvorhos han begierede, at Sognefogden skulle foranstalte disse opdrevne Sager afhentede med en Vogn. Komparenten fulgte da med Niels Nielsen for at gjøre Anstalt til en Vogn i Byen Hjerck; men da de kom til Fiordbredden fortalte Niels Nielsens Søster, Maren Christensdatter, hvem de der antraf, at i Mellemtiden der var forløbet fra Broderen gik til Sognefogden, vare nogle hende ubekjendte Personer, der angav sig for Beboere fra Morsø, komne i en Baad og havde bragt det biergede i Baaden, samt strax forladt Stedet. Komparenten, hvis Gang saaledes var forgiæves, da de Ting, han havde anseet for en Pligt at opbevare for Eiermændene, egenmægtigen vare borttagne, forføiede sig til sit Hiem, og hos ham har ingen senere meldt sig, som Eier af det borttagne Gods. Han blev, efterat have afgivet denne Disposition, gjort bekendt med Niels Nielsen og Søsters Forklaringer, ved hvilke han intet havde at erindre, men erkjendte dem for sit Vedkommende for rigtige. Han ratiherede sin Forklaring og blev demitteret. - Det bemærkedes, at der ved foretagen Undersøgelse paa Niels Nielsens og Søsters Bopæl intet mistænkeligt var forefundet. - Forhøret blev sluttet for i Udskrivt at tilstilles Kancelleraad Rummelhoff, og Politiretten hævet.

/Rosenstand Vidner: N. Pedersen

L. Mathisen - Salling Herreders Kontoir, Skive den 14. April 1839 / Rosenstand”

Hvordan denne sag endte, og om Niels Jørgensen fik sine klæder igen, eller om de i det hele taget havde været i kisten, da den drev bort, melder papirene ikke videre om, men de viser lidt om grundigheden i den offentlige administration, også når det gjaldt mindre sager.

Det næste eksempel omhandler en fattig enkes uheldige forsøg på at redde hele sin formue, en 1 rigsbankdaler pengeseddel, under stormfloden.

1. marts 1839 fra Rummelhoff til den” høie Directeur for Nationalbanken i København”:

”Ved Vandfloden den 8de og 9de Januar mistede en fattig Enke heri Byen sin hele Pengebeholdning 1 Rbd., idet hun ved at bjærge sine Klæder tabte denne i Vandet. - Hun har siden fundet Seddelen i næsten opløst Tilstand, og villet tørre den paa Arnestedet, og derved end yderligere beskadiget den, og derpaa klinet den paa andet Papir. Idet jeg efter Enkens Begjæring indsender denne Seddel, hvorpaa No. endnu er læseligt, tillader jeg mig at indstille om Beløbet maatte godtgjøres den fattige Enke”.

3. august 1839 fra Nationalbanken til by- og herredsfoged Rummelhoff:

”Istedet for den under 1ste Marts d. A. fra en fattig Enke der af Byen indsendte ubrugelige 1 Rbd. Seddel følger hermed en god Seddel paa samme Sum, for hvis Modtagelse bedes behagelig meddelt Tilstaaelse. - Nationalbanken i Kjøbenhavn d. 3 August 1839”

Der var også nogle, som under stormfloden ydede andre hjælp og derved selv mistede værdier, og som man umiddelbart syntes burde hjælpes, men som den offentlige administration ikke havde bevilgede midler til:

Fra amtmanden til by- og herredsfoged Rummelhoff:

”Gregers Jensen af Nyekiøbing have, som Deres Velbyrdighed bekjendt, ansøgt om en Hjælp i Anledning af Vandfloden, hvorved endeel af hans Boehave er blevet beskadiget, fornemmelig derved, at han har villet redde den vanvittige Levin Petersen, der hos ham er indlogeret. - Da dette Uheld desværre har truffet saa mange af Byens Indvaanere, og Amtet ingen Kasse har at disponere over, hvoraf saadanne Tab kunne erstattes, saa maa jeg tjenstligt anmode Dem om at tilkjendegive Gregers Jensen, at jeg ikke seer mig i stand til at opfylde hans Begjæring. - Thisted Amthuus den 30te Januar 1839 / Faye”

De store oversvømmelser i Nykøbing gennem 1830'erne gav anledning til, at man lod iværksætte undersøgelser om opførelse af diger og dæmninger på de udsatte steder omkring byen, samt forstærkning og hævning af broerne:

1. ”Velbaarne Herr Cancellieraad Rummelhoff, Byefoged etc. Nyekiøbing paa Mors:

Paa en Vandsynsrejse, hvorved jeg efter allerede tagen Bestemmelse indtræffer i Nærheden, erfarer jeg Mueligheden af, eller Sandsynligheden for, at jeg om føie Tid vil blive beordret til at undersøge, hvorvidt med Hensyn til alle Omstændigheder et Værn for Staden Nykiøbing kan og bør anbringes mod paakommende ualmindelig Høivande i Limfjorden. - Uagtet jeg altsaa endnu ingen Ordre har modtaget, og meget knapt kan benytte den til andre Forretninger allerede forud bestemte Tid, saa anseer jeg det dog for min Pligt, ikke at lade denne indtrufne Lejlighed ubenyttet, for paa Stedet at tage Localiteterne i Betragtning. - Jeg har altsaa indrettet mig saaledes, at jeg haaber at kunne indtræffe i Nykiøbing Mandagen den

25de i denne Maaned, henimod Kl. 11 om Formiddagen, men maae igien være retourneret over Sundet i Salling om Eftermiddagen Kl. 2, og tillader mig derfor at bede Deres Velbaarenhed om at ville have den Godhed at træffe saadanne Foranstaltninger, at jeg ved min Ankomst paa Stedet, i den korte Tid som jeg har kunnet disponere over, maatte være meddelt saamange Oplysninger som mueligt, denne Sag betræffende. - Fremdeles beder jeg indlagte Brev adresseret og betimelig besørget til den Sognefoged, som ligger beqvemst, til Afgivelsen af den deri requirerede Befordring, da jeg frygter, at en Requisition gennem Thisted Amtsstue vilde ankomme for sildigt. - Viborg den 19. Mai 1840 - ærbødigt / Købke - Major i Ingenieur Corpset”

2. ”Hr. Justitsraad og Byefoged Rummelhoff:

Foranlediget af Hr. Justitsraadens Skrivelse af 5te dennes til det Kongelige Rentekammer har det høie Collegium befået Corpset at lade undersøge Localiteterne m.m. betræffende det intenderede Inddigningsarbeide ved Nykiøbing, i hvilken Anledning jeg giver mig den Ære at underrette Deres Højædle Velbaarenhed om, at jeg kommer til Nykiøbing den 1ste Juni om Aftenen og agter at forblive der den 2den 3die og 4de forhaabende, at De i bemeldte Dage maatte finde Leilighed til at meddele mig de Oplysninger til Sagens Fremme, hvoraf De maatte være i Besiddelse. Aarhus d. 25. Mai 1840 / Schlea....“

3. ”Hr. Justitsraad Rummelhof:

I Anledning af Deres Velbaarenheds Skrivelse af 1ste August d. A. har jeg beordret Vejinspecteuren til at eftersee de tvende ommeldte Broer, og har derpaa modtaget vedlagte Indberetning. - Da jeg nu maa være aldeles enig med ham, at det ville være et aldeles forgjæves Arbeide

at opføre højere og mere udvidede Broer, førend det tilgroede Vandløb, hvorigennem Vandet afledes, tilbørligen bliver oprenset, - saa skulle jeg derfor Tjenstligen have deres Velbaarenhed anmodet om; at De i Forening med Byens Repræsentanter ville foranstalte det fornødne til Aaløbenes Oprensning, da Amtet, naar dette er skeet, skal bestræbe sig for at foranstalte det videre fornødne forsaavidt de omhandlede Broer ere beliggende paa den almindelige Landevei, der ej henhører under Kjøbstadens egen Veipart. - Thisted Amtshuus d. 26de Sept. 1840 / Faye”

Vedlagt:

”Til Høyvelbaarne Hr. Konferenceraad Amtmand Faye Kommandør af Dannebrog og Dannebrogsmænd: Ved hermed underdanig at remittere Hr. Kancellieraad Rummelhoffs Skrivelse af 12te f. Md. tillader jeg mig blot at bemærke, at jeg i den omskrevne Anledning har foretaget en Reise til Nyekiøbing for at undersøge Localiteterne, og er derved endydermere kommen til den Overbevisning, at en Forhøjning af Jordsmondet eller Veien fra Dueholm Bakke og til Byen intet vil nytte til den Forebyggelse af Oversvømmelse, ligesom og, at der intet kan foretages med Hensyn til de omtalte Broer, saalænge man ikke er underrettet om til hvilken Dybde og Brede Aaeløbene svare, end før de ere oprensede, thi at en Udvidelse i Slusen vil forsaavidt Broen, eller rettere Steenkisten, mellem Nyekiøbing og Dueholm blive nødvendig er indlysende. - Thisted den 4. September 1840 - underdanigst / Faye (amtmandens søn, vejinspektør)”

Ovennævnte var kun få eksempler på, hvad der findes i By- og Herredsfogedarkivet om stormfloden 1839, - og vil man søge yderligere oplysninger derom, findes der i Thisted Amts Arkiv et omfattende materiale med store bilagspakker.

Byrådsmøde på Rådhuset, 1953, under forsæde af borgmester Aksel Ivan Pedersen.

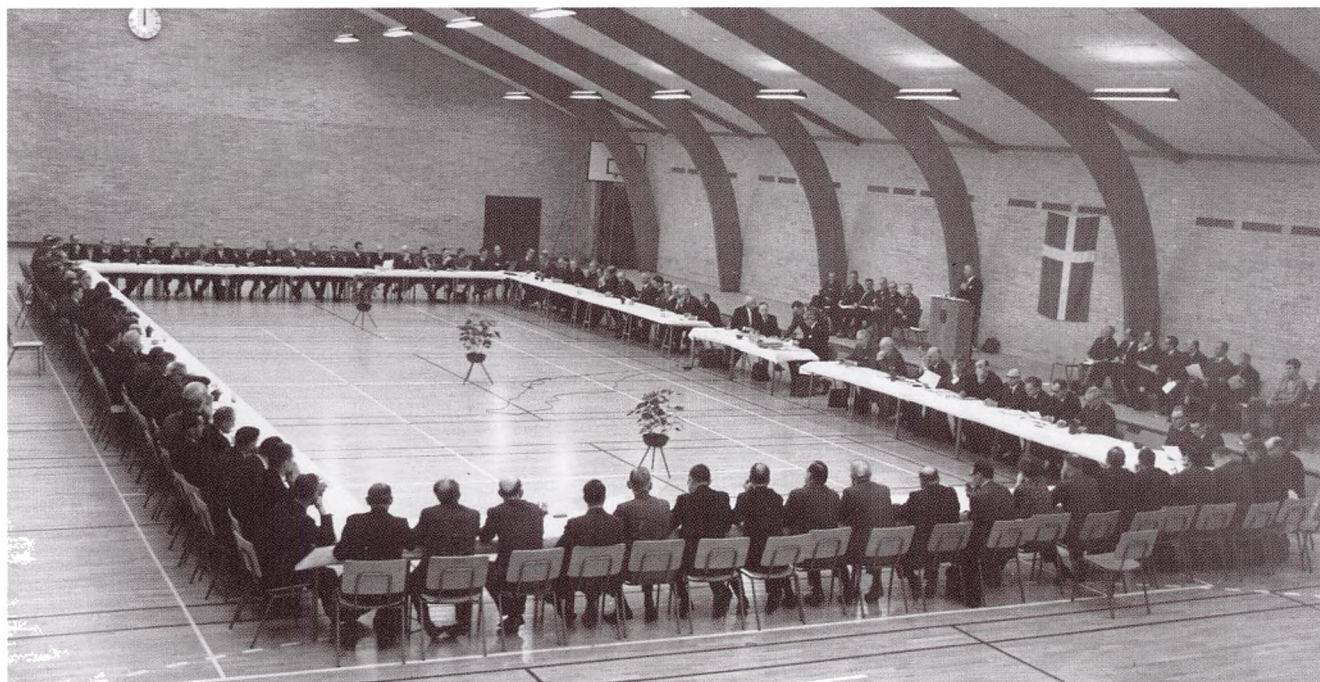
Da skatten blev udskrevet helt lokalt. Ligningskommissionen samlet på Rådhuset 1955. Fra venstre: Hænderne tilhører Arly Christensen, herefter følger bordet rundt: Magnus Panum, Chr. Tang, A. P. Brændstrup, skatteinspektør Herman Nielsen, fra Skatterådet A. K. Jørgensen, Johannes Jensen, Egon Hellegaard, Ejner Sørensen, Poul E. Thomsen, Th. Korstgaard, Maren Jensen og Hilda Anderson.

Nykøbing kommunes tjenestemænd og amtets øverste embedsmænd, december 1968.

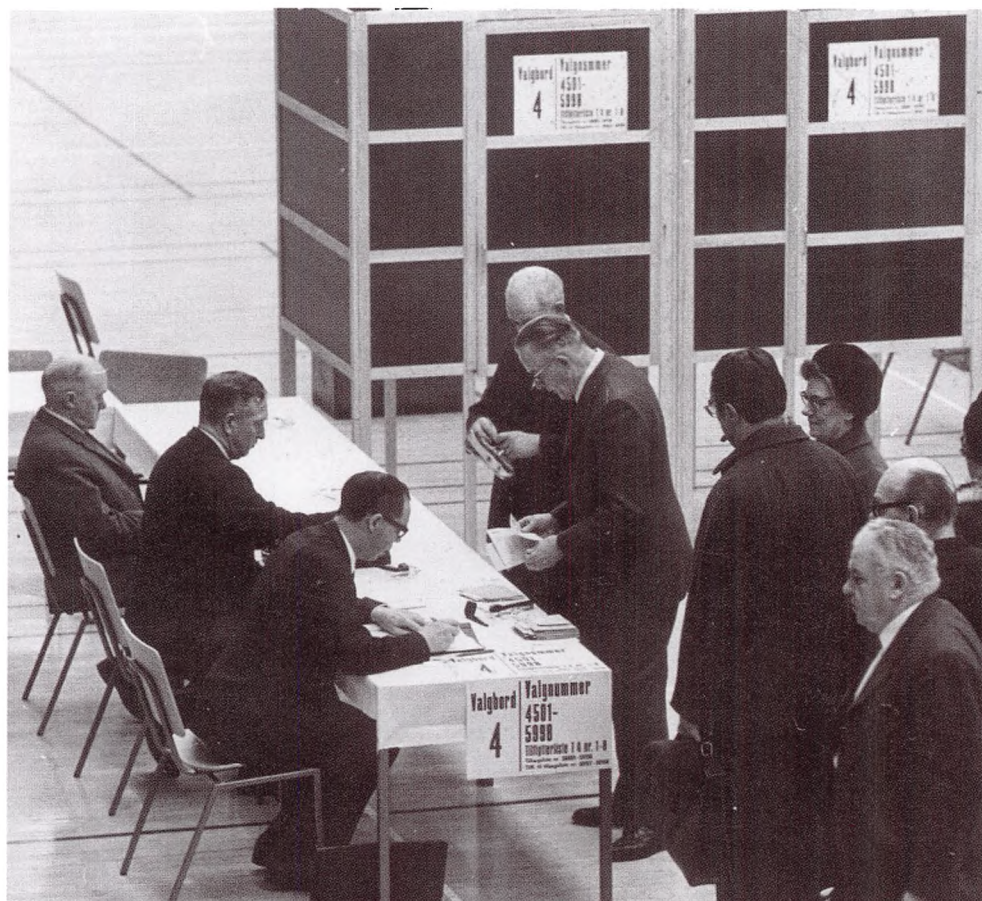
Stående fra venstre:

Politimester Th. Skaalum, bygningsinspektør Aug. Hansen, skatteinspektør K. Dahlgren, politiassistent B. Eskildsen, amtsrevisor H. Kjær, fuldmægtig A. Jensen, socialinspektør K. Jessen, kommuneingeniør C. Bodholt, kommunebogholder P. Maatoft, driftsbestyrer Andr. Atzen, overbibliotekar J. Albrechtsen. Siddende fra venstre: Skoledirektør H. Bakbo, fuldmægtig G. Haurum, amtmand Fl. Martensen-Larsen, kommunaldirektør Aksel Pedersen, amtskontorchef E. Skaalum.

Det afsluttende møde vedrørende kommunesammenlægningen i Nykøbing Hallen. Datoen var den 27. december 1968 og resultatet blev Morsø kommune sammenlagt af øens 15 landkommuner og Nykøbing. På talerstolen borgmester Thomas Have. Begivenheden er foreviget af fotograf Nedergaard.

En lille del af vælgere og de tilforordnede ved det første kommunevalg efter sammenlægningen, 4. marts 1970.

De sidste sognefogeder. Billedet er fra afslutningsfesten for sognefogederne på Mors, på Sallingsund Fægekro, 29. september 1970. På billedet ses i forgrunden Mathilde og Svenning Søndergaard, Hesselbjerg, Grethe og Villy Petersen, Nykøbing, Harald og Anna Bukh, Tøving.

Administrationen i den ny storkommune "afleveres" foran Rådhuset den 1. april 1970. Overdragelse fra borgmester Thomas Have til borgmester Carl H. Christensen.

Gaver på tryk og film

- fra Morsø lokalhistoriske Forlag

- om Mors og morsingboerne - om natur og kultur, fortid og nutid, menneske og samfund. Alle bøger er rigt illustrerede. Brug dem som gave - eller glæd dig selv med en bog eller film. Køb dem hos boghandleren og i museumsbutikkerne.

C. Schades beskrivelse over Thy og Mors.

Dueholms Diplomatarium ved Arnold Kæseler.

Ny morsø film:

Morsøfilm nr. 11 er optaget i 1967-69 af Ernst Damgaard. Mors 1969 lige før den sidste kommune-reform hvor Morsø Kommune blev dannet. Filmen handler nu ikke om politik og forvaltning, men om arbejde og fest på land og i by. Se og gense isvinter og oversvømmelse, sportsuge og modeopvisning (buksedragter ikke mindst), dyrskue med 125 års jubilæum, sommerliv og sportsstævner. Spændende besøg på tre arbejdspladser. Genindvielse af Feggesundfærgeren, og meget, meget mere!

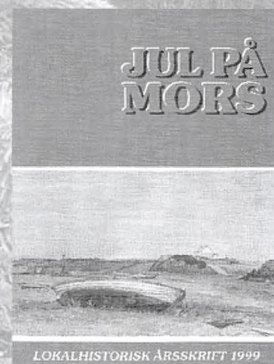
MORSØFILM

- 1: 1958 - 1959
Børnehjælpsdag - Skibsværft - Gymnastik opvisning.
- 2: 1964 Perlefest.
- 3: 1972 - 1987 Rakkeby og Tæbring - Jul og Sht. Hans.
- 4: 1939 - 1969 Første børnehave - Broindvielse i Vildsund.
- 5: 1922 - 1962 Skarrehage Molerværk.
- 6: 1955 Jernstøberiet - Kongebesøg-Færgerne.
- 7: 1990 - 1993 Den sidste støbedag på Morsø Jernstøberi.
- 8: Mors og morsingboerne i 1970'erne.
- 9: Sallingsundbroens indvielse i 1978.

ANDRE GODE FILM:

Oprøret på Mors - Danmarks første frimenighed.
Vagt ved havet & Havnen - om redningsarbejdet ved den jyske Vestkyst og om Hanstholm by og havn.
Giggen Sundby Amatører opfører et lokalhistorisk egnsspil.

Ældre udgaver af Jul på Mors kan stadig erhverves i museumsbutikkerne, og det er endnu også muligt at få Schades og Skyums enestående bøger om morsingmålet.

Museumsbutikkerne i julehumør

Spændende hånd-lavede spil til mandelgaven.

Middelalder-sennep til sylteflæsk og hjemmelavet syltetøj fra Skarregaard.

Kom og se vort store udvalg af fint gammeldags julepynt.

Den berømte Johannitervin - produceret af munkeordenen på Cypern. En fyldig dessertvin også ideel som aperitif eller som en drink med isterninger

Molersmykker og brugsgenstande.

Håndlavet gl.dags trælegetøj. Snurretoppe og dukkehusmøbler.

Vi har igen det fine dukkekomfur fra Morsø Jernstøberi.

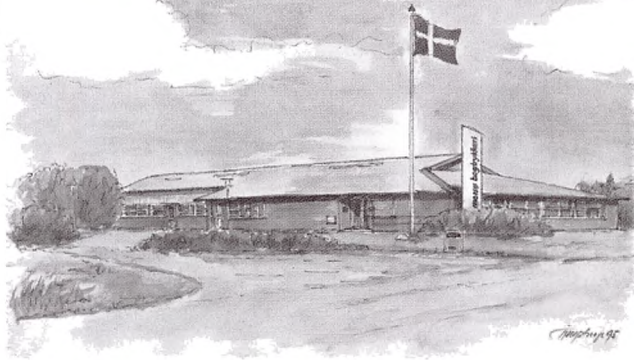
Keramiske gaver fra Sorring Keramik

Dueholm Kloster
Dueholmgade, Nykøbing Mors
Tlf. 97723421
Åben: man-fre 10-16 lør-søn kl. 12-16

Skarregaard
Feggesundvej 53, Sejerslev
Tlf. 97751609
Åben: 30/11- 15/12 kl. 12-16

Det gamle trykkeri
med nyeste teknik

morsø bogtrykkeri

Poul Nyborg
Færøvej 2 · 7900 Nykøbing Mors
Telefon 97 72 10 44

MOLLERUP MØLLE

*ønsker
glædelig jul og
godt nytår*

– et korn bedre

Tlf. 97 74 43 11, 7900 Nykøbing Mors
Tlf. 97 76 25 00 Redsted, 7970 Redsted
Tlf. 97 76 23 22, 7960 Karby

Vi ønsker vore kunder
en glædelig jul og et godt nytår!

TOMMERGAARDEN

Nykøbing M · Soltoften 3 · Tlf. 96 70 21 00

Hama
-perlen blandt legetøj

- et kvalitetsprodukt fra

malte haaning
PLASTIC/A/S
Nykøbing Mors

GEISLER

ønsker
glædelig jul og
godt nytår

ASDR. DRAABY

KØBMANDSGAARD

7900 NYKØBING MORS

ønsker alle en
glædelig jul
og godt nytår

Vi ønsker alle

læserne af »Jul På Mors«
en rigtig glædelig jul og et godt nytår med
tak for den tillid,
der blev vist os i det år, der er gået.
Som i 2004 vil vi fortsætte
i 2005 med tilbud på kvalitetsvarer på alt i
fliser, kantsten, læhegn, trådhegn,
flagstangsfod, dekorationsvaser m.m.

NYKØBING FLISEFABRIK

Bakkegårdsvej 9 . Telefon 97 72 05 11

MORSØ MØRTELVÆRK

Næssundvej 218 . Telefon 97 72 05 11

SPAR

**OLE VIN-
KØBMAND**

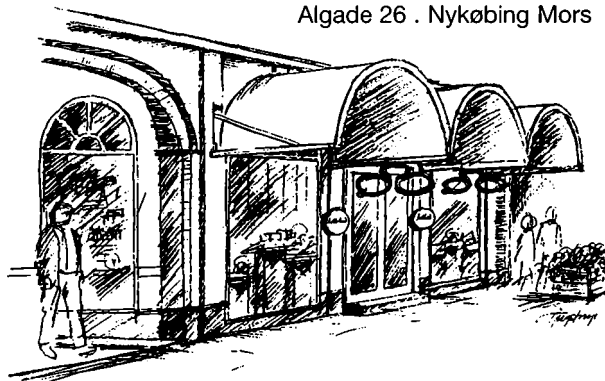
Velkommen i vor moderne butik med
GAMMELDAWS service.
Vi er altid parate til en go' handel!

Fruevej 41
7900 Nykøbing Mors
Tlf. 97 72 02 97

Gågaden
7900 Nykøbing Mors
Tlf. 97 72 00 30

fillelund
URE OG OPTIK

Algade 26 . Nykøbing Mors

Skamol A/S – en international virksomhed og spændende arbejdsplads!

Skamol A/S er en internationalt arbejdende virksomhed med datterselskaber i Tyskland og USA samt produktion i Danmark og Frankrig. Skamol A/S markedsfører produkter til højtemperatur isolering til en række industrielle anvendelser dels via egen salgsorganisation, dels via et bredt net af agenter og distributører i det meste af verden. Vi beskæftiger ca. 210 medarbejdere i ind- og udland.

Skamol A/S
Østergade 58-60
7900 Nykøbing Mors
Tlf: 9772 1533
Fax: 9772 4975
E-mail: insulation@skamol.dk
www.skamol.com

m.p MORSØ PAPIR & KONTORCENTER a/s
JERNBANEGADE 6 • 7900 NYKØBING MORS • TLF. 9772 2677

**BØGER
FOTO
KONTORARTIKLER**

Telefon: 97 72 07 00
Telefax: 97 72 04 27
Email: morsboghandel@post.tele.dk

MORSØ BOGHANDEL

**Deltager aktivt i
lokalsamfundet**

Vi ønsker alle
en rigtig glædelig jul
samt et godt og lykkebringende nytår!

Kontakt din lokale assurandør
og få en uforpligtende gennemgang
af dine forsikringer

Forsikringselskabet "Thisted Amt" g/s
Thyparken 16 - 7700 Thisted

Tlf. 96 19 45 00 - fax: 97 91 01 15

e-mail: thiamt@thistedamt.dk

Din lokale assurandør

Jørgen Paaske

Tlf.: 97 76 73 20 / mobil: 20 24 39 96

Nordmors:

Bjarne Frostholt

Tlf.: 97 72 49 42 / mobil: 20 24 39 91

- altid lige i nærheden!

Morsø Prioritet - for boligejere

Bestem selv! - over din friværdis...

Morsø Prioritet giver dig en fleksibel finansiering af din ejerbolig. Den helt store fordel ved det nye produkt er især, at boliggylden frit kan køres op eller ned efter behov.

Morsø Prioritet giver dig mulighed for at trække på kreditten op til et øvre loft, der hedder 80% af boligens skønnede pris.

Morsø Prioritet giver dig friværdien i dit hus til fri disposition, når det passer dig.

Saml dit indlån og
udlån under ét!

...til samme rente
- naturligvis...

Gunner R. Jensen, privatkundefører

Morsø Prioritet giver utallige muligheder, som vi sammen kan tilpasse din økonomi. Kig ind i sparekassen og lad os tage en helt uforpligtende snak.

1 MORSØ SPAREKASSE

www.morsoesparekasse.dk

Morsø Sparekasse

Kirketorvet 1

7900 Nykøbing M.

Telefon 96 70 15 00

Fax 97 72 48 35

hk@morsoesparekasse.dk

Morsø Bank

Tlf. 97 72 14 00

Ønsker alle en
glædelig jul.

Vi er ikke lokalbank for ingenting